

บทที่ 3

ความเป็นอยู่และฐานะของชาวมอญในประเทศไทย
ในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น

วัฒนธรรม : ความเป็นอยู่ของชาวมอญในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ลักษณะบ้านเรือน ดังได้กล่าวแล้วว่า มอญที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทย มักจะ อยู่รวมกันเป็นกลุ่มในที่ ๆ รัฐบาลจัดไว้ให้ และมีหัวหน้าซึ่งเป็นคนมอญด้วยกันทำหน้าที่ ดูแลปกครองและติดต่อกับรัฐบาล ส่วนลักษณะบ้านเรือนของชาวมอญนั้นก็แตกต่างไปจากบ้านคนไทยเล็กน้อยในด้านการก่อสร้างและมักปลูกริมน้ำในลักษณะขวางแม่น้ำหรือลำคลอง สมเด็จพระเจ้าคำรกราชานุกาฬได้ทรงกล่าวถึงการปลูกเรือนของชาวมอญแถบสามโลก ซึ่งได้ทรงพบเมื่อครั้งตามเสด็จไปบางปะอินทางเรือไว้ว่า

... มอญชอบปลูกเรือนขวางแม่น้ำ เอาคานซื่อลงทางแม่น้ำ จึงกล่าวกันว่ามอญขวาง แล้วคนจึงเอาประติฐ์ผูกเป็นค้ำหยาม มาค้ำคอกเห็นว่าพวกมอญปลูกเรือนเช่นนั้นน่าจะประสงค์เอาคานซื่อมัดค้ำ เพราะแม่น้ำตรงนั้นยาวตามเหนือลงมา ไคจึงเห็นขวางแม่น้ำ ปลูกเช่นนั้นหันหน้าเรือนไปทางทิศเหนือ มีพะไลหลังคามังคันทนาวิ กานไคฝาเรือนก็ไม่ผูกค้ำค้ำค้ำ และรับลมไค กุกเหมาะทั้งสี่ทิศ¹

วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือนก็คล้ายกับการก่อสร้างบ้านไทยในสมัยเดียวกัน คือจะใช้ไม้หรือไม้ไผ่และมุงหลังคาด้วยจาก สิ่งสำคัญคือจะต้องมีเสาเรือนหนึ่งเป็นเสาหลัก

¹ สมเด็จพระเจ้าคำรกราชานุกาฬและสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, สาส์นสมเด็จ, เล่ม 20 (พระนคร : คุรุสภา, 2505), หน้า 59.

ในบ้านและเป็นทีประจักษ์ฐานมีบ้านมีเรือน ครัวบ้านมักจะเป็นบ้านยกพื้น เครื่องเรือนที่
สำคัญได้แก่เสื่อ ซึ่งทอเองภายในหมู่บ้าน และหมอน ไม่ค่อยมีโต๊ะหรือเก้าอี้ โดยทั่วไป
มักจะนั่งรับรองแขกบนเสื่อ¹

ภาษา หมู่บ้านของมอญจะอยู่กับเป็นกลุ่มก่อนหนาแน่นมากกว่าของไทย² ภายใน
 หมู่บ้านจะมีวัดประจำหมู่บ้านของตนเอง ซึ่งใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาและใ
 การศึกษาแก่กุลบุตร ภาษาที่ใช้กันในหมู่บ้านตลอดจนในวัดทั้งบทสวดและบทเทศน์จะเป็น
 ภาษามอญ เล็กเล็ก ๆ ในหมู่บ้านจะพูดแต่ภาษามอญ จนกระทั่งเข้าโรงเรียนจึงเริ่มรู้จัก
 พูดภาษาไทยบ้าง เพราะมีการใช้หนังสือไทย อย่างไรก็ตาม ภาษามอญที่ใช้กันนั้นก็ได้รับ
 อิทธิพลจากสำนวนไทยเนื่องจากการติดต่อกับคนไทยเช่นเดียวกับมอญในพม่าก็ได้รับ
 อิทธิพลจากภาษาพม่า นอกจากนี้ภาษามอญที่ใช้ตามถิ่นต่าง ๆ ในประเทศไทยยังมีความ
 แตกต่างกันอยู่บ้างโดยเฉพาะในคำเสียงสระ แต่ไม่ถึงกับเป็นอุปสรรคในการสนทนา
 ติดต่อกัน³

การแต่งกาย โดยทั่วไปคนมอญมีรูปร่างลักษณะคล้ายไทย แต่สูงกว่าสั้นกว่า
 และมีผิวคล้ำกว่า⁴ ส่วนสูงโดยเฉลี่ยประมาณ 5 ฟุต 4 นิ้ว ทาสีน้ำตาลเข้มหรือสีดำ
 160 c.

¹R. Halliday, The Talaings (Rangoon: The Government Press, 1917), pp. 22 - 23, 29.

²Brian L. Foster, "Ethnic Identity of the Mons in Thailand," JSS, Vol. 61 pt. 1, (1973), p. 207.

³R. Halliday, "The Mons in Siam," JBR, Vol. 12 (1922a), p. 71; "Immigration of the Mons into Siam," JSS, 50th Anniversary Vol. 1, p. 74.

⁴ยังมีคำพังเพยกล่าวถึงลักษณะไม่ปกติของคนชาติต่าง ๆ ซึ่งถือกันว่าเป็นลักษณะที่คมหรือไว้วางใจไม่ค่อยได้ คือ "มอญขาว ลาวใหญ่ ไทยเล็ก เจ๊กดำ"

ผมคิดว่า¹ ลักษณะการแต่งกายคล้ายกับพม่า คือชอบนุ่งผ้าที่เป็นลายคาหมากรุก ก็งจะเห็น
ได้จากตำราโคลงชนิดต่าง ๆ ที่จารึกไว้ที่วัดพระเชตุพน ซึ่งได้กล่าวถึงการแต่งกายของ
มอญไวว่า

นุ่งผ้าตารางริ้วเช่น	ชาวอง วะแส
พันโพกเกล้าแต่งกาย	-ใส่เสื้อ.
มอญมกสักไหลหลง	ลงเลข ยันค่นา
พลอยทับทิมน้ำเนื้อ	นับถือ ²

ผ้าของผู้ชายภาษามอญเรียกว่า "สะลง" หรือ "สวาง" (saluing)
คงจะคล้ายกับที่ไทยเราเรียกว่า "โสร่ง" นั่นเอง ส่วนเสื้อก็คล้ายกับพม่าคือเป็นเสื้อคอ
กลมผ่าอกตลอด แขนทรงกระบอกและมีเสื้อตัวสั้นแบบแจ็กเก็ตสวมทับอยู่ข้างนอก และใน
ชั้นต้นคงจะนิยมโพกผ้าที่ศีรษะด้วย แต่พออยู่นานไปก็เลิกและหันมาไว้ผมแบบไทย ส่วน
ผู้หญิงนั้นนิยมนุ่งผ้า "กานิน" (ganin) ซึ่งคล้ายกับ "สะลง" ของชายแต่เล็กกว่าและ
มักเป็นสีพื้นหรือตาเล็ก ๆ³ ผ้าบางแบบนี้บางทีเรียกว่า "ผ้าตาโจง" และนิยมนุ่งกรอมสน

¹Erik Seidenfaden, The Thai Peoples, Book I (Bangkok:
The Siam Society, 1958), p. 117; Joan L. Shrock et. al,
Minority Groups in Thailand, Ethnographic Study Series (US
Government Printing Office, 1970), p. 1075.

²ทอพระสมุทวชิรญาณ (รวบรวม), "จารึกโคลงภาพคนต่างภาษา : ภาพมอญ"
ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระอริยวงศ-
กชญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ), กรุงเทพฯ . ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร,
2517), หน้า 703.

³R. Halliday, The Talaings, p. 19.

คงจะเห็นได้จากพรรณนาการนุ่งผ้าของหญิงมอญที่สามโคกในนิราศพระบาท

ของสุนทรภู่ : ๖๓

เห็นมอญแดงตัวเดินมาตามทาง
ตาโองดูนุ่งออมลงกรอมสน
เป็นแบบยลเมื่อยกขยับย่าง
เห็นชาขาววาวแวบอยู่หว่างกลาง
ใครยลนางก็เห็นน่าจะปราณี

เป็นที่น่าสังเกตว่าหญิงมอญในสมัยที่สุนทรภู่ได้พบนั้น² นุ่งผ้าซึ่งไม่ต้องเย็บปลาย ทั้งสองด้านให้ติดกัน เวลานุ่งก็เอาชายผ้าทั้งสองด้านมาประจบกัน จึงเห็นขาเมื่อเวลา ก้าวเดิน นอกจากนี้เวลาปฏิบัติงาน หญิงชาวมอญจะมีผ้าคล้องคอด้วย ส่วนผมนั้นหญิงมอญ นิยมไว้ผมยาว เช่นเดียวกับพม่าและมักเกล้าทำเป็นมวย ซึ่งจะเกล้าทำคอนไปข้างหลัง ติดกับพม่า ซึ่งเกล้าสูงขึ้นไปข้างบน³ ในชั้นหลังหญิงมอญยังได้หันมาใช้วิธีแต่งผมแบบไทย โดยใช้เซมมาผสมน้ำมันหอมใส่ผมที่เรียกว่า "จับเซมา" และถอนไรผมออกด้วย ดังปรากฏ ในนิราศภูเขาทอง ซึ่งสุนทรภู่ได้กล่าวถึงหญิงมอญที่ปากเกร็ดซึ่งได้พบเมื่อราว พ.ศ. 2371 หรือ 2373 ไว้ว่า :

ถึงเกร็ดย่านบ้านมอญแตกอนเภา
หญิงเกล้ามวยงามตามภาษา

¹ สุนทรภู่, นิราศพระบาท ใน ประวัติคำกลอนสุนทรภู่ รวบรวมโดย พ.ต. ประมวลมารค (นามแฝง) (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2499), หน้า 53.

² อยู่ในราว พ.ศ. 2350.

³ R. Halliday, The Talaings, p. 19 - 20.

เด็วนี้มีอยู่จนไร จุกเหมือนตุ๊กตา
ทั้งผัดหน้าจับเขมมาเหมือนชาวไทย¹

ส่วนเรื่องรองเท่านั้น มอญทั้งชายและหญิงนิยมสวมรองเท้าแตะ²

อาหาร ค่านอาหารการกินนั้นก็คล้ายกับของไทยเนื่องจากอยู่ในภูมิภาคเดียวกัน กล่าวคือ มีข้าว เป็นอาหารหลัก ใ้รับประทานกับแกงจืดหรือแกงเผ็ด น้ำพริก ผักสดผักกิม เนื้อสัตว์และปลา³ นอกจากนี้ในโอกาสสำคัญ เช่นวันสงกรานต์ ซึ่งถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ในระหว่างวันที่ 13 - 14 - 15 เดือนเมษายนของทุกปี จะมีอาหารพิเศษคือข้าวแช่ ทำจากข้าวสวยหุงแล้วซักให้หมดเมล็ดจนขาวดี แล้วนำดวงแช่ในน้ำอบดอกมะลิจนหอม ปรุงรสกับเกลือ เช่นกะปิปั่นเป็นก้อนชุบแป้งไข่ทอดกรอบ เนื้อเค็มฉีกเป็นฝอยผัดหวาน ไข่เค็มกระเทียมคอง เป็นต้น แบ่งส่วนหนึ่งไปถวายพระตามวัดข้างบ้าน อีกส่วนหนึ่งเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษและผีบ้านผีเรือน เสร็จแล้วมีการนำขานี้มาแจกจ่ายกันทั่วโลกในระหว่างครอบครัวและบรรดาญาติมิตรบ้านใกล้เรือนเคียง เป็นการแลกเปลี่ยนกันเพราะมีการทำอาหารชนิดนี้ทุกครัวเรือน⁴

อาชีพ อาชีพสำคัญของชาวมอญได้แก่การทำนาเช่นเดียวกับคนไทย กรรมวิธีในการทำนาก็เหมือนกับที่เคยทำในพม่าซึ่งไม่ต่างไปจากชาวนาไทยนัก เครื่องมือที่ใช้ในการประกอบอาชีพดังกล่าว มีคันไถและคราด โดยไ้วัวและควายเป็นแรงงานสำคัญ ซึ่งนอกจากจะไ้ไถนาแล้วยังใช้ในการนวดข้าวเพื่อแยกเมล็ดข้าวออกจากรวงอีกด้วย

¹ สุนทรภู่, นิราศภูเขาทอง, ใน พ.ณ. ประมวลมารค, เรื่องเดิม, หน้า 220.

² R. Halliday, The Talaings, p. 19.

³ Ibid., p. 32.

⁴ จังหวัดปทุมธานี, งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ (พระนคร : โรงพิมพ์จุคม, 2500), หน้า 5.

นอกจากจะปลูกข้าวแล้วพื้นที่ไร่นาบางแห่งยังใช้ปลูกพืชผลอื่น ๆ เช่น ผักและผลไม้ต่าง ๆ
 มันเทศ น้ำเต้า สับปะรด อ้อย ฯลฯ¹ ในบางแห่งเช่นที่ปากเกร็ด นนทบุรี จะมีการทำ
 อุตสาหกรรมในครัวเรือนประเภทเครื่องปั้นดินเผาพวก กุ่ม หม้อ ไห โอง ซึ่งไ้กลายเป็น
 มาเป็นอาชีพหลักของมอญแถบนั้นในเวลาต่อมา มอญที่อพยพมาเป็นนอกจากจะทำนาแล้ว
 บางหมู่บ้านยังได้หันมาจับอาชีพในการค้าทางเรือความคืบไปกับการต่อเรือ เช่นที่สามโคก
 มอญชาวเรือจะใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในเรือ ล่องไปตามลำน้ำเพื่อขนส่งสินค้า เช่น กุ่ม ไห
 โอง จากดิน ทวาย ฯลฯ ไปขายตามที่ต่าง ๆ และจะกลับขึ้นมาบนบกอย่างน้อยปีละครั้ง
 ในระหว่างสงครามครั้งนั้นในยามปกติจึงมีผู้คนเฒ่าคนแก่และเด็กอยู่ในบ้านเท่านั้น
 ส่วนในยามว่างจากฤดูทำนาหรือเมื่อเกิดน้ำท่วมทำนาไม่ได้ ชาวมอญก็จะทำพวกงานฝีมือ
 ต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าในแต่ละหมู่บ้านจะมีช่างฝีมือประจำ เช่น ช่างไม้ ช่างเหล็ก ช่าง
 คัดเสื้อเย็บเสื้อ ฯลฯ ซึ่งทำให้มีเศรษฐกิจที่เลี้ยงตัวเองได้ภายในหมู่บ้าน งานอดิเรกอื่น ๆ
 ที่นิยมทำคือ งานจักสานพวกตะกร้า กระบุง ทอเสื้อ ทอผ้า ซึ่งมักจะเป็นงานของผู้หญิง
 และเด็กเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้โดยว่าง แดมอยุธยา สมุทรสาคร ราชบุรี และกาญจนบุรี
 จะมีการเย็บและค้าจากซึ่งในชุมหลังคา นอกจากนี้บางแห่งก็ยังมีการทำอิฐที่ใช้ในการ
 ก่อสร้าง เช่น แถบสามโคก ปากเกร็ด นครปฐม เป็นต้น อิฐดังกล่าวมีชื่อเรียกว่า
 "อิฐมอญ" เนื่องจากว่าในระยะแรก ๆ นั้น มอญเป็นผู้ชักชวนการทำอิฐชนิดนี้² อาชีพอีก
 อย่างหนึ่งซึ่งมอญหันมาให้ความสนใจไม่น้อยในระยะหลังคือ ภารบวราชกร ^{วาระใดก็ตาม} เป็นขุนนาง
 อยู่ในกรมกองต่าง ๆ ทั้งแต่นายหมวด นายกอง ตลอดจนเสมียน สรรวัตรและท้ายที่สุด
 เป็นนายทหารในกรมทหารเรือ

¹ Joan L. Shrock, *op. cit.*, p. 1084.

² *Ibid.*; Brian L. Foster, "Ethnicity and Economy: The Case of the Mons in Thailand" (Unpublished Doctoral Dissertation, The University of Michigan, 1972), pp. 13 - 16.

ประเพณีและความเชื่อ สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งซึ่งมีความผูกพันต่อชีวิตและความ เป็นอยู่ของชาวมอญนอกเหนือไปจากปัจจัยการดำรงชีพต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว คือ ประเพณีและความเชื่อ ประเพณีของมอญเป็นสิ่งสำคัญอีกสิ่งหนึ่งนอกเหนือจากภาษาที่แสดง ให้เห็นลักษณะเฉพาะของมอญซึ่งแตกต่างไปจากไทย แม้ว่ามอญและไทยจะได้รับอิทธิพล ของศาสนาพราหมณ์และฮินดูจากอินเดียทำให้รับเอาคติความเชื่อเกี่ยวกับการทำพิธีต่าง ๆ เพื่อความเป็นสิริมงคลในชีวิต นับตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งถึงตอนสิ้นชีวิตและได้กระทำติดต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณี แต่ประเพณีต่าง ๆ ของมอญก็แตกต่างไปจากไทยในแง่ของ รายละเอียดและการปฏิบัติ ส่วนใหญ่แล้วประเพณีต่าง ๆ ของมอญยกเว้นประเพณีทาง ศาสนา มักจะมีเรื่องของความเชื่อและการนับถือผีปะปนอยู่ด้วย และแม้ว่ามอญจะนับถือ พุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด แต่ก็ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการนับถือผีเป็นพิเศษควบคู่กันไป และมอญจะเน้นในเรื่องผีนี้มากกว่าไทยทั้ง ๆ ที่บางครั้งมอญเองก็ไม่สามารถอธิบาย ถึงรายละเอียดและเหตุผลที่ต้องกระทำเช่นนั้น ๆ หากกล่าวแต่เพียงว่าเป็นการนับถือและ ปฏิบัติตามบรรพบุรุษ

ผีที่มอญนับถือมีหลายชนิด แต่ที่สำคัญที่สุดมี 2 ชนิด คือ¹

1. ผีประจำหมู่บ้าน (pea cu) ซึ่งมักประดิษฐานไว้ในศาลที่ชายทุ่งและจะมี การทำพิธีบูชาเช่นสรงปีละครั้งโดยมี "คนทรง" เป็นผู้ประกอบพิธี ในพิธีจะมีการเซา ทรงทำนายทายทักถึงสภาพความเป็นไปและความอุดมสมบูรณ์ของอนาคต นอกจากนี้อาจ มีการทำพิธีบูชาในโอกาสอื่น ๆ ตามความศรัทธาของแต่ละคน เช่น เพื่อขอให้ช่วยเหลือ เมื่อเกิดปัญหาหรือความเดือดร้อนต่าง ๆ หรือหลังการแต่งงานชายหญิงจะพากันนำดอกไม้ ชูบเทียนไปบูชาเพื่อเป็นการบอกกล่าว²

¹ Brian L. Foster, Ethnicity and Economy: The Case of the Mons in Thailand, p. 25.

² Ibid., pp. 25 - 26; Halliday, "The Mons in Siam," pp. 75 -

2. ผีบ้านหรือผีเรือน (house spirits) หรือที่เรียกว่า Kalok hei
 ในบ้านมอญทุกบ้านเชื่อกันว่ามีผีเรือนคอยคุ้มครองอยู่ เป็นผีประจำตระกูล ซึ่งนับญาติ
 เฉพาะทางฝ่ายชายและผีนั้นจะตกทอดไปยังบุตรชายคนหัวปีเรื่อยไป ถ้าบิดาไม่มีบุตรชาย
 หัวปี ผีนั้นก็ชกจากสกุลดวงศนั้นไป ดังนั้นชาวมอญจึงให้ความสำคัญกับเด็กชายหัวปีมา¹
 เพราะการรับผีจะต้องทำหน้าที่เก็บรักษาสมบัติประจำตัวผี ซึ่งประกอบด้วย แหวนผี 1 วง
 ผา 1 ผืน โสร่ง 1 ผืน และหม้อ 1 ใบ ของดังกล่าวจะเก็บรวมกันไว้ในตะกร้าซึ่ง
 แหวนไว้ที่เสาศรางหัวนอนของผู้ที่รับผีนั้น² ผู้ที่รับผีจะต้องคอยระวังรักษาข้าวของเหล่านั้น
 ให้ดี ถ้ามีการขำรุดคองหามาเปลี่ยนใหม่ มิฉะนั้นจะเกิดเรื่องเดือดร้อนแก่คนในครอบครัว
 หน้าที่อีกอย่างหนึ่งของผู้ที่รับผีคือจะต้องทำการรำผีอยู่เสมอตามประเพณี³ ซึ่งต้องเสียค่า
 ใช้จ่ายมากในกกรรำแต่ละครั้ง การรำผีจะกระทำเมื่อ

ก. คนในครอบครัวล้มเจ็บ

¹ เช่นเดียวกับคหิชาว ตะวันออกอื่น ๆ ซึ่งมักให้ความสำคัญกับบุตรชายหัวปีเช่น
 ชาวจีนซึ่งถือว่าเป็นผู้สืบเชื้อสายและทรัพย์สินสมบัติของตระกูลตลอดจนรับหน้าที่ในการเช่นไหว
 บรรพบุรุษต่อไป ส่วนชาวอินเดียนั้นถือว่าลูกชายจะช่วยให้คำพันจากนรกขุมปุตได้โดย
 เป็นผู้ที่พิชิตราวกุให้กลับบรรพบุรุษ ดังนั้นจึงมีศัพท์เรียกลูกชายว่า "ปุตร" หมายถึงผู้ที่
 ช่วยพาให้พ้นจากนรกขุมปุต กุพิชิตราวกุใน เสรีโยโกเศศ-นาคะประทีป, นิยายเบงกาลี
 "ภาคผนวก 1" (พระนคร : เกษมบรรณกิจ, 2510), หน้า 330.

² สมบัติผีนั้นบางแห่งก็มีลักษณะเป็นขี้ม้ายาธรรมคาทำด้วยไม้บาง หนึ่งบาง
 ภายในหีบจะมีเสื้อผ้า กางเกง ผ้าขาวม้า ผ้าสไบ สี่กุดคาด บางครั้งก็มีแหวน กำไลมือ
 เขียนหมากกรวมอยู่ด้วย - ลาวรรณ สุทธิ ลออ, "มอญรองให้ทั่วทุกกระโหลก," ชาวกรุง,
 ปีที่ 44 เล่มที่ 5 (กุมภาพันธ์, 2518), หน้า 55.

³ ดูประเพณีการรำผีได้ใน Halliday, "The Kalok Dance of the
 Talaings," JERS, Vol. 4 pt. 2 (1914), pp. 93 - 102; The Talaings,
 p. 98.

ข. เมื่อมีเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นซึ่งทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นที่ขี้ตกใจของผี เช่น พลอยที่ฝังอยู่บนหัวแหวนผีหลุกหรือผ้าในตะกร้าชาก เป็นต้น

ค. กองการให้ผีนั้นช่วยโยนจากความเคียดแค้น

นอกจากนี้การรำผียังต้องพิจารณาถึงข้อจำกัดอีก 2 ประการ คือ ต้องไม่ทำการรำผีในระหว่างเข้าพรรษาและไม่ทำในระยะเวลาที่สมาชิกฝ่ายหญิงในครอบครัวตั้งครรภ์

ส่วนผีอื่น ๆ ที่มอญนับถือนอกจากที่กล่าวแล้ว คือ ผีที่เป็นสัตว์หรือพืชต่าง ๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับผีบ้านผีเรือน เช่น ผีเตา ผีงู ผีไก่ ผีขาวเหนียว ผีหม ผีวัว ฯลฯ²

การนับถือผีนี้ชาวมอญมีความเชื่อถืออย่างแนบแน่นมาก และชอบที่จะให้มีการเข้าทรงเพื่อทำนายเหตุการณ์ต่าง ๆ ในอนาคตอยู่เป็นประจำทุกปี ถ้าเป็นการเข้าทรงเพื่อทำนายเรื่องของแต่ละบุคคลก็ไม่เป็นที่เคียดแค้น แต่โดยมากมักจะทำนายเกี่ยวกับเหตุการณ์ความเป็นไปของบ้านเมืองในอนาคต ตลอดจนเหตุอันตรายและความเจ็บไข้ได้ป่วยที่จะเกิดแก่ประชาชนโดยทั่วไป ซึ่งมีผลต่อจิตใจของประชาชนโดยทั่วไปทำให้เป็นที่หวาดหวั่นและคล้อยตามคำทำนายนั้น ๆ เรื่องนี้ก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่รัฐบาลดังกับต้องยื่นมือเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ดังปรากฏว่าในสมัยรัชการที่ 5 (พ.ศ. 2451) พระเทพมธุชาหลวงรักษาราชการ เมืองนคร เชื้อนซันได้เข้าไปชักชวนมิให้โหมค ภรรยาพระยาคำรงค์ราชพลซัน (หยอย คชเสนี) กับหญิงมอญอื่น ๆ ทำการทรงเจ้าหลักเมืองท้ายสงกรานต์ เพื่อทำนายอนาคตทั้งเช่นทุกปี อนุญาตให้มีแก่การว่าถวายเจ้าเท่านั้น และได้ถูกห้ามว่าถ้าไม่ฟังตามคำสั่งก็จะจับตัวมาไต่สวน ชาวมอญจึงได้พากันขนเครื่องสังเว

¹ Brian L. Foster, Ethnicity and Economic. p. 29; Halliday, "The Mons in Siam," pp. 74 - 75.

² Brian L. Foster, Ethnicity, and Economic. pp. 30 - 32; Michael Smithies, "Village Mons of Bangkok," JSS, Vol. 60pt. 1 (1972), pp. 330 - 331.

มีกล้วย มะพร้าวอ่อน สุนัข ชนเผ่าต่าง ๆ กลับไปหมดโดยไม่มีทหารหรือรำแต่อย่างใด¹
 ทั้ง ๆ ที่แต่เดิมมารัฐบาลไม่เคยเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับประเพณีของคนเชื้อชาติต่าง ๆ ที่มา
 อาศัยในเมืองไทยเลยอนุญาตให้ปฏิบัติตามความเชื่อถือของแต่ละกลุ่ม

ความเชื่ออื่น ๆ นอกจากเรื่องผีแล้ว ยังมีความเชื่อค่านิยมโหราศาสตร์เกี่ยวกับ
ดวงดาว โชคละการราศี ซึ่งมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิต จะเห็นได้ว่าการถ่ายทอดวิชา
 โหราศาสตร์ให้แก่บุตรที่ไปศึกษาเล่าเรียนตามวัดค้าย ความเชื่อถืออีกอันหนึ่งซึ่งเป็น
สัญลักษณ์ของคนมอญคือ เรื่องไสยศาสตร์ ในหมู่บ้านมอญจะมีแม่มด หมอผีประจำหมู่บ้าน
เพื่อช่วยปัดเป่าความเดือดร้อนของคนในหมู่บ้านอันเกิดจากอำนาจของแม่มดหรือภูติผีปีศาจ²

โดยทั่วไปประเพณีต่าง ๆ ของมอญ เช่น ประเพณีการเกิด แต่งงาน การบวช
 ฯลฯ นั้น ถ้าแยกส่วนที่เกี่ยวกับการนับถือผีออกแล้วก็คล้ายกับของไทย³ ยกเว้นประเพณี
 การทำศพซึ่งแตกต่างออกไปจากไทยมาก ธรรมเนียมการทำศพ มอญนิยมใช้วิธีเผาเช่น
เดียวกับไทย แต่มีข้อยกเว้นว่าถ้าไม่ใช่การตายแบบธรรมดาคือเป็นโรคตายหรือประสบ
 อุบัติเหตุเช่นถูกยิงหรือจมน้ำตาย ศพนั้นก็ จะไม่มีการเผาแต่จะนำไปฝังโดยเร็วที่สุดและ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม น.3.3ก/102 หนังสือพระเทพคุณเจ้าหลวง
 รักษาราชการเมืองนครเขื่อนขันธ์ รายงานไปยังเสนาบดีกระทรวงนครบาล ลงวันที่ 22
 เมษายน ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451).

² Joan L. Shrock, op. cit., p. 1075, 1081; Michael Smithies,
op. cit., pp. 322 - 323.

³ คุุรายละเอียดของประเพณีต่าง ๆ ได้จาก The Talaings และบทความของ
 Halliday ใน JBRs และ JSS ดังจะอ้างถึงในบรรณานุกรมและจาก Michael
 Smities, op. cit.

ไม่มีการประกอบพิธีแต่อย่างใด เพราะเกรงว่าผีร้ายนั้นจะลอยขึ้นมาในอากาศเวลาเผา¹
 ธรรมเนียมมอญยังไม่ยอมให้นำโลงหรือหีบศพเข้าบ้านอย่างเด็ดขาด เวลายกศพไปวัดก็
 ให้เอาโลงมารอรับที่เชิงบันได และถ้าในกรณีที่มีคนตายในบ้านเดียวกัน 2 คน เขาจะ
 ไม่ทำการเผาร่วมกันแต่ต้องทำการเผาหรือฝังศพหลังกัน² ประเพณีการทำศพมอญนับ
 ว่าเป็นงานใหญ่งานหนึ่ง ซึ่งขึ้นอยู่กับฐานะของผู้ตายและบุตรหลาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
 ถ้าผู้ตายเป็นพระสงฆ์หรือสมภารแล้ว งานศพก็จะยิ่งใหญ่ขึ้นไปอีกเป็นงานระดับหมู่บ้าน
 และตำบล เขาจะสร้างโลงศพอย่างวิจิตร ทำเป็นยอดคล้ายปราสาท และยังมีการเจาะ
 หน้าต่างข้าง ๆ โลงศพทั้งสองข้างไว้ให้มองเห็นศพผู้ตายข้างในด้วย โลงศพอันงดงามนี้
 จะถูกเผาไปพร้อม ๆ กับศพบนเชิงตะกอน การเผาศพพระมีชื่อห้ามอบอย่างหนึ่ง คือห้าม
 จุดไฟเผาด้วยมือ ต้องใช้ดอกไม้เพลิงที่เรียกว่า "ลูกหนู" ทอสายไปยัง โลงศพแล้วยิง
 ใหญ่หน่วงไปผูกหีบศพจนไฟลุกขึ้น ต่อมาก็มีการประกวดการทำลูกหนูของใครแรงมากก็
 ได้รับรางวัล นอกจากนี้ในพิธีศพยังจะต้องมีการร้องไห้หน้าศพที่เรียกว่า "มอญร้องไห้"
 และการแสดงหน้าศพที่เรียกว่า "รำมอญ" อีกด้วย³

ส่วนประเพณีทางศาสนา เป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการทำบุญในพุทธศาสนา
 ซึ่งไม่มีเรื่องเกี่ยวกับผีเข้ามาปะปนเลย และถือ เป็นประเพณีสำคัญที่จะต้องปฏิบัติเป็น
 ประจำทุกปี ได้แก่ สงกรานต์ และออกพรรษา

¹ Michael Smithies, op. cit., p. 327.

² Halliday, The Talaings, p. 69.

³ ลาวรรณ สุทธิลลิต, เรื่องเดิม, หน้า 52 - 54; พระยาตรีธรรมราช
 (ทองคำ กาญจนโชติ), ผู้รวบรวม "ลัทธิธรรมเนียมมอญ" เกดึกพระพุทธศาสนา
พงศาวดารมอญ สุภานิตกถหมาย (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาภักตฤทธราช-
 ทรงสวัสดิ์ (สุคใจ ไกรจิตติ), พระนคร : รพ. ประเสริฐอักษร, 2496), หน้า 77.

๑) สงกรานต์ถือเป็นประเพณีที่สำคัญที่สุดในบรรดาประเพณีต่าง ๆ ของมอญเพราะเป็นวันขึ้นปีใหม่ของมอญ ตรงกับกลางเดือนเมษายน ราว ๆ วันที่ 13 - 15 จะมีการทำบุญและการละเล่นติดต่อกันถึง 3 วัน ของที่ใช้ทำบุญได้แก่ข้าวสงกรานต์หรือข้าวแช่ นั้นเอง ก็จะมีการแห่กแห่ปลาไปปล่อยที่วัดโดยจัดเป็นขบวนพาเหรดอย่างสวยงาม บรรดาหนุ่มสาวที่เข้าร่วมในขบวนจะพิถีพิถันในการแต่งกายด้วยอาภรณ์ที่มีสีสันงดงาม หลังจากนั้นจะมีการเล่นสาคน้ำสงกรานต์กันเป็นที่สนุกสนานและยังตักน้ำไปอาบให้ผู้อื่นแก่ที่นับถือด้วย ที่สำคัญคือในเวลาเย็นจะมีการเล่นสะบ้า ซึ่งเป็นการละเล่นที่นิยมกันในบรรดาหนุ่มสาวมอญที่ยัง เป็น โสภ ประกอบด้วยกลุ่มผู้เล่นฝ่ายชายและฝ่ายหญิงในจำนวนที่เท่ากัน เครื่องมือที่ใช้คือลูกสะบ้า ทำด้วยไม้มีลักษณะกลม ๆ แบน ๆ¹ ใช้สำหรับทอยหรือเข่ง เตะหรือโยนด้วยหลังเท้าแล้วแต่โอกาส ในวันสงกรานต์นี้ชาวมอญที่ออกไปทำมาหากินตามที่ต่าง ๆ จะกลับมาอยู่พร้อมหน้ากันหมดคในหมู่บ้านของตน

๒) ออกพรรษา เป็นประเพณีที่สำคัญรองลงมาจากสงกรานต์ มอญรื่นเริงมากในการทำบุญ มีการแห่พระภิกษุสงฆ์ไปรวมปวารณาออกพรรษาที่วัดที่นิยมนับถือมากที่สุดแต่เพียงวัดเดียว เสร็จแล้วก็จะแห่พระไปส่งตามวัดที่รับมาทุกวัด เรือที่ใช้เป็นพาหนะในการรับ-ส่งพระจะมีการประดับประดาอย่างงดงาม หลังจากเสร็จพิธีทางศาสนาแล้วก็มี การแข่งเรือกัน² นอกจากนี้ยังมีประเพณีอีกอันหนึ่งที่ถือว่าเป็นของมอญโดยเฉพาะคือ การทำบุญด้วยน้ำผึ้ง³

¹ ลูกสะบ้าที่ทำด้วยไม้นี้เป็นของผู้เล่นฝ่ายชาย ส่วนลูกสะบ้าของฝ่ายหญิงจะทำด้วยขางหรือเขาควาง บางครั้งก็อาจใช้โลหะ เช่นทองเหลือง และมีขนาดเล็กกว่าของฝ่ายชาย

² พระยาศรีธรรมราช (ทองคำ กาจจนโชติ), เรื่องเดิม, หน้า 76.

³ Brian L. Foster, Ethnicity and Economy, p. 35.

ความสัมพันธ์กับคนไทยในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น

การอพยพของมอญเข้ามาประเทศไทยนั้นแตกต่างกับของจีน ซึ่งอพยพไปโดยมีจุดหมายที่จะไปเสียดังไรในดินแดนที่คิดว่าจะดีกว่าที่ตนอยู่ ซึ่งต้องประสบภัยทั้งจากความอดอยากแห้งแล้งและภัยจากธรรมชาติต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว โดยหวังว่าสักวันหนึ่งจะได้กลับบ้านไปยังบ้านเกิดเมืองนอนของตนอีก ดังนั้นเวลาอพยพจึงมักไปคนเดียวมิได้พาครอบครัวไปด้วย ครั้นมาถึงประเทศไทยก็มีการติดต่อและแต่งงานกับคนไทยบ้าง ทำให้มีความสัมพันธ์กับคนนอกกลุ่มได้รวดเร็วกว่า ส่วนมอญนั้นอพยพไปเพื่อหาที่ตั้งหลักแหล่งใหม่ โดยไม่คิดที่จะหวนกลับไปยังถิ่นเดิมอีก จึงชนทั้งครอบครัวและข้าวของที่จำเป็นไปด้วย อีกประการหนึ่งเป็นเพราะเส้นทางที่จะเข้ามาประเทศไทยนั้นสั้นและทำได้สะดวกกว่าของชาวจีน จึงอพยพกันได้ทั้งครอบครัว เมื่อมาถึงประเทศไทยก็มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม สร้างชุมชนของตนเองขึ้นมาและมีความสัมพันธ์กันเฉพาะภายในกลุ่ม ในระยะแรก ๆ นี้จึงมีการติดต่อกับคนภายนอกน้อยมาก จนเกือบจะเรียกได้ว่า อยู่อย่างโดดเดี่ยว¹ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และสภาพภูมิศาสตร์ คือ

สังคมมอญในระยะแรกเป็นสังคมเฉพาะในระดับหมู่บ้าน ซึ่งประกอบด้วยคนเชื้อชาติเดียวกันและมีการปกครองกันเองในระดับนี้ ลักษณะของหมู่บ้านก็อยู่รวมกันเป็นกลุ่มก่อนหนาแน่นกว่าหมู่บ้านไทย มอญนำพุทธศาสนาในรูปแบบของตนเข้ามาด้วย ซึ่งกล่าวกันว่า เคร่งครัดในค่านิยมปฏิบัติ² มีวัตรประจำเฉพาะในหมู่บ้านของพวกเขาและชาวมอญยังมีความรักใคร่เห็นใจกันเพราะต่างก็พลัดบ้านพลัดเมืองมาด้วยกัน จึงมีการติดต่อและพึ่งพาอาศัยกันเฉพาะภายในหมู่บ้านเดียวกัน ความจำเป็นที่จะติดต่อกับคนภายนอกกลุ่มเกือบจะเรียกได้ว่าไม่มี นอกจากนั้นอุปสรรคในด้านภาษายัง เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ขัดขวางการติดต่อกับคนไทยทั่วไป

¹Brian L. Foster, "Ethnic Identity of the Mons in Thailand," op. cit., p. 206.

²Ibid., p. 211.

(๕) ทางบ้านเศรษฐกิจนั้น มอญมีเศรษฐกิจที่เลี้ยงตนเองได้ โดยไม่ต้องพึ่งปัจจัย การดำรงชีพจากภายนอก จึงจะเห็นได้ว่ามอญได้อาศัยที่ดินที่ได้รับพระราชทานให้ตั้ง หลักแหล่งทำการเพาะปลูกข้าว พืช ผักและผลไม้ จับสัตว์น้ำในแม่น้ำลำคลอง สร้าง บ้านเรือนเองโดยใช้วัสดุที่ได้ตามพื้นบ้าน นอกจากนี้ยังมีการทำงานฝีมือต่าง ๆ ไว้ใช้ สอยตามความจำเป็น เช่น ทอผ้า ทอเสื่อ สานตะกร้า ฯลฯ เป็นต้น เมื่อไม่ต้องพึ่ง ปัจจัยในการดำรงชีวิตจากภายนอกจึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องติดต่อกับคนภายนอกกลุ่ม ในระยะต่อมามอญบางพวกได้หันมาค้าขายทางเรือ ซึ่งจำเป็นจะต้องติดต่อกับบุคคล ภายนอกทั่วไปในค้าเศรษฐกิจ ถึงกระนั้นก็ตามชาวมอญก็ยังนิยมอยู่ภายในกลุ่มของตนเอง จึงจะเห็นได้ว่าในเวลาลงเรือไปค้าขายมักจะไปกันเป็นกลุ่ม ๆ ละหลาย ๆ ลำ และ ทำการค้าขายร่วมกันดังเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน¹ ซึ่งวิธีนี้ทำให้มีโอกาสช่วยเหลือซึ่งกัน และกัน ความสัมพันธ์จึงยังคงกระชับอยู่ในหมู่พวกเดียวกัน

(๖) ส่วนด้านการเมือง รัฐบาลได้มีส่วนในการทำให้มอญอยู่รวมกลุ่มเฉพาะพวก ของตน จึงจะเห็นได้จากการจัดชาวมอญให้เป็นไพร่หลวงรวมกลุ่มในรูปของอาสาสมัคร ในระยะแรกและต่อมาให้เข้าประจำอยู่ในกรมกองต่าง ๆ ที่เป็นของมอญล้วน ๆ มีผู้ บังคับบัญชาเป็นคนเชื้อชาติเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการปกครองและบังคับบัญชา

(๗) สำหรับสภาพภูมิศาสตร์ ในสมัยก่อนมีประชากรน้อย หมู่บ้าน ตำบลและอำเภอ ต่าง ๆ ยังมีจำนวนน้อยและอยู่กระจัดกระจายห่างไกลกันโดยมีป่าเขาและแม่น้ำลำคลอง กั้นการติดต่อซึ่งกันและกัน การคมนาคมยังไม่สะดวก เต็มไปด้วยความยากลำบากและ สิ้นเปลืองเวลามาก จึงเป็นอุปสรรคขัดขวางการติดต่อกับโลกภายนอกกลุ่มมอญจึงอยู่โดด เดี่ยวและสัมพันธ์เฉพาะภายในกลุ่มของตน

จากปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวทำให้มอญมีความสัมพันธ์กับคนไทยน้อยมาก และสามารถ ดำรงความเป็น "มอญ" อยู่ได้โดยแท้จริงในระยะแรก ต่อมาเมื่อจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น

¹Ibid., p. 207.

หมันบ้านก็ขยายขอบเขตออกไป การติดต่อกันเริ่มจะทำได้มากกว่าในระยะแรก เป็นที่
แน่นอนว่า เมื่อมีการติดต่อกันมากขึ้นย่อมจะมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมและอารยธรรมซึ่งกัน
 และกัน และผลที่เกิดขึ้นก็คือความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคมความเป็นอยู่
 ออกจากเอกลักษณ์เดิมของตน โดยรับเอาอิทธิพลของอีกฝ่ายหนึ่งมาผสมผสานกัน
 ดังนั้นมอญจึงไม่สามารถดำรงความเป็นมอญแท้ๆต่อไปได้อีก แต่เราก็ไม่สามารถระบุ
 ให้แน่ชัดลงไปได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดขึ้นเมื่อใด เนื่องจากเป็นขบวนการที่เกิด
 ขึ้นอย่างเชื่องช้า ค่อยเป็นค่อยไปจนแทบจะไม่มีรู้สึก เราสามารถจับความเปลี่ยนแปลง
 ได้ก็ต่อเมื่อสิ่งของหรือสังคมนั้น ๆ มีสภาพที่ผิดไปจากเดิมเสียแล้ว ดังปรากฏหลักฐานใน
 นิราศภูเขาทอง ของสุนทรภู่ว่าในสมัยรัชกาลที่ 3 ราว พ.ศ. 2371 หรือ 2373
 หนีงมอญย่านปากเกร็ดหันมาใช้วิธีแต่งผมโดยการ "จับเขมา" และถอนไรผมแบบคนไทย¹
 นอกจากนี้ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 มอญได้หันมาปลูกบ้านแบบ
 ไทยและค่านิยมก็สามารรถใช้ได้ทั้งภาษาไทยและภาษามอญ การแต่งงานระหว่างมอญ
 กับไทยก็มีใช้ เป็นเรื่องแปลกหรือเป็นปัญหาต่ออย่างใด²

การขยายตัวของชาวมอญในประเทศไทยในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ที่อยู่ มอญที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยจะได้รับการต้อนรับจากรัฐบาลไทย
 โดยพาไปตั้งหลักแหล่งในที่ ๆ เหมาะสม บริเวณที่จัดให้เป็นที่อยู่ของมอญส่วนมากจะอยู่
 ริมแม่น้ำ โดยเฉพาะบริเวณสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือกรุงเทพฯ ขึ้นไปและตาม
 ลำน้ำแม่กลอง กล่าวคือมอญที่อพยพเข้ามาครั้งกรุงศรีอยุธยาส่วนใหญ่จะได้รับพระราชทาน

¹พ.ณ. ประมวลมารค, เรื่องเดิม, หน้า 220.

²Halliday, The Talaings, pp. 22 - 29, 58, 119; W.A. Graham,
Siam (London: Alexander Moring, Ltd., 1924), p. 130.

ที่คืนให้ท่ามาหากินอยู่ในกรุงศรีอยุธยาแถบชานพระนครหรือบริเวณใกล้เคียงที่ไม่ห่างไกล
จากกรุงศรีอยุธยานัก เช่น แถบปลายเขตแดนต่อกับจังหวัดนนทบุรี ครั้นถึงสมัยกรุงธนบุรี
โปรดเกล้าฯ ให้มอญที่อพยพเข้ามาในครั้งนั้นไปอยู่ที่ปากเกร็ด แขวงเมืองนนทบุรี และที่
สามโคก แขวงเมืองปทุมธานี ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้
โปรดให้สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เป็นแม่กองเสด็จลงไป
ดำเนินการสร้างเมืองขึ้นที่ปากลัด ซึ่งได้สร้างแต่เพียงป้อมค้างไว้ตั้งแต่สมัยพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ป้อมหนึ่งชื่อป้อมวิหยาคม ในการนี้ได้ตัดเอาท้องที่แขวง
กรุงเพมหานครกับแขวงเมืองสมุทรปราการรวมกันตั้งเป็นเมืองใหม่ขึ้นอีกเมืองหนึ่ง
แล้วพระราชทานชื่อว่า "เมืองนครเขื่อนขันธ์"¹ ให้ย้ายครัวมอญเมืองปทุมธานีพวกพระยา
เจงที่อพยพเข้ามาในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมีจำนวนชายฉกรรจ์ 300 คน ไปอยู่
ณ เมืองนครเขื่อนขันธ์ และได้สร้างป้อมเพิ่มเติมขึ้นทางฝั่งตะวันออก 3 ป้อม คือป้อม
เจ้าสมิงพราย ป้อมปีศาจสิง และป้อมราหูจร สร้างทางฝั่งตะวันตก 5 ป้อม คือ ป้อม-
แดงไฟฟ้า ป้อมมหาสังหาร ป้อมศักรพินาศ ป้อมจักรกลด และป้อมพระจันทร์พระอาทิตย์
เมื่อสร้างเมืองเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงโปรดเกล้าฯ ตั้งสมิงทอมา บุตรเจ้าพระยามหาโยธา
(เจง) ซึ่งเป็นพระยาพระรามน้องชายพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) เป็นพระยานคร-
เขื่อนขันธ์ราชมัญราชธานีเสนาบดีศรีสิทธิสงครามผู้รักษาเมืองพร้อมกับตั้งกรมการ

¹ที่เมืองนครเขื่อนขันธ์แต่โบราณมักเป็นเมืองเรียกว่า เมืองพระประแดง
ตั้งอยู่ที่ตำบลราชบุรณะฝั่งแม่น้ำชางตะวันออก เป็นเมืองปากน้ำอย่างเมืองสมุทรปราการ
ทุกวันนี้ ด้วยครั้งนั้นทะเลยังลึกเข้ามา ครั้นแผ่นดินงอกออกไปเมืองพระประแดงทาง
ทะเลลึก จึงย้ายเมืองลงไปตั้งที่บางเจ้าพระยา เรียกว่าเมืองสมุทรปราการ ที่เมือง
พระประแดงยังเป็นเมืองอยู่จนแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม สมเด็จพระเอกาทรงราช
นาถ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 (พระนคร : คุรุสภา, 2505),
หน้า 204.

ทุกตำแหน่ง¹ ส่วนมอญที่อพยพเข้ามาครั้งหลังสุดใน พ.ศ. 2358 นั้น ไปรคให้ไปอยู่ที่เมืองนครเขื่อนขันธ์บาง ปทุมธานีบ้าง นนทบุรีบ้าง นอกจากนี้ครัวมอญที่เจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรีย) ไปกวาดต้อนมาจากหัวเมืองมณฑลเกาะตะมะในตอนต้นรัชกาลที่ 3 ก็ไปรคให้ไปอยู่เมืองนครเขื่อนขันธ์ด้วย² ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าบริเวณที่มีชาวมอญอยู่เป็นกลุ่มใหญ่ได้แก่ปากเกร็ด นนทบุรี สามโคก ปทุมธานี และนครเขื่อนขันธ์หรือปากลัดหรือพระประแดง

จากพระประแดง มอญได้ขยายออกไปยังบริเวณต่าง ๆ ตลอดจนล่าคล่องไปยังแม่น้ำท่าจีนและแม่น้ำแม่กลอง นายลีล (Leal) ซึ่งเป็นล่ามของร้อยเอก เฮนรี เบอร์นี่ (Henry Burney) ทูตอังกฤษที่เข้ามาเจรจาทำสัญญากับไทยตอนต้นรัชกาลที่ 3 ได้กล่าวว่ามอญจำนวนถึง 30,000 คนอยู่ในหมู่บ้านระหว่างปากน้ำแม่กลองและแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือของแม่น้ำแม่กลองเหนือเมืองราชบุรีมีหมู่บ้านมอญเป็นหย่อม ๆ และทางตอนเหนือเมืองกาญจนบุรี นายลีลยังได้พบเมืองซึ่งมีพลเมือง 5,000 คน ส่วนใหญ่เป็นมอญซึ่งได้ย้ายมาจากกรุงเทพฯ เป็นมอญเก่าที่มีมอญใหม่ปนอยู่บ้าง³ นอกจากนี้ยังมีหลักฐานแสดงการกระจายของชาวมอญอยู่ในมณฑลต่าง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ปรากฏอยู่ในสามะโนครวัพลเมือง พ.ศ. 2446 (ร.ศ. 122) คือ มณฑลราชบุรี มณฑลนครไชยศรี

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 203 - 205.

² Henry Burney, Burney Papers, Vol. 1 (Bangkok: Printed by order of the Vajiranana National Library, 1910), p. 276.

³ R. Halliday, "Immigration of the Mons into Siam," pp. 75 - 76.

มณฑลนครสวรรค์ มณฑลกรุงเทพฯ มณฑลนครราชสีมา และมณฑลปราจีนบุรี¹

กล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่าบริเวณที่เป็นที่อยู่อาศัยของมอญส่วนใหญ่จะอยู่ใกล้ ๆ กรุงเทพฯ แยกกระจายไปตามสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา จากอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี อำเภอสามโคกปทุมธานี ไปจนถึงอยุธยา ซึ่งจัดว่าเป็นแหล่งใหญ่ที่สุด รองลงมาได้แก่ตามลำน้ำแม่กลองในอำเภอบ้านโป่ง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี และในจังหวัดกาญจนบุรี บริเวณที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งและเป็นที่รู้จักกันดี คือปากลัด หรือพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ บริเวณอื่น ๆ ก็จะได้พบได้ในจังหวัดต่าง ๆ โดยเฉพาะที่มหาชัย จังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งเป็นพวกที่ย้ายมาจากจังหวัดปทุมธานี² และมีในจังหวัดลพบุรี อุทัยธานี ซึ่งเป็นบริเวณที่อยู่ในเส้นทางของการอพยพจากพม่า ส่วนทางเหนือจะพบได้ในจังหวัดลำปาง ลำพูน ตลอดจนถึงเชียงใหม่ และยังมีกระจัดกระจายเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ในจังหวัดชนบุรี สมุทรสงคราม เพชรบุรี นครปฐม พระนครศรีอยุธยา สุพรรณบุรี นครราชสีมา นครสวรรค์ ปราจีนบุรี เป็นต้น³

จำนวน การนับจำนวนคนมอญในประเทศไทย ทำได้โดยใช้วิธีคาดคะเนหรือประมาณเอาโดยคร่าว ๆ ในสมัยอยุธยา ตามบันทึกของลาดูแบร์ (La Loubere) ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ กล่าวว่ามอญมีจำนวนมากในประเทศไทย แต่เขาก็ไม่ได้แสดงตัวเลขโดยประมาณไว้ว่ามีจำนวนเท่าไร⁴ หลักฐาน

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ม 2.19/4 เรื่องสำมะโนครัวพลเมือง (สำมะโนครัวนี้เริ่มทำเมื่อเดือนมกราคม ร.ศ. 122 ซึ่งถ้าจะนับศักราชอย่างปัจจุบันจะตรงกับ พ.ศ. 2447).

² Brain L. Foster, Ethnicity and Economy. p. 12.

³ Ibid., pp. 11 - 12.

⁴ La Loubere, A New Historical Relation of the Kingdom of Siam (London: Oxford University Press, 1969), p. 10.

ฝ่ายไทยก็ไม่มีบันทึกไว้เช่นกัน การคาดคะเนจำนวนคนมอญในสมัยอยุธยาทำได้ไม่ง่ายนัก เพราะมีการอพยพเข้ามาหลายคราว บางคราวก็ทราบจำนวน, บางคราวก็ไม่ทราบ ทั้งใกล้แล้วในบทที่แล้ว และในจำนวนที่อพยพเข้ามานี้ได้ลดจำนวนลงเนื่องจากการหลบหนีกลับไปบ้าง ดังเช่นในสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ¹ และบางส่วนก็ตายในสงครามครั้งต่าง ๆ ระหว่างไทยกับพม่า ส่วนบันทึกที่กรมพระสุรัสวดีได้อยุ่นั้นก็ไม่แน่นอน เพราะมีการเบียดบังตัวไพร่ไว้ใช้สอยส่วนตัวเนื่องจากขุนนางในสมัยนั้นไม่มีเงินเดือน การครองชีพของขุนนางขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ที่จะได้จากแรงงานไพร่ในกรมของตนเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ยังมีไพร่ที่หลบเลี่ยงการสักลงทะเบียนไปบวชเป็นพระบ้าง หลบซ่อนอยู่ตามป่าเขาและชายแดนบ้าง² ดังนั้นการประมาณจำนวนคนมอญในสมัยอยุธยาจึงทำได้อย่างหยาบที่สุด โดยอาศัยการประมาณเอาจากจำนวนที่อพยพเข้ามาว่าคงจะมีคนมอญทั้งหมดในราว 20,000 - 30,000 คน อาจมากกว่าหรือน้อยกว่าบ้างเล็กน้อย

สันนิษฐานว่า จำนวนคนมอญคงจะลดลงอีกในคราวที่กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเมื่อ พ.ศ. 2310 แต่ก็มี การอพยพเข้ามาอีกในสมัยกรุงธนบุรี และในสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์³ ดร.จอห์น ครอว์เฟิร์ด (Dr. John Crawford) ทูตซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากข้าหลวงอังกฤษประจำอินเดียให้เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทย เมื่อ พ.ศ. 2364 ได้กล่าวไว้ในบันทึกรายงานของเขาว่า ผู้คนที่อาศัยอยู่ในราชอาณาจักรสยาม

¹ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 5 ปรากฏทรงพระนิพนธ์อธิบายประกอบ เล่ม 2 (พระนคร : โอเคียนสตรี, 2505), หน้า 257 - 258.

² ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, "สังคมสมัยอยุธยา" ประวัติศาสตร์และการเมือง (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516), หน้า 60 - 61; ดูรายละเอียดเรื่องไพร่ในหัวข้อต่อไป

³ คุบที่ 2.

ประกอบด้วยชนชาติสำคัญ 6 ชาติ คือ สยามแท้ ลาว มอญ เขมร มลายู และจีน เป็นจำนวนประชากรทั้งหมด 5,000,000 คน ซึ่งในจำนวนนี้เป็นคนมอญ 42,000 คน¹ ส่วน เซอร์ จอห์น เบบริง (Sir John Bowring) ราชทูตจากรัฐบาลอังกฤษที่กรุงลอนดอนได้อ้างคำของ บัลเลอกัว (Pallegoix) บาทหลวงฝรั่งเศสที่เข้ามาในประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 ว่า มีจำนวนคนมอญในประเทศไทยประมาณ 50,000 คน จากจำนวนประชากรทั้งหมด 6,000,000 คน²

ในสมัยรัชกาลที่ 5 กระทรวงนครบาลได้จัดทำสำมะโนครัวหัวเมืองมณฑลกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2441 - 2442 (ร.ศ. 117 - 118) ปรากฏว่าเฉพาะใน 4 เมืองที่มีคนมอญอาศัยอยู่หนาแน่น คือ ปทุมธานี นนทบุรี นครเขื่อนขันธ์ และสมุทรปราการ มีคนมอญรวมกัน 21,302 คน จากจำนวนประชากรทั้งหมดใน 4 จังหวัด 143,909 คน มอญจำนวน 21,302 คนนี้ จำแนกอยู่ในเมืองต่าง ๆ ดังนี้ คือ

ปทุมธานี	8,975 คน	จากพลเมืองทั้งจังหวัด	21,360 คน
นนทบุรี	7,215 คน	จากพลเมืองทั้งจังหวัด	54,628 คน
นครเขื่อนขันธ์	3,199 คน	จากพลเมืองทั้งจังหวัด	32,421 คน
สมุทรปราการ	1,913 คน	จากพลเมืองทั้งจังหวัด	35,500 คน ³

¹ John Crawford, The Crawford Papers (Hants: Gregg International Publishers, Ltd., 1971), p. 102.

² Sir John Bowring, The Kingdom and People of Siam, Vol. 1 (London: Oxford University Press, 1969), p. 81.

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แผ่น น. 30/4 เรื่อง บัญชีสำมะโนครัวราษฎรหัวเมืองมณฑลกรุงเทพฯ

ต่อมาใน พ.ศ. 2446 (ร.ศ. 122) กระทรวงมหาดไทยได้ทำสำมะโนครัว
ละเอียดโดยแยกตามเชื้อชาติเช่นเดียวกัน แต่ทำได้เพียง 12 มณฑล ซึ่งมีประชากรรวม
กัน 3,308,032 คน ในจำนวนนี้เป็นคนมอญ 29,156 คน แยกอยู่ในมณฑลต่าง ๆ คือ

ราชบุรี	12,806 คน	จากพลเมืองทั้งหมด	344,402 คน
นครไชยศรี	6,822 คน	"	246,734 คน
นครสวรรค์	2,943 คน	"	228,497 คน
กรุงเทพฯ	2,532 คน	"	484,236 คน
นครราชสีมา	2,259 คน	"	402,068 คน
ปราจีนบุรี	1,715 คน	"	282,053 คน ¹

จะเห็นได้ว่า ถ้าเราอาศัยหลักฐานการทำสำมะโนครัวดังกล่าว (ซึ่งในการ
สำรวจไม่ได้รวมบรรพติอยู่ด้วย) เราอาจประมาณได้คร่าว ๆ ว่าในสมัยรัชกาลที่ 5
มีคนมอญอยู่ในประเทศไทย ไม่ต่ำกว่า 50,000 คน

การนับจำนวนคนมอญในประเทศไทยมีปัญหามาก เนื่องจาก

1. มอญในประเทศไทยได้มีการปรับตัวเข้ากับสังคมไทย ดังจะเห็นได้จาก
ความเปลี่ยนแปลงในค่านิยมการแต่งกายมาคล้ายกับคนไทย และมีการแต่งงานกับคนไทย
มากขึ้น² ตลอดจนภาษาที่ใช้ก็มีทั้งไทยและมอญยิ่งไปกว่านั้นรูปร่างหน้าตาที่ไม่ต่างไปจาก
คนไทยเท่าใดนักทำให้ไม่สามารถชี้ชัดลงไปได้ว่าเป็นคนมอญหรือไทย

2. ในการทำสำมะโนครัวประชากรใน พ.ศ. 2446 (ร.ศ. 122) ซึ่งแยก
ตามเชื้อชาติของประชากรนั้นก็ยังมีอุปสรรคทำให้ไม่สามารถจะแสดงจำนวนประชากรทั่ว

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ม. 2.19/4 เรื่องสำมะโนครัวพลเมือง

² เรื่องเดียวกัน.

ประเทศใด คงทำได้แต่เพียง 12 มณฑล คือ นครศรีธรรมราช นครราชสีมา นครสวรรค์
 กรุงเทพฯ ราชบุรี นครไชยศรี พิษณุโลก ชุมพร ปราจีนบุรี ภูเก็ต เพชรบูรณ์ จันทบุรี ส่วน
 มณฑลที่ยังไม่ได้ทำ คือ

กรุงเทพฯ เนื่องจากไม่ได้ขึ้นกับกระทรวงมหาดไทย

พ่าย อุดร อีสาน บุรพา เนื่องจากการปกครองท้องถิ่นอำเภอยังไม่เป็น
 ระเบียบเรียบร้อย

ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู เนื่องจากใช้แบบปกครองท้องถิ่นอย่างมลายู¹

3. แม้ในระยะหลังต่อมาจะได้มีการทำสำมะโนครัวทั่วประเทศ แต่การที่คนมอญ
 มีฐานะเท่าเทียมคนไทยตามกฎหมาย (เคยเป็นไพร่หลวงมาก่อนเช่นเดียวกัน) ทำให้
 ไม่มีการแยกออกไปจากคนไทยในการทำสำมะโนครัว เราจึงไม่สามารถสอบจำนวนคน
 มอญจากสำมะโนครัวได้ เพราะได้กลายเป็นคนสัญชาติไทยไปหมด

อาจกล่าวได้ว่าในปัจจุบันมีคนมอญอยู่ประมาณ 60,000 - 100,000 คน²
 ดร. เบรียน แอล ฟอสเตอร์ (Dr. Brian L. Foster)³ คาดว่าอาจจะมีถึง
 100,000 คน ที่มีคุณสมบัติบางประการที่แสดงว่าเป็นคนมอญออกไปจากถิ่นเชื้อสาย
 แต่จะดูในแง่ความชัดเจนในการใช้ภาษาเป็นหลักค้ำแล้วอาจจะมีไม่ถึง 50,000 คน
 ในปัจจุบัน

¹ เรื่องเดียวกัน.

² George L. Harris, et. al, Area Handbook of Thailand,
 Foreign Area Studies of American University (Washington D.C.:
 U.S. Government Printing Office, 1966), p. 66.

³ ชาวอเมริกันผู้ได้ศึกษาและเขียนวิทยานิพนธ์ชั้นปริญญาเอก สาขามานุษยวิทยา
 เกี่ยวกับชาวมอญในถิ่นสังคมและเศรษฐกิจ

ในปัจจุบัน¹

ฐานะของคนมอญในประเทศไทยในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น

คนมอญที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยนั้น ทางรัฐบาลมิได้ถือว่าเป็นชาวต่างประเทศ² ซึ่งอาจเป็นเพราะนับถือศาสนาเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากบันทึกของบาทหลวงชาวฝรั่งเศส คณะมิสซิกของส์ เอตรองแซร์ (Missions Étrangères) ซึ่งกล่าวถึงเรื่องราวใน พ.ศ. 2273 (ค.ศ. 1730) ในรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าท้ายสระว่า ในราชสำนักได้ออกศิลาจารึกแผ่นหนึ่ง นำไปปักไว้ที่หน้าประตูวัดของพวกตน ข้อความในจารึกนั้นประกาศห้ามไปเผยแพร่คริสต์ศาสนาแก่คนไทย ลาว มอญ และห้ามรับคนไทย ลาว มอญ เข้ารีตเป็นอันขาด เพราะ 3 ชาตินี้ นับถือศาสนาเดียวกัน คือศาสนาอันศักดิ์สิทธิ์ของไทย³ หมายถึงพุทธศาสนา

นอกจากจะไม่ถือว่าเป็นชาวต่างประเทศแล้ว รัฐบาลยังปฏิบัติต่อคนมอญในฐานะเดียวกับคนไทย ดังจะเห็นได้ว่ามีการอ้างถึงมอญในฐานะเป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินควบคู่ไปกับไทยเสมอในการออกประกาศต่าง ๆ เช่น ในกฎหมายลักษณะอาญาหลวง มาตราที่ 13 ห้ามราษฎรข้าแผ่นดินชายหญิงไทยมอญยกลูกสาวหรือหลานสาวให้เป็นภรรยาฝรั่ง อังกฤษ วัลันคา ชาว มลายู ซึ่งนับถือศาสนาต่างออกไป ถ้าผู้ใดไม่ปฏิบัติตามถือว่าเป็นเสี้ยนหนาม

¹ Brian L. Foster, Ethnicity and Economy. op. cit., p. 13.

² ในสมัยอยุธยาเวลาพูดถึงชาวต่างประเทศ จะพูดถึง ฝรั่ง (โปรตุเกส) อังกฤษ วัลันคา (ฮอลันดา) จีน ญวน ญี่ปุ่น แชก มลายู.

³ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 37 (เล่ม 22) (พระนคร : ศุภสภา, 2511), หน้า 113 - 116.

ในแผ่นดินจะต้องโทษ 6 สถาน¹ และในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้ออกประกาศฉบับหนึ่ง ห้ามคนไทยและมอญเข้ารีตและนับถือศาสนาอะหะหมัด มีโทษถึงขั้นประหารชีวิต ทั้งคนชักชวนและคนไทยคนมอญที่ไปเข้ารีตและนับถือศาสนาอะหะหมัด²

ในสถานะที่เป็นไพร่พลเมืองของประเทศ ชายฉกรรจ์มอญมีหน้าที่เช่นเดียวกับชายฉกรรจ์ไทย คือต้องทำราชการ (Corvée)³ เริ่มตั้งแต่อายุ 18 ปี ก็เข้าทะเบียนเป็น "ไพร่สม" ให้มุลนายฝึกหัดและใช้สอยแต่ยังไม่เรียกว่า ทำราชการ พออายุได้ 20 ปี จึงปลดจากไพร่สมไปเป็น "ไพร่หลวง" ซึ่งมีหน้าที่รับราชการโดยตรง⁴ และต้อง

---

¹ หอสมุดคำทรงราชานุภาพ, กฎ 2 "กฎหมายลักษณะอาญาหลวง" หนังสือส่วนพระองค์สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ มีลายพระหัตถ์ประกอบ ได้ทรงสันนิษฐานว่ากฎหมายมาตราที่ 13 นี้ อาจจะออกในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง.

² ประชุมพงศาวดารภาคที่ 39 (เล่ม 23) (พระนคร : ศุภสภา, 2511) หน้า 118 - 119.

³ ลักษณะการเกณฑ์ทหารแต่โบราณนั้นกำหนดบุคคลเป็น 4 พวก คือ คนไทย นักบวช คนต่างชาติและทาส ชายไทยไม่ว่าจะมียศศักดิ์หรือสกุลอย่างใดก็ต้องเป็นทหาร ทั้งนี้ เชื้อสายคนชาติอื่นที่เกิดในประเทศไทยนับว่าเป็นไทย แต่คนไทยที่มีฐานะเป็นทาส ไม่นับว่าเป็นไทยจึงไม่ถูกเกณฑ์ ส่วนพวกนักบวชได้รับการยกเว้นไม่ต้องเป็นทหาร คนต่างประเทศแยกเป็น 3 พวก พวกที่ไปมาค้าขายชั่วคราวไม่ต้องเป็นทหาร แต่ให้เรียกใช้แรงงานหรือเก็บเงินแทนพวกที่มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ประจำในพระนคร ถ้าสมัครเป็นทหารก็จะรับไว้เป็นทหารอาสา ส่วนพวกลูกหลานของชาวต่างชาติที่เกิดในเมืองไทยให้เกณฑ์เหมือนคนไทย - สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, "ตำนานการเกณฑ์ทหาร" ประชุมพงศาวดารภาคที่ 23 (พิมพ์ในงานฉลองโล่ที่จังหวัดราชบุรี, พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2464) หน้า 47 - 48.

⁴ แต่เป็นการกำหนดตามทฤษฎีเท่านั้น พอถึงเวลาปฏิบัติจริง ๆ จะมีไพร่สมจำนวนมากซึ่งอยู่กับขุนนางตลอดชีวิต.

อยู่รับราชการจนอายุ 60 ปี จึงปลดชรา แต่ตามมีบุตรชายเข้ารับราชการ 3 คน ก็จะได้
รับการปลดประจำการก่อนอายุ 60 ปี ทั้งไพร่สมและไพร่หลวงจะต้องเข้าสังกัดอยู่ใน
กรม¹ ของขุนนางกรมใดกรมหนึ่งจะลดยศอยู่ไม่ได้² กรมของขุนนางมีลักษณะเป็นทั้งที่
รวมกำลังพล (unit of manpower) และหน่วยงานที่ปฏิบัติงานในการบริหารราชการ
(functional unit) ประกอบด้วย เจ้ากรม เป็นผู้บังคับการ ปลัดกรม เป็นผู้ช่วย
และสมุหบัญชีผู้มีหน้าที่เก็บรายชื่อไพร่ซึ่งอยู่ใต้สังกัดกรมนั้นสำหรับเทียบกับบัญชีหางาว
ของกรมพระสุรัสวดี³

ลักษณะการควบคุมและกรมที่สังกัด ไพร่หลวงรามัญจัดว่าเป็นไพร่หลวงฝ่าย
ทหารหรือที่เรียกว่าฝ่ายขวาซึ่งเป็นไปตามหน้าที่ราชการของกรมที่ไพร่สังกัด คือราชการ
ฝ่ายทหารในการศึกสงครามและการป้องกันประเทศ ชื่นกับฝ่ายกลาโหม ในสมัยอยุธยา
การแบ่งกรมกองรามัญไม่มีหลักฐานที่ชัดเจนว่าแบ่งอย่างไร มีแต่เพียงตำแหน่งหัวหน้ากอง
มอญซึ่งมีหน้าที่ควบคุมดูแลว่ากล่าวคนมอญที่อยู่ในประเทศไทยทั้งหมดในยามสงบและเป็น

---

¹ในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ก่อนที่รัชกาลที่ 5 จะทรงแก้ไขการ
ปกครอง) คำว่า "กรม" หมายถึงหน่วยงานขนาดต่าง ๆ ทั้งหน่วยใหญ่และหน่วยย่อย
เช่น กรมกองตระเวนชาย กรมกองตระเวนขวา เป็นหน่วยย่อยของกรมเมือง ชื่นกับ
พระยายมราช เป็นต้น.

²สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระราชทานภาพ, "ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่
โบราณ" ประวัติศาสตร์และการเมือง (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, 2516), หน้า 14.

³บุษกร ลายเลิศ, คำบรรยายวิชาประวัติศาสตร์ไทยสมัยเฉพาะ ชั้นปริญญา-
มหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2515 (ไม่ได้จัดพิมพ์)

แม่ทัพคุมกองมอญในยามสงคราม มียศเป็นพระยา ตำแหน่งจักษิรมอญ เช่น พระยาป่าเรอ กักดี ซึ่งเลื่อนขึ้นเป็นพระยารามัญวงศ์ในสมัยกรุงธนบุรี ครั้นถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีหลักฐานในพระไอยการตำแหน่งนา ทหารหัวเมือง ระบุหน่วยงานของบรรดาไพร่หลวง รามัญ ซึ่งแยกออกเป็นกรมใหญ่ ๆ 5 กรม ในแต่ละกรมนั้น เจ้ากรมมียศเป็นพระยา ถือศักดินา 1600 ดังนี้คือ

1. กรมตั้งทองซ้าย มีพระยาเกียรติ เป็นเจ้ากรม
2. กรมตั้งทองขวา มีพระยาพระราม เป็นเจ้ากรม
3. กรมคาบสองมือ มีพระยานครอินทร์ เป็นเจ้ากรม
4. กรมอาทมาตซ้าย มีพระยาภักดีสงคราม เป็นเจ้ากรม
5. กรมอาทมาตขวา มีพระยารัตนจักร เป็นเจ้ากรม

ส่วนปลัดกรมแต่ละกรม ถือศักดินา 800 และสมุหบัญชี ถือศักดินา 400¹

ไพร่หลวงรามัญที่อยู่ใต้บังคับของขุนนางในแต่ละกรมนั้น แบ่งออกเป็นหมู่ ๆ ไพร่ที่อยู่ใหญ่ เรียกว่าลูกหมู่หรือบุตรหมู่ มีหัวหน้าหมู่เป็นผู้ควบคุมเรียกว่า เจ้าหมู่ มีตำแหน่งเป็นนายหมวด ๆ ไปขึ้นต่อขุนนางที่เป็นนายกอง ซึ่งไปขึ้นต่อเจ้ากรมอีกทีหนึ่ง กรมรามัญดังกล่าวอยู่ในบังคับของเจ้าพระยามหาโยธา จางวาง ศักดินา 3,000 แต่ ครั้นสิ้นเจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) ในสมัยรัชกาลที่ 4 แล้ว ก็ไม่ได้ตั้งเจ้าพระยา

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹กฎหมายตรา 3 ดวง, เล่ม 1 (พระนคร : คุรุสภา, 2505) หน้า 302 - 307. ในพระไอยการฯ มิได้กล่าวถึง กรมอาทมาตซ้ายและกรมอาทมาตขวา เข้าใจว่า กรมทั้ง 2 คงจะตั้งขึ้นภายหลังจากการชำระกฎหมายแล้ว ; ดูตำแหน่งข้าราชการสังกัด กรมรามัญทั้ง 5 ได้จาก กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม น. 1.3/12 รายงาน งบประมาณการจ่ายเงินแผ่นดิน จำนวน ศก. 112.

มหาโยธา อัครมรณัมตั้งปวงจึงอยู่ในบังคับของกรมพระกลา โทม¹

นอกจากกรมมอญทั้ง 5 แล้ว ยังมีกรมมอญที่แยกเป็นกรมย่อยออกจากกรมทั้ง 5 ไปประจำอยู่ตามเมืองต่าง ๆ แต่ไม่มีหลักฐานว่าแยกไปตั้งแต่เมื่อใด อาจจะเป็นตอนปลายรัชกาลที่ 2 หรือต้นรัชกาลที่ 3 เช่น กรมมอญทหารปืนเมืองนครเขื่อนขันธ์ กองทัพนครเขื่อนขันธ์ กองกรมการ เลขคองเมือง ซึ่งบางกองเวลาสักก็ยังไม่รวมสักอยู่กับกรมทั้ง 5 เช่น กองทหารปืนเมืองนครเขื่อนขันธ์ กรมตั้งทองขาวเป็นผู้นำสักในทะเลเป็นลัสสี² นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีไพร่หลวงรามัญไปสักสมทบอยู่ในกรมกองอื่น ๆ ได้แก่ กรมมอญลาว กรมมริน กองทหารหน้า ดังจะได้กล่าวในตอนต่อไป

ลักษณะการควบคุมไพร่หลวงแต่โบราณ กำหนดเอาครัวเรือนเป็นเบื้องต้นของการควบคุม จึงถือเป็นหลักว่าบิดาสักตั้งอยู่กรมไหน บุตรหลานต้องอยู่กรมนั้นด้วย เช่น บิดาเป็นไพร่หลวงรามัญกรมตั้งทองซ้าย เมื่อบุตรโตขึ้นก็ต้องสักขึ้นทะเลเบียนในกรมตั้งทองซ้าย จะย้ายกรมาก็ต่อเมื่อได้รับอนุญาต ถ้าสักตั้งกรมในราชธานี ไพร่กรมนั้นก็ต้องตั้งถิ่นฐานอยู่ในวงหัวเมืองราชธานี ถ้าเป็นไพร่คองเมืองชั้นนอกเมืองไหน ก็ต้องอยู่แขวงเมืองนั้น ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในเวลาเกณฑ์แรงใช้ในราชการทั้งในยามศึกและยามสงบ ในยามศึกเจ้าหนุ่ยนายกกองซึ่งคอยควบคุมดูแลอยู่ตามท้องที่ ๆ เป็นภูมิลำเนาของไพร่จะเรียกระดมคนในวงราชธานีเป็นกองทัพหลวงมีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หรือเสนาบดีเป็น

¹พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสแดลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2470), หน้า 48 - 49.

²กองจกหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม น. 7ก/5 พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ลงวันที่ 5 กันยายน ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435).

นายทัพนายกอง และคนในเมืองชั้นนอกก็จัดกำลังเป็นกองพลหรืออย่างอื่นตามกำลังของเมืองนั้น ๆ ในบังคับบัญชาของผู้เป็นใหญ่ในเมืองนั้น ๆ¹

มีมอดูอีกพวกหนึ่ง มิได้มีฐานะเป็นไพร่หลวง แต่เป็นไพร่ของเจ้า สังกัดอยู่ในกรมของเจ้า กรมของเจ้าไม่เหมือนกับกรมของขุนนางและไม่เกี่ยวข้องกับการบริหารราชการแผ่นดิน เป็นแต่เพียงที่รวมกำลังพล (unit of manpower) เท่านั้น ไพร่ที่ลงทะเบียนกับกรมของเจ้าก็ไม่ใช่ไพร่หลวง² พวกเจ้ามีสิทธิและอำนาจเหนือไพร่ในกรมของตน และไพร่ในกรมเจ้าก็ไม่ต้องทำราชการ งานของไพร่ได้แก่งานที่เจ้าเป็นผู้กำหนดมา อาจเป็นงานของเจ้าเอง หรือเป็นงานที่เจ้ารับมาจากพระเจ้าแผ่นดินกรมของเจ้ามีเจ้าเป็นเจ้าของและมีขุนนางอย่างน้อย 3 คน คือ เจ้ากรม ปกักรม และสมุหบัญชีเป็นผู้ควบคุมและดำเนินงาน ยศของขุนนางที่เป็นเจ้ากรมจะเป็นสัดส่วนกับยศของเจ้าซึ่งเป็นเจ้าของกรมนั้น เช่น กรมหมื่นนเรศร์ราชวรฤทธิ จะมีกรมซึ่งขุนนางที่เป็นเจ้ากรมถือยศเป็น "หมื่น"³

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยายุทธ, "ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ" หน้า 14 และ "ตำนานการเกิดสหพราหมณ์" หน้า 50 - 51.

² เราไม่มีหลักฐานว่าไพร่เหล่านี้คนทั่วไปในสมัยอยุธยาเรียกว่าอะไร มีนักประวัติศาสตร์บางท่านเรียกไพร่เหล่านี้ว่า "ไพร่สม" แต่ถาเราพิจารณาจากพระราชกำหนดเก่าต่าง ๆ เช่น พระราชกำหนด จศ. 1110 จะเห็นได้ว่าเวลาพูดถึงไพร่เหล่านี้จะใช้คำว่า "ข้าหลวง" สำหรับไพร่ของเจ้าทั่ว ๆ ไป และ "ข้าทูลละออง" สำหรับไพร่ของอุปราช บางทีก็เรียกว่า "ข้า" หรือ "ข้าเจ้า" เช่น ในพระราชกำหนดเก่า จศ. 1102 เป็นต้น แต่ไม่ปรากฏว่าเคยใช้ศัพท์ว่า "ไพร่สม" ในความหมายว่าไพร่ของเจ้า แม้ว่าไพร่เหล่านี้จะมีไพร่สมรวมอยู่ด้วยก็ตาม.

³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยาม (พิมพ์ในงานสถาปนากิจศพนายบุญเกิดพรตพานิช, พระนคร : กรุงสยามการพิมพ์, 2515), หน้า 34, 39.

ในสมัยอยุธยาจะมีคนมอญอยู่ในกรมของเจ้าค่าย ครั้นถึงสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็มีข้อห้ามไม่ให้คนมอญเป็นไพร่ในกรมเจ้าทั่วไป ย่อมให้มีแต่กรมพระราชวังบวรแห่งเดียวซึ่งได้ถือปฏิบัติกันต่อ ๆ มา ดังปรากฏในพระราชกระแสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเสด็จวรวัตร เมื่อครั้งที่ทรงกราบทูลขอพระราชทานบุตรหม่อมราชวงศ์ให้ขาดจากกรมเดิมมาเป็นไพร่ในสังกัดกรมของพระองค์ว่า¹

บุตรหม่อมราชวงศ์ ห้ามไม่ให้ไปเป็นข้าเจ้าบ่าวข้าราชการมาแต่โบราณ ย่อมให้มีแต่พระราชวังบวรแห่งเดียว เพราะฉะนั้นตั้งแต่เคยเห็นมาใครทูลขอไม่เคยได้สักครั้งหนึ่ง ว่าเป็นธรรมเนียมมาแต่แผ่นดินตาก ไต่ยรับสั่งตั้งน้อยชายเลยมันจะผิดธรรมเนียมไป

แต่ถ้าเป็นกรณีที่บุตรหม่อมราชวงศ์นั้นได้รับราชการจนเป็นขุนนาง อยู่ในกรมของเจ้าก็อาจจะได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ยกขาดหมู่ชาครกรมได้เป็นราย ๆ ไป แต่ไม่ถือว่าเป็นธรรมเนียม ดังเช่น กรณีของนายครุฑ บุตรหม่อมราชวงศ์กรมตั้งทอง ชาวซึ่งจะต้องไปรับราชการในกรมทหาร เรือตามสังกัด แต่เนื่องจากนายครุฑรับราชการในกรมอันมาเป็นเวลานานจนภายหลังได้เป็นสมุหบัญชี ในกรมของสมเด็จพระเจ้าฟ้าสุทธชาติพิภย์รัตน์ ซึ่งควบคุมกำลังคนในกรมนั้น อันเป็นหน้าที่สำคัญจึงได้รับพระบรมราชานุญาตให้ยกขาดหมู่มาได้²

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ก. 14/77 หนังสือกรมราชเลขาการทูลไปยังพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเสด็จวรวัตร ลงวันที่ 17 มีนาคม ร.ศ. 122.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ก. 8/14 ลายพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องเจ้าฟ้าสุทธชาติพิภย์รัตน์ ขอนายครุฑพ้นจากหมู่กรมทหารเรือ ลงวันที่ 26 พฤศจิกายน ร.ศ. 113.

ไพร่สามัญที่สังกัดกรมพระราชวังบวรนั้น แบ่งออกเป็น 3 กรม เจ้ากรมมียศ เป็น "พระ" ไค้แก่¹

1. กรมมอญขวา มีพระปราบอังวะ เป็นเจ้ากรม
2. กรมมอญซ้าย มีพระชนะภูคาม เป็นเจ้ากรม
3. กรมมอญกลาง มีพระภักดีศรีเดช เป็นเจ้ากรม

ต่อมาครั้งสิ้นกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ยกเลิกตำแหน่งกรมพระราชวังบวร และตามธรรมเนียมแต่เดิมนั้น ข้าราชการในพระราชวังบวรต้องยกมาสมทบรับราชการในพระบรมมหาราชวัง ตามตำแหน่งทุกตำแหน่ง² จึงโปรดให้กรมมอญวังหน้าทั้ง 3 กรมนี้ มาขึ้นกับกรมพระกลาโหม เช่นเดียวกับกรมมอญวังหลวงทั้ง 5 กรม

อนึ่ง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้พระราชทาน เลข³ ซึ่งสังกัดกรมมอญทั้ง 8 แก่พระองค์เจ้าชายกฤษดาภินิหาร (กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์) เมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์ไว้สำหรับใช้สอยส่วนพระองค์จำนวน 47 คน โดยให้ยกขาดหมู่ มาสังกัดแปลงเป็นเลขส่วนพระองค์⁴ ที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจากการที่กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม น. 1.3 (เลขที่ 3, 10, 11) เรื่อง ขบประมาณการจ่ายเงินแผ่นดิน ร.ศ. 111 - 112.

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "ประกาศเรื่องกรมพระราชวังบวรสถานมงคลที่วงศ์" พระราชวิจารณ์เรื่องพระราชพงศาวดารกับเรื่องพระราชประเพณี การตั้งพระมหากษัตริย์ (พิมพ์ในงานศพนายพงษ์เจริญสังคีรี, พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2516), หน้า 50 - 52.

³ มีความหมายเช่นเดียวกับ "ไพร่"

⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม น. 40.2/49 หนังสือพระพิพิธพลภักดี ลงวันที่ 27 มกราคม ร.ศ. 124.

ทรงมีเจ้าจอมเป็นคนมอญ คือ เจ้าจอมมารคากลิ่น ซึ่งเป็นธิดาของพระยาคำวังราชพลขันธ์ (จู๋) ผู้เป็นบุตรของเจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) เลขที่ไกรบพระราชนานจึงเป็นคนเชื้อชาติเดียวกันและมาจากมอญ 8 กรม มากกว่ากรมอื่น

การเกณฑ์ราชการ กำหนดเวลาการเข้าประจำราชการของไพร่หลวงนั้นในเวลาปกติไพร่หลวงในวงราชการนี้ต้องเข้ามาประจำการปีละ 6 เดือน ที่เรียกว่า "เข้าเวร" ซึ่งต้องเอาเสบียงอาหารและเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มของตนติดมาด้วยทุกคน เพราะการเข้าเวร เป็นการมาช่วยทำงานเพื่อบ้านเมืองตามหน้าที่และได้ออกเวร" หรืออยู่ว่างปีละ 6 เดือน ที่เรียกว่าเข้าเดือนออกเดือน ครั้นถึงสมัยกรุงธนบุรีลดเวลาประจำการลงเหลือปีละ 4 เดือน และในสมัยรัตนโกสินทร์ลดลงอีกเดือนหนึ่งไพร่หลวงต้องมาเข้าเวรเพียงปีละ 3 เดือน¹ ส่วนหัวเมืองพระยามหานครหรือหัวเมืองชั้นนอกในเวลาปกติไม่ต้องการตัวไพร่เข้ามาประจำราชการมากเหมือนที่ในราชธานี รัฐบาลจึงให้วิธีส่งส่วยแทนการเข้าเวร เพราะหัวเมืองเหล่านั้นมีทรัพยากรซึ่งเป็นของที่ต้องการใช้ในราชการบ้านเมือง เช่นดินประสิวสำหรับทำดินปืน ก็ถูกสำหรับทำกระสุนปืนเป็นคน จึงอนุญาตให้ไพร่ในท้องถิ่น ๆ หาสิ่งของที่รัฐบาลต้องการเข้ามาส่งโดยกำหนดปีละเท่านั้น ๆ แทนการมาเข้าเวร จึงมีการเกณฑ์ส่วยต่าง ๆ เกิดขึ้น และไพร่เหล่านี้เรียกว่า "ไพร่ส่วย"²

ในสมัยอยุธยาตอนกลางได้เกิดประเพณีขึ้นอีกอย่างหนึ่ง คือในยามปกติถ้าไพร่หลวงไม่ต้องการมาเข้าเวรก็สามารถเสียเงินแทนได้ที่เรียกว่า "เงินค่าราชการ" ดังปรากฏในพระราชกำหนดเกล้า จ.ศ. 1110 (พ.ศ. 2291) สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศว่า ถ้าจะไม่ทำราชการต้องเสียเงิน 6 บาท ถึง 8 บาท ต่อปี (6 เดือน) แต่ส่วนมากมักเป็นการจ่ายเงินเพื่อจ้างเอาตัวแทนมาทำราชการแทน อัตราค่าจ้างก็แตกต่างกันไปแล้วแต่สถานที่ที่ไปเข้าเวร และความยากง่ายของงานที่จะต้องทำ ถ้าเป็นราชการในเมืองหลวง (กรุงศรีอยุธยา) ค่าจ้างเดือนละ 3 บาท ถึง 1 ตำลึง แต่ถา -

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยางกูร, "ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ" หน้า 14 - 15.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

ราชการนั้นเป็นงานที่เสี่ยงอันตรายมาก เช่น ล้อมช้าง โพนช้าง จับสัตว์และดูราย
อัตราจ้างจะเพิ่มเป็น 5 บาท ถึง 2 ตำลึง (8 บาท) ต่อเดือน¹ ครั้นถึงสมัยรัชกาล
ที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โพรต้องเสียเงินปีละ 18 บาท และมาในสมัยรัชกาลที่ 5
ผู้ที่ไม่ได้ถูกเกณฑ์เป็นทหารก็ต้องเสียค่าราชการปีละ 6 บาท² โพรส่วยก็เช่นเดียวกัน
ถ้าไม่มีส่วยจะส่งก็เสียเงินแทนได้ แต่จำนวนเงินที่เสียนั้นแตกต่างกันไปตามชนิดของส่วย
เช่น ส่วนคึกเสีย 10 บาทต่อปี ส่วยหญ้าเสีย 9 บาท ส่วยฝางเสีย 7.50 บาท ส่วย
อื่น ๆ เสียน้อยกว่านี้แต่ไม่ไ้ระบุเท่าใด³

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะ เป็นโพรหลวงหรือโพรส่วย ถ้าเวลามีศึกสงครามก็ต้อง
ถูกเกณฑ์เข้ารับราชการเหมือนกันทั้งหมดไม่มียกเว้น

หน้าที่ของโพร ตามหลักแล้ว โพรหลวงมีหน้าที่ทำราชการให้ของหลวง แต่
เมื่ออยู่ใตกรรมอะไรก็ตามมักจะแยกไม่ออกว่างานที่ตนทำนั้นเป็นงานของหลวงหรือของ
ขุนนางเจ้าสังกัด เพราะขุนนางเป็นผู้กำหนดงานให้ และตามกฎหมายลักษณะอาญาหลวง
มาตรา 25 ได้ระบุไว้ว่า เจ้าขุนมูลนายมีสิทธิที่จะเรียกใช้โพรหลวงไปทำกิจการส่วนตัว
ได้แต่เพียงวันหนึ่งสองวันหรือสามวัน นอกจากนี้ตามความคิดของโพรมักไม่คิดว่าตนเป็น
คนของหลวง แต่เป็นคนของขุนนางคนใดคนหนึ่ง และถือว่าขุนนางเป็นนายโดยตรง เพราะ
ฉะนั้นโพรหลวงในภาคปฏิบัติจึงกลายเป็นกำลังสำคัญของขุนนางและให้ผลประโยชน์ใน
การครองชีพแก่ขุนนางในรูปของแรงงานและข้าวของที่โพรหามาให้เป็นของกำนัล

¹หอสมุดตำรงราชานุกาพ, "พระราชกำหนดเกา จ.ศ. 1110" ฎ 28
มาตราที่ 48, หน้า 375.

²สมเด็จพระยาคำรงราชานุกาพ, "ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่
โบราณ" หน้า 15 "เงินค่าราชการ" นี้ในสมัยรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงแก้ไขเรียกว่า "เงินรัฐูปการ"

³หอสมุดตำรงราชานุกาพ, ฎ 28, หน้า 375.

โดยทั่วไป งานที่ไพร่หลวงรามัญทำแยกออกได้เป็น 2 ประเภท คือ งานฝ่ายทหาร ในยามสงคราม กับงานฝ่ายพลเรือนในยามสงบ

ในยามที่มีศึกสงครามไม่ว่าจะเป็นสงครามป้องกันพระราชอาณาเขตหรือสงครามขยายพระราชอาณาเขต ไพร่หลวงรามัญจะถูกเกณฑ์เข้ากองทัพพร้อมอยู่ในทัพหน้าไปสู้รบด้วยเสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสงครามกับประเทศพม่า จะต้องมียกกองทัชของมอญเข้าร่วมด้วยทุกครั้ง ที่เห็นได้ชัดก็คือในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ดังเช่น คราวอะแซหวัณก็ตีหัวเมืองเหนือใน พ.ศ. 2318 ได้ทรงจัดกองมอญเข้าในกองทัพหลายกอง คือ กองมอญพระยารามัญวงศ์ ให้เดินทัพผ่านทางในเมืองพินนุโลกขึ้นไปตั้งค่ายประชิดค่ายพม่าซึ่งล้อมเมืองพินนุโลกทางด้านเหนือ กองมอญพระยากลางเมืองไปตั้งอยู่ที่ค่ายบางทรายในกองของพระยาราชสุภาวดีและต่อมาได้ยกขึ้นมารวมกับกองทัพพระ โทราชาธิบดี ยกไปชุมนุมอยู่ที่ค่ายหลังค่ายพม่าฝั่งตะวันตก คอยตีกระหนาบเมื่อเห็นพม่ารบพุ่งกับกองทัพเจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ ส่วนกองมอญที่พระยา เจ่งคุมไปนั้นให้ไปตั้งค้ำพม่าที่เมืองกำแพงเพชร¹ ส่วนมากแล้วหน้าที่ที่กองทัพมอญได้รับคือ การไปซัดค้ำทัพข้าศึก เพื่อเป็นการตัดกำลังและถ่วงเวลาคอยจังหวะให้กองทัพหลวงเตรียมพร้อมที่จะตั้งรับได้ เช่น คราวศึกพระเจ้าปดุง พ.ศ. 2328 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงจัดให้พระยามหาโยธา (เจ่ง) คุมกองมอญจำนวนพล 3,000 ยกออกไปตั้งซัดค้ำทัพอยู่ที่คานกรามข้างซึ่งเป็นช่องเขาริมลำน้ำแควใหญ่²

ส่วนในยามสงบงานที่ไพร่หลวงต้องทำระหว่างเข้าเวรส่วนมากมักเป็นงานโยธาเกี่ยวกับการทำนุบำรุงบ้านเมือง สร้างและซ่อมแซมพระราชวังต่าง ๆ ตลอดจน

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชไชย, ไทยรบพม่า (พระนคร : คลังวิทยา, 2505), หน้า 487 - 527.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 565.

ซุกคุกคลอง ดังเช่นในสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เกณฑ์กองรามัญเมืองนครเขื่อนขันธ์ไปตัดไม้เสารอดเพื่อนำไปซ่อมแซมทองพระโองและพระที่นั่งเมืองสพบุรีใน พ.ศ. 2400¹ และเมื่อ พ.ศ. 2413 ได้โปรดฯ ให้กรมหมื่นบวรวิชัยชาญเป็นผู้วางแผนสร้างเมืองปราจีนบุรี ณ ริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง โดยเกณฑ์มอญบ้านสามโคก จังหวัดปทุมธานีมาตั้งกองทำอิฐก่อกำแพงเมืองและป้อมค่ายได้สร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2415² นอกจากนี้ในบางครั้งยังต้องช่วยติดตามจับผู้ร้ายหลบหนีอีกด้วย³ ตามหัวเมืองไพร่ส่วยก็มีหน้าที่ทำส่วยต่าง ๆ ส่งหลวงตามกำหนด เช่น แถบเมืองตาก สวรรคโลก จะมีการทำส่วยไม้ซอบัก เมืองเพชรบุรีทำส่วยผึ้ง เป็นต้น⁴ ในสมัยรัตนโกสินทร์เมืองอันใดอย่างหนึ่งซึ่งถือว่าสำคัญและยกให้เป็นหน้าที่ของไพร่หลวงรามัญโดยเฉพาะคือ การสืบราชการความเคลื่อนไหวในประเทศพม่า ทั้งนี้เพราะคนมอญชำนาญในเส้นทางและคุ้นเคยกับสถานที่เนื่องจากเคยอาศัยอยู่ที่นั่นมาก่อน และยังมีญาติพี่น้องคอยให้การต้อนรับและให้ชาวอีกด้วย

¹ หอสมุดแห่งชาติ, เอกสารตัวเขียนสมุดไทยคำ รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1219 เลขที่ 42 เรื่องร่างตราถึงพระยานครสวรรค์ให้ยืมช้าง กระบือและตัวเลข เจ้าเมืองกรมการช่วยกันลากเสารอด 170 ต้น ให้ตกถึงท่ากองรามัญ.

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขาเสด็จประพาสมณฑลปราจีนบุรีและเรื่องจังหวัดปราจีนบุรี (พิมพ์ในงานฉลองนักษัตรพวงมาลัย บุษยามนต์, พระนคร : บริษัทชนะการพิมพ์ จำกัด, 2503), หน้า 41.

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ใบบอกกระทรวงกลาโหม รัชการที่ 4, เล่ม 7 เลขที่ 47 จ.ศ. 1216 หน้า 154.

⁴ เรื่องเดียวกัน, เล่ม 11 เลขที่ 15 จ.ศ. 1218 และ เล่ม 1 เลขที่ 21 จ.ศ. 1213.

การถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจา ชาวมอญทั้งชายหญิง เมื่อแรกอพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารนั้นจะต้องทำพิธีถือน้ำทำสัตย์สาบานตนเข้าเป็นไพร่หลวงรับใช้ใต้เบื้องพระยุคลบาท ดังปรากฏหลักฐานในประกาศอริยฐานน้ำพระพิพัฒน์ครั้งรามัญมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารรัชกาลที่ 2¹ การถือน้ำแบบนี้มิได้มีกำหนดว่าเมื่อใด แล้วแต่เหตุการณ์ว่าจะมีคนมอญอพยพเข้ามาเมื่อใดก็ทำการถือน้ำเมื่อนั้น ครั้นเมื่อเข้ารับราชการแล้วผู้ที่เป็นขุนนางและภรรยาขุนนางที่มีศักดิ์นาตั้งแต่ 400 ขึ้นไป ตลอดจนขุนหมื่นนายกองปลัดกองเจ้าหมื่นนายหมวดทั้งปวงต้องมาถือน้ำอีกปีละ 2 ครั้ง คือในเทศกาลตรุษและสารท ซึ่งตรงกับวันเดือน 5 ขึ้น 3 ค่ำ กับวันเดือน 10 แรม 13 ค่ำ² ตามลำดับ พิธีถือน้ำดังกล่าวเรียกว่า พระราชพิธีศรีสัจปานกาล น้ำที่ใช้ในพิธีเรียกว่า น้ำพระพิพัฒน์สัจจา

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา การถือน้ำกระทำกันที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ ต่อมาย้ายไปที่วิหารพระวัดมณฑลพิตร เมื่อถือน้ำเสร็จแล้วมีอกไม้ชุบเทียนเข้าไปถวายบังคมพระเชษฐบิดร ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ข้าราชการไปพร้อมกันถือน้ำที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามแล้วมีชุบเทียนถวายบังคมพระบรมอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกชาติ แทนพระเชษฐบิดร เฉพาะในรัชกาลที่ 1 ในรัชกาลต่อ ๆ มาที่ถวายบังคมพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งเสด็จสวรรคตล่วงไปโดยลำดับนั้นด้วย แล้วจึงพร้อมกันเข้าเฝ้ากราบถวายบังคมพระเจ้าแผ่นดินในท้องพระโรงพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยตามธรรมเนียมแต่เดิมมานั้นพระเจ้าแผ่นดินไม่ได้เสวยน้ำพระราชพิธี ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 4 โปรดให้พระมหाराชครูพิริยมนำน้ำที่ชุบพระแสงศรแล้วมาถวายให้เสวยก่อน แล้วจึงแจกน้ำนั้นแก่พระบรม-

¹ กรมศิลปากร, มอญที่เกี่ยวกับไทย (พิมพ์ในงานสถาปนกิจศพคุณแม่พัน เวียร์สุวรรณ, พระนคร : โรงพิมพ์มหาจักรีการพิมพ์, 2510), หน้า 115 - 116.

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, เล่ม 1 (พระนคร : คุรุสภา, 2506), หน้า 251.

วงศ์ขุนนางและข้าราชการต่อไป เมื่อข้าราชการได้อำนาจแล้ว เจ้ากรมปลัดกรมกองมอญ และข้าราชการรามัญขึ้นมาบนพระอุโบสถอ่านคำสาบานเป็นภาษารามัญหน้าพระที่นั่งแล้วจึง ได้นำ ส่วนภรรยาพวกมอญให้ไปได้อำนาจฝ่ายในรวมกับบรรดาท้าวนางและภรรยาข้าราชการ อื่น ๆ ซึ่งแต่เดิมเคยไปได้อำนาจที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามเช่นกัน ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 โปรดให้ยกเวหนท้าวนางที่เป็นเจ้าจอมมารดา เจ้านายที่ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดและบุตร ทานเสนาบที่ซึ่งได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดกับภรรยาข้าราชการซึ่งสามีตายแต่ยังคงได้รับ พระราชทานเบี้ยหวัดให้เข้ามาได้อำนาจใน แต่เดิมนั้นท้าวนางวังหลวงนั่งเรียงตามผนัง คานใต้ ท้าวนางวังหน้านั่งเรียงตามฐานพระคานเหนือ ภรรยาทานเสนาบตั้งต่อท้าวนาง วังหลวง ต่อไปจึงเป็นภรรยาข้าราชการที่มีบรรดาศักดิ์สูง ๆ ภรรยาข้าราชการผู้น้อยนั่งที่ มุขหลังพระอุโบสถ ภรรยาพวกมอญนั่งตามเฉลียงพระระเบียงตั้งแต่เลี้ยวประตูหน้ามาจน ตลอดถึงประตูหลังพระอุโบสถ

การแต่งกายในการได้อำนาจนั้นกำหนดให้ข้าราชการที่ไปได้อำนาจที่วัดของขุนชาว ครั้นจะกลับเข้ามาถวายบังคมในท้องพระโรงก็นุ่งสองปีกตามธรรมเนียม ภรรยาข้าราชการ ก็เช่นกัน แต่จะไปได้อำนาจข้างในก็ไม่ต้องนุ่งขาว¹

บรรดาหัวเมืองทั้งปวงก็ต้องได้อำนาจพระพิพัฒน์สัจจา เช่นเดียวกับในกรุงเทพฯ และ กำหนดวันให้ตรงกันแต่ก็มีคลาดเคลื่อนไปบ้าง เพราะต้องเสียเวลาหารือพร้อมกัน อาวุธที่ใช้ในการทำหน้าที่ใช้กระบี่พระราชนันทสำหรับยศเจ้าเมืองและให้ใช้วักซึ่งถือว่าเป็นวักสำคัญ ในเมืองนั้นเป็นสถานที่ประกอบพิธี และข้าราชการทั้งปวงที่ไปราชการตามหัวเมืองเมื่อถึง กำหนดได้อำนาจที่เมืองใดก็ต้องไปพร้อมด้วยเจ้าเมืองกรมการได้อำนาจในเมืองนั้นเพราะการ พระราชพิธีนี้ถือเป็นแบบอย่างอันเดียวกันตลอดพระราชอาณาเขตและเป็นพิธีสำคัญ ผู้ใดจะ ขาดเสียมิได้ มีโทษถึงตายถ้าเป็นเมืองใหญ่ที่มีเมืองขึ้นหลาย ๆ เมือง เจ้าเมืองกรมการ ในเมืองขึ้นเหล่านั้นก็ต้องมาได้อำนาจในเมืองใหญ่นั้น เช่น เจ้าเมืองรามัญ 7 เมือง ต้องมา ได้อำนาจในเมืองกาญจนบุรีตามเวลาที่กำหนด²

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 261 - 294.

² สมุทราชนิเวศน์ (พระนคร : โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย, 2468), หน้า 23.

ยังมีการได้อีกอย่างหนึ่ง เมื่อมีการ ผลักแผ่นดิน พระบรมวงศานุวงศ์และ
ข้าราชการต้องมาทำการสาบานและได้อีกเมื่อพระเจ้าแผ่นดินขึ้นครองราชย์ใหม่ ๆ¹

การรับตราภูมิคุ้มทาน บรรดาไพร่หลวงจะได้รับพระราชทานตราภูมิคุ้มทาน
เป็นสิ่งตอบแทนในการทำราชการ ไพร่หลวงสามัญเช่นเดียวกันได้โปรดเกล้าฯ
พระราชทานตราภูมิคุ้มทานไว้ว่า

"หมู่ไพร่หลวงจะไปค้าขายทำมาหากินในที่อากร สมภักษร ขนอน ตลาด
ประการใด เงินอากรค่ากว่าค่าสิ่งหนึ่งลงมา ห้ามอย่าให้นายอากรขนอนตลาดเบียดเบียน
เอาแก่หมู่ไพร่หลวง..."²

ผู้ที่ได้รับพระราชทานตราภูมิคุ้มทานสามารถนำตราภูมิไปใช้แสดงแก่เจ้าพนักงาน
ผู้เก็บภาษีอากร ในเวลาที่ออกจากราชการกลับไปทำมาหากินยังถิ่นฐานบ้านเรือนของตน
ในท้องที่ห่างไกลจากพระนครหลวงออกไปเพื่อจะได้ลดหย่อนผ่อนปรนในเรื่องภาษีอากร
เป็นพิเศษหรือบางทีก็ไม่ต้องเสียเลย

ตราภูมิในสมัยอยุธยา นั้นไม่ปรากฏหลักฐานว่าทำด้วยอะไร แต่ในสมัยรัตนโกสินทร์
ต้นทำด้วยโลหะซึ่งสามารถทำเลียนแบบได้ง่ายและยังมีการนำไปขายทอดตลาดเพื่อหวัง
กำไรอีกด้วย ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงยกเลิกตราภูมิแบบเก่าและโปรดเกล้าฯ ให้
จัดทำขึ้นใหม่เป็นแบบเอกสารมี 2 ประเภท คือ ตราภูมิสำหรับข้าราชการพลเรือนกับ
ตราภูมิสำหรับข้าราชการทหาร ในตราภูมิได้ระบุจำนวนเงินที่ได้รับการยกเว้นซึ่งมีตั้งแต่
1 คำถึง ไปจนถึง 2 คำ เป็นอย่างสูง ผู้ได้รับตราภูมิจะได้รับการลดหย่อนและยกเว้น

¹พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, หน้า
300 - 302. พระราชกรณียาตราว่าด้วยพระราชพิธีศรีสัจปานกาล (พิมพ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพเจ้าจอมมารคามาทร รัชกาลที่ 5, พระนคร : โรงพิมพ์ไทย, 2463),
หน้า 153 - 154.

²หอสมุดแห่งชาติ, เอกสารตัวเขียนสมุดไทยคำ รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1214
เลขที่ 47.

ภาษีอากรเท่าที่ระบุจำนวนเงินไว้ในตราภูมิเท่านั้น ถ้าภาษีอากรสูงกว่านั้นก็ต้องเสียส่วน
ที่เกินนั้นด้วย¹ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการแก้ไขตราภูมิใหม่เพื่อให้เกิดความเป็น
ธรรมคือ ให้ตราภูมิสามารถคุ้มภาษีอากรได้ทุกชนิด² และมีกำหนดราคาเพียง 6 บาท
เท่ากันหมด แต่มีอำนาจคุ้มได้เพียงปีเดียว³ และจะพระราชทานตราภูมิเฉพาะผู้ที่เข้า
เวรออกเวร ส่วนผู้ที่รับราชการตลอดเวลาหรือไม่ได้รับราชการเลยก็ไม่ได้รับ⁴ ดังนั้น
จึงเห็นได้ว่า ใครหลวงรามัญที่เข้าเวร จะได้รับผลประโยชน์จากตราภูมิชนิดใหม่ คือ
ได้รับยกเว้นภาษีในจำนวนเงินที่สูงกว่าเดิมถึง 2 บาท (เดิมได้รับยกเว้นเพียง 4 บาท)
และใครหลวงรามัญที่ประกอบอาชีพอื่น ๆ นอกจากทำไร่ ทำปลา และตั้งร้านขายของแล้ว
ก็จะได้รับประโยชน์จากตราภูมิด้วย

การศาล ในฐานะที่ไพร่หลวงรามัญเป็นพลเมืองของประเทศและได้รับการ
ทะนุบำรุงให้ได้รับความสุขสบายเช่นเดียวกับพลเมืองไทยทั่วไป แม้ว่าจะได้รับพระมหา
กรุณาธิคุณให้ปกครองกันเองโดยขึ้นตรงต่อรัฐบาล กล่าวคือ ในเมืองที่มีคนมอญอยู่เป็น
จำนวนมากก็โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคนเชื้อชาติมอญให้ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการ ปลัด
กรมการ ดังเช่นเมืองนครเขื่อนขันธ์ เมืองนนทบุรี แต่เมื่อไพร่หลวงรามัญเกิดคดีความขึ้น
ก็โปรดให้ไปชำระความกันภายใต้ศาลและกฎหมายไทยเหมือนคนไทยทุกประการ และ
ปรากฏว่าในศาลชั้นต้นตามหัวเมืองนั้น ถ้าเป็นเมืองที่มีคนมอญอยู่หนาแน่นก็จะโปรดเกล้าฯ

¹ โองาส์ เสวีกุล, พระบิดาแห่งการปฏิรูป (พระนคร : แพรวทิพย์, 2513),
หน้า 578 - 582.

² คุ้มภาษีอากรได้เพียง 3 ชนิด คือ สมภักษร (ทำไร่), ขนอน (หาปลา),
ตลาด (ค้าขาย).

³ คุ้มสามารถคุ้มไปได้ตลอดชีวิต.

⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ค. : 15/1 เรื่อง ออกตราภูมิ.

แต่งตั้งคนมอญให้เป็นกรมการประจำอยู่ในศาล เช่น ศาลหัวเมืองนนทบุรี เพื่อว่ากล่าว
 ทักเตือนศิโรตถกรรมกรกระทรวงฝ่ายรามัญร่วมกับคนไทย ในคดีเล็กน้อยในท้องถิ่นนั้น¹ แต่จา
 เป็นความอุทธรณ์ก็ส่งเข้ามายังกรุงเทพฯ ซึ่งจะใช้ตุลาการและลูกขุนเป็นคนไทยใน
 การตัดสินชี้ขาดคดีความนั้น ๆ² ครั้นต่อมาภายหลังจากที่ยกกรมรามัญไปเป็นทหารเรือ
 แล้ว เมื่อเกิดคดีความหรือทำความผิดขึ้นก็ต้องไปขึ้นศาลทหารเรือโดยมีเจ้าพนักงานศาล
 ทหารเรือเป็นผู้ไต่สวน และพิพากษาภายใต้บังคับบัญชาของผู้บัญชาการกรมทหารเรือหรือ
 เสนาบดีกระทรวงทหารเรือ³

ในเรื่องที่เกี่ยวกับการศาลนี้ก็เป็นหลักฐานอีกอันหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงฐานะของ
 คนมอญในประเทศไทยว่ามีฐานะเท่าเทียมกับคนไทยในฐานะ เป็นพลเมืองของประเทศ
 (Thai Subject) นิดกับคนชาติอื่น เช่น จีน แขก ซึ่งมีฐานะเป็นคนต่างชาติอย่างเห็น
 ใจชัด กล่าวคือ นอกจากจะไม่ได้เป็นไพร่หลวงแล้ว เมื่อเกิดคดีความขึ้นก็ต้องไปขึ้นศาล
 พิเศษต่างหากในกรมท่า ซึ่งแยกเป็นกรมท่าซ้าย พิจารณาความชาวจีน และกรมท่าขวา
 พิจารณาความพวกแขก⁴

¹ กองจกหมายเทศุแห่งชาติ, แฟ้ม น. 3.4ข/1 เรื่องหลวงรามัญนนทเขต
 ขอตั้งพวกรามัญ 9 คน เป็นผู้บังคับว่ากล่าวตักเตือนศิโรตถกรรมกรเมืองนนทบุรีต่อไป.

² หอสมุดแห่งชาติ, เอกสารท้าวเขียนสมุทโศภ รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1207 เลขที่
 267 เรื่องหนังสือพระยามหาอำมาตย์ถึงพระปลัด หลวงยกกระบัตร กรมการกรุงเทพฯ
 เรื่องให้ส่งตัวขุนขำปลิงมาชำระความมอญจกรอก.

³ กองจกหมายแห่งชาติ, แฟ้ม ก.14/63 หนังสือพระยาเกียรติเจ้าพนักงาน
 ศาลทหารเรือถึงพระยาชลยุทธโยธินทร์ ผู้บัญชาการกรมทหารเรือ ลงวันที่ 21 มกราคม
 ร.ศ. 119.

⁴ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, แถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไข
การปกครองแผ่นดิน, หน้า 27.

มอญที่เข้าบรรพชาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

กองอาทมาต

ในสมัยที่ไทยทำสงครามติดพันกับพม่าอยู่นั้น การสืบข่าวศึกและลาดตระเวน ปลายค่านันน์ว่าเป็นงานสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อการสงครามอย่างมาก เพราะถ้าเราสามารถสืบได้ว่าข้าศึกเตรียมกำลังจะยกมาที่ทางค่านไหน เมื่อไรแล้วทำให้สามารถเตรียมจัดทัพและวางแผนการในการตั้งรับการโจมตีหรือจะยกออกไปซัดตาทั้วไว้ก่อนได้ทันที่หน้าทีในการตรวจตระเวนค่านนี้สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า แต่เดิมคงจะเป็นของกรมตำรวจและกรมตำรวจบาล โดยทรงอาศัยเค้าชื่อกรม คือ ตำรวจ ในความหมายว่าเป็นพนักงานตรวจและจากชื่อปลัดกรมทั้ง 2 ซึ่งมีสัมพันธ์ต่อกันว่า ขุนเพชรอินทรา ขุนมหาวิชัย กับขุนพิชญ์แสน ขุนแผนสะท้าน และพลายแก้วในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนนั้นได้เป็นขุนแผนสะท้าน (เท่ากับเป็นปลัดกรมตำรวจบาลนั่นเอง) ปรากฏว่ามีหน้าที่ตรวจตระเวนค่านทางและเมืองกาญจนบุรี จึงทรงเห็นว่า กรมตำรวจทั้ง 2 มีหน้าที่เป็นพนักงานตรวจตระเวนค่านทางปลายค่าน¹

ครั้นภายหลังมีมอญอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ในประเทศไทยมาก จึงมอบให้พวกมอญเป็นพนักงานตรวจตระเวนทางค่านค่านเข้าไปจนถึงในประเทศพม่าเนื่องจากมีความชำนาญในเส้นทางและรู้ภาษามอญพม่าดี โดยตั้งเป็นกรมขึ้นกรมหนึ่ง เรียกกรมอาทมาต ซึ่งต่อมาได้แยกเป็น กรมอาทมาตชาย และกรมอาทมาตชวา และโอนการตรวจตระเวนชายค่านจากกรมตำรวจทั้ง 2 มาเป็นหน้าที่ของกรมอาทมาตทั้งหมด²

¹ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพและพระยาราชเสนา, เทศาภิบาล

(พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระยารัตนกระวีสุนทร, พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2503), หน้า 35, สมุทราชบุรี หน้า 81.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 35 - 36.

ส่วนที่มาของชื่อกรมนี สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเห็นว่าสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ว่า คำ "อาทมาต" หรือ "อาทมาฏ" นี้ น่าจะมาจาก "อาทมาจร" ซึ่งมีความหมายตรงกับ ผู้สอดแนม¹

ลักษณะการสืบข่าวราชการของกองมอญอาทมาตมี 2 วิธี คือ

1. โดยการตั้งกองมอญไปลาดตระเวนที่ปลายคานคอด้านกับประเทศมอญพม่า ทำหน้าที่คอยจับขโมย รานัญส่งเข้ามายังกรุงเทพฯ เพื่อซักถามข่าวความเคลื่อนไหว และเหตุการณ์ในประเทศพม่า ก็จะเชื่อตามคำให้การของมอญพม่าที่ถูกจับมาเลยก็ได้ ย่อมเป็นไปได้ จึงต้องมีการตั้งจับส่งเข้ามาบ่อย ๆ แล้วซักถามจนคำให้การตรงกัน หรือบางครั้งก็ได้อาศัยข่าวจากการสืบโดยวิธีที่ 2 มาช่วยยืนยันว่าคำให้การนั้นเชื่อถือได้ แด่ไหน ดังปรากฏในหนังสือราชการของเจ้าพระยาจักรีที่มีไปถึงพระยาเชียงใหม่ พระยานครลำปาง พระยาลำพูนว่า²

ด้วยทรงพระกรุณาฯ สืบเนื่องเกล้าสั่งว่า ซึ่งมีตราโปรดเกล้าฯ ขึ้นมาแตกอนจากองครุฑระเวนถูกไปตีค่ายคานทาง เมืองเมะตะมะจับได้นายคานกับไพร่ส่งตัวเข้ามาตาม ให้การว่าเจ้าเมืองอังวะถูกตายแล้ว อังวะเป็นหลาน โกลเป็นเจ้าเมืองลัวะ ให้จับจักขะแคง กุมาตะแคงฆ่า เสีย ความแจงอยู่แล้ว แตะจะฟังเอาเป็นแนยยังมีไดโกลอง คุระเวนออกไปจับคนมาสืบถามเอาความอีก ๒ วัน ๓ วัน ๔ คำ ปี่เถาะ เออตุสท พระยามหาโยธาบอกส่งอายุพม่าเมือง ปรอน 2 คน ซึ่งพระยาลิงหนาท สมิ้งอาญามาตย์ สมิ้งนคร-

¹ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, สาส์นสมเด็จ, เล่ม 12 (พระนคร : คุรุสภา, 2505) หน้า 276, 315.

² หอสมุดแห่งชาติ, เอกสารตัวเขียน สมุดไทย รัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1181

ปราบ จับโคที่ตำบลสุราษฎร์ธานี ตามอายุระนิ อาย-
งะสรวยเอ ไทการทองกนวา เจาองวะเกาทาย อิงชะ
โคเป็นเจ้าองวะให้จับจุกษตะแกง กามะตะแกงชาววมหึ่ง
ขุนนางที่เป็นพรรคพวกอายุระนิ อายงะสรวยเอ ยูเป็นบา
กทองโพยถูกจำ...

จากหนังสือราชการข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า การดักจับพม่า มาตามขอราชการ
นี้ มีใ้ก่อระทำการอยู่แถมชายแดนเท่านั้น ส่วนมากมักจะออกไปยังด้านทางเมืองชายแดน
ของพม่า ซึ่งพม่ามาตั้งค่ายตรวจคานอยู่ควย เช่น ค่ายคานทางเมืองเมาะตะมะ ค่าย
เทริน ค่ายพาบอง และบางครั้งก็ไปทางเมืองทวายด้วย¹ ในทำนองเดียวกันผู้มีหน้าที่
รักษาพลญคานฝ่ายไทยก็ต้องหมั่นออกลาดตระเวนอยู่เสมอ ระวังมิให้พม่าได้ลอดเข้า
มาจับคนไทยออกไปตามชาวไท

2. โดยการแต่งคนออกไปสืบราชการในเมืองเมาะลำเลิง หรือมรแมนซึ่งอยู่
ต่อแดนกับคานไทย ส่วนมากผู้ที่ได้รับแต่งตั้งให้ไปทำงานนี้มักจะมีเพื่อนหรือญาติพี่น้องอยู่
ในเมืองนั้น ๆ เช่น ขุนศรีระวังไพร ขุนหมื่นทอง อาทมาตเมืองอุทัยธานีได้ไปสืบราชการ
ที่เมืองเมาะลำเลิงเมื่อวันที่ ๖ ปีมะโรง ฉศก จ.ศ. 1206 (พ.ศ. 2387) โดย
ไปพักที่บ้านของมองส่วยเลิง⁵ ซึ่งเป็นเพื่อนกันมาแต่ก่อนและมองส่วยเลิงก็บอกขอราชการ
ให้ทั้งหมด² บางครั้งการเข้าไปสืบราชการแบบนี้ก็ไปในรูปของกองทัพยกเข้าไปตั้งใน
เขตแดนเมืองพม่า เช่น กองทัพเจ้าพระยามหาโยธา ซึ่งยกออกไปตั้งอยู่ ณ ค่ายเมือง
เทริน แล้วเรียกหาเจ้าเมืองกรมการมาพุดจาเกลี้ยกล่อมตามขอ ราชการ และคอยสังเกตุ

¹ หอสมุดแห่งชาติ, เอกสารตัวเขียนสมุดไต่คำ รัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1184
เลขที่ 4 และ จ.ศ. 1185 เลขที่ 1.

² หอสมุดแห่งชาติ, เอกสารตัวเขียนสมุดไต่คำ รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1207
เลขที่ 5.

ความเคลื่อนไหวในเมืองพม่าออกสู่เขาวังกรุงเทพฯ¹ ส่วนพวกที่มีญาติพี่น้องในเมืองมอญก็มักอาศัยการไปเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องนั้นทำการ สืบข่าวพม่าด้วย ซึ่งเป็นธรรมดาที่จะได้รับความร่วมมือและความช่วยเหลืออย่างเต็มที่ทั้งด้านที่พักและเสบียงอาหาร ตลอดจนข่าวที่ต้องการ เช่น พระยาหนุจกร ซึ่งมักจะไปเยี่ยมญาติและพักอยู่ในเมืองมอญเป็นระยะเวลานาน ๆ และในกรณีที่พระยาหนุจกรพักอยู่ในเมืองมอญ กองอาทมาตที่เข้าไปสืบข่าวก็มักจะเข้าไปหาพระยาหนุจกรเพื่อรับข่าวกลับไปแจ้งทางกรุงเทพฯ เช่น เมื่อครั้งขุนศรีระวังไพรขุนหมื่นกองอาทมาตเข้าไปสืบราชการเมืองเมาะลำเลิง ก็ได้เข้าไปหาพระยาหนุจกรซึ่งพักอยู่ที่เรือนมอญริมทุ่งนาท้ายเมือง แล้วพระยาหนุจกรก็บอกข่าวราชการให้²

การสืบข่าวราชการของกองมอญอาทมาตดังกล่าวเป็นประโยชน์แก่ทางราชการมาก ดังเช่นเหตุการณ์ใน พ.ศ. 2363 กองมอญอาทมาตที่ตระเวนค้นหาเข้าไปสืบข่าวในแดนพม่าถึงแขวงเมืองเว หรือ เย ทางเหนือ เมืองทวาย จมโศกขุนนางพม่าผู้เชิญตราลงมาเกณฑ์ทัพเมืองทวาย จึงทราบข่าวพม่าเตรียมกองทัพจะยกมาตีเมืองไทย ฝ่ายไทยจึงได้เตรียมกองทัพไว้คอยต่อสู้กับพม่าถึง 4 ทัพ ยกไปตั้งรับพม่าที่จะยกเข้ามายังด้านต่าง ๆ เช่นด้านเจดีย์สามองค์ ด้านสิงขร การที่ไทยเตรียมกองทัพไว้พร้อมที่จะต่อสู้พม่าเช่นนี้ทำให้พม่าไม่กล้ายกเข้ามาโจมตีจึงได้เลิกกองทัพกลับไปหมด³

แม้ว่าการตรวจตระเวนค้นหาและสืบราชการดังกล่าวในระยะแรกจะเป็นหน้าที่ของมอญกรมอาทมาตทั้งชายและชวาก็โดยทรง แต่ต่อมาก็ได้กลายมาเป็นหน้าที่ของรามัญ

¹ หอสมุดแห่งชาติ, เอกสารตัวเขียนสมุดไทคำ รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1186 เลขที่ 1.

² หอสมุดแห่งชาติ, เอกสารตัวเขียนสมุดไทคำ รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1207 เลขที่ 5.

³ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ไทยรบพม่า, หน้า 663 - 665.

ทั้ง 5 กรม ซึ่งอาจจะเป็นเพราะว่างานดังกล่าวต้องอาศัยกำลังคนจำนวนมากและต้อง
เป็นคนที่คุ้นเคยกับเส้นทางและสถานที่ด้วย ต่อมาหลังจากที่อังกฤษเอาชนะพม่าได้ใน
สงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าครั้งแรกแล้ว อังกฤษได้จัดการเกี่ยวกับเมืองที่ตีได้ก่อน
สงบศึก เขตแดนที่อังกฤษยึดไว้ได้ในครั้งนั้นตั้งแต่หัวเมืองใต้แม่น้ำสาละวินลงมา¹ ได้ยึด
หนทางที่พม่าเคยยกมาตีเมืองไทยไว้ นับแต่นั้นมาสงครามระหว่างไทยกับพม่าก็สิ้นสุดลง
และในสมัยที่อังกฤษยึดครองพม่าตอนล่างอยู่นั้น ไทยก็มีสัมพันธไมตรีกับอังกฤษ มอญพวกนี้
ก็ทำหน้าที่ในการรับส่งหนังสือราชการที่มีไปมาระหว่างเมืองทั้งสองด้วย²

กองตระเวน

ในสมัยอยุธยา หน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อย สอดส่องไม่ให้มีโจร
ผู้ร้ายและแจ้งเหตุเพลิงไหม้ทั้งในพระนครและหัวเมืองตลอดจนการคัดสินค้าความอุดมกรรจ
เป็นของกรมกองตระเวนชายและกรมกองตระเวนขวา ซึ่งขึ้นอยู่กับกรมพระนครบาลใน
บังคับบัญชาของพระยายมราชผู้เป็นเสนาบดี ครั้นต่อมาในสมัยอยุธยาตอนปลายหลังจาก
ที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จสวรรคตแล้ว พระองค์มีอำนาจออกไปควบคุมหัวเมืองฝ่ายเหนือ ฝ่ายใต้

¹ อังกฤษได้ขึ้นเมืองเมาะตะมะและเมืองต่าง ๆ เหนือแม่น้ำสาละวินให้แก่พม่า
และยึดไว้เฉพาะหัวเมืองใต้แม่น้ำสาละวินลงมา - ม.ร.ว. แสงโสม เกษมศรี และวิมล
พงศ์พิพัฒน์, ประวัติศาสตร์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325 -
2394) (นครหลวงฯ : มิตรนาถการพิมพ์, 2515), หน้า 82 - 83.

² หอสมุดแห่งชาติ, เอกสารตัวเขียนสมุดไทย รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1220
เลขที่ 2.

และหัวเมืองแถบปากอ่าว ตามลำน้ำ¹ หน้าที่ของกรมกองตระเวนทั้งสองจึงถูกจำกัดให้
มีอยู่เฉพาะในพระนครเท่านั้น

ครั้งถึงสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เหตุการณ์บ้านเมืองไม่ค่อยสงบ
เรียบร้อย เนื่องจากประชาราษฎร์มากขึ้นจึงมีการทะเลาะวิวาทกระทบกระทั่งกันมากขึ้นเป็น
เหตุให้มีคดีความเพิ่มมากขึ้นกว่าแต่ก่อน โจรผู้ร้ายก็ชุกชุมเพราะมีช่องล่อตาล่อใจมาก
กองตระเวนที่มีอยู่แต่เดิมก็มีกำลังไม่พอที่จะรักษาความสงบ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กัปตัน เอมส์ (Captain S.J.B. Ames)
ชาวอังกฤษ เป็นผู้จัดตั้งกองตำรวจขึ้นเรียกว่า กองโปลิศ เมื่อ พ.ศ. 2403 ให้จัดจ้าง
โปลิศลาดตระเวนรักษาตามแถวถนน กำแพงชั้นนอกในที่ ๆ มีราษฎรตั้งอยู่มาก กอง-
ตำรวจในชั้นแรกที่จัดตั้งขึ้นยังเป็นกองเล็ก ๆ ส่วนมากจ้างพวกแขกมลายูและแขกอินเดีย
มาเป็นพลตำรวจอยู่ในบังคับบัญชาของกัปตันเอมส์ ซึ่งเป็นอธิบดีกรมตำรวจ²

¹สันนิษฐานว่า อำนาจการปกครองดังกล่าวอาจเกิดขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้า
ปราสาททอง เพราะแต่เดิมนั้นตามการจักระเบียบบริหารราชการแผ่นดินให้รั้งกุมในสมัย
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้กำหนดให้สมุหนายกมีหน้าที่ดูแลและระดมพลฝ่ายพลเรือน
และสมุหกลาโหมมีหน้าที่ดูแลและระดมพลฝ่ายทหารทั่วประเทศ พระเจ้าปราสาททองเคยเป็น
เจ้าพระยากลาโหม ดำรงตำแหน่งสมุหกลาโหมในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม และ
มีอำนาจมากจนกระทั่งไค้ชิงราชสมบัติ ครั้นเมื่อไค้ราชสมบัติแล้วก็เป็นธรรมคาที่ไม่ต้อง
การให้เสนาบดีคนใดมีอำนาจเหมือนพระองค์เองในรัชกาลก่อนเพราะเกรงจะมีการชิง
ราชสมบัติบ้าง จึงแบ่งอำนาจการปกครองระหว่างเสนาบดีคังกล่าว - บุญกร ลายเลิศ,
เรื่องเดิม.

²ธีรบุล จัตการิสี, "ประวัติกัปตันเปิดเอมส์" อนุสรณ์ พ.ศ. ๓. ซี. เอช.
ฟอร์ตี (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พ.ศ. ๓. ซี. เอช. ฟอร์ตี, พระนคร :
โรงพิมพ์สว่างศิลป์, 2510), หน้า 61 - 62.

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้พระยานพมณตรีศรีธรรมาธิบดี สมุหเจ้ากรมพระตำราวจีนขวา จัดทหารรักษาบริเวณกำแพงชั้นนอกพระบรมมหาราชวังโดยรอบ ให้พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมืองยกโปลิศออกไปตั้งตรวจตรารักษาชั้นนอกกำแพงเมืองฝั่งตะวันออก ส่วนฝั่งตะวันตกนั้นให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดัย กรมหมื่นสุทธนารีนาถ เจ้ากรมพระตำราวจนพทหารซ้ายจัดจางคนเป็นโปลิศรักษาลาดตระเวนระวางโจรผู้ร้าย และในการนี้ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกฎหมายสำหรับโปลิศขึ้นรวม 53 ข้อใน พ.ศ. 2418 เพื่อใช้เป็นหลักในการควบคุมโปลิศ¹

ครั้นเมื่อมีการปฏิรูปการปกครองใน พ.ศ. 2430 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ตั้งกรมต่าง ๆ ขึ้น 12 กรม กรมกองตระเวนและการโปลิศก็ไปขึ้นอยู่กับกรมพระนครบาลหรือกรมเมือง มีคณะกรรมการซึ่งประกอบด้วย กรมหมื่นนเรศวรฤทธิพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ พระยาเทพประทุมและพระยาพรหมสารนิตี เป็นผู้มีอำนาจสิทธิ์ขาดในตำแหน่งเสนาบดี² แต่จะเห็นได้ว่า หน้าที่ในการตรวจรักษาความสงบเรียบร้อยซึ่งแต่เดิมเคยเป็นของกรมกองตระเวนนั้นได้แบ่งแยกเป็น 2 ฝ่าย คือฝ่ายกรมกองตระเวน มีหน้าที่ในการพิจารณาสอบสวนผู้ร้ายและบังคับบัญชาอาเภอ กำนัน กับฝ่ายการโปลิศ มีหน้าที่ห้ามปรามราษฎรมิให้ทำผิดกฎหมายและคอยจับกุมคนร้าย³ และการรักษาถนนบางแห่ง

¹ หอสมุดตำราพระราชานุญาต, กฎหมายโปลิศซึ่งจะรักษาน้ำที่ในพระนคร 53 ข้อ (พระนคร : โรงพิมพ์หลวงในพระบรมมหาราชวัง, 2418), หน้า 1 - 2.

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงบริหารราชการแผ่นดิน, ภาคที่ 3 ตอน 2 (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักนายกรัชมณตรี, 2513), หน้า 257.

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม น. 11.3/1 เรื่องความเห็นที่จะจัดการกองตระเวน.

ก็ยังเป็นหน้าที่ของทหาร ดังนั้นใน พ.ศ. 2433 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวม
 กองตระเวนกับการไปลิดเป็นกรมเดียวกัน ตามคำกราบบังคมทูลเสนอของพระเจ้า
 อนุรักษ์เธอ กรมหมื่นนเรศรวรฤทธิ โดยแบ่งหน้าที่ราชการเป็น 2 กอง คือกองไตสวน
 ลงโทษหลวง ทำหน้าที่พิจารณาไตสวนสืบจับโจรผู้ร้ายกับกองรักษา สำหรับลาดตระเวน
 รักษาพระนครมีผู้ใหญ่โตดวงละเปิดกฎหมายซึ่งประกอบด้วย กองตระเวนบกและกองตระ
 เวนล่าน้ำ และใ้เพิ่มเงินเดือนสำหรับจ้างคนเข้ามารับราชการเป็นพลตระเวนเป็น
 เดือนละ 10 บาท¹ ส่วนพลตระเวนล่าน้ำนั้น พระยานรรัตนราชมานิต ผู้บังคับการกอง
 ตะเวนล่าน้ำได้ชักคนจากหลายหมู่ เช่น บุตรหมู่ไชยลน บุตรหมู่วิเศษโรงสี ทหารวังหน้า
 ซึ่งมีจำนวนไม่มากและเป็นพวกที่ควรจ้รับราชการในวัง ด้วยเหตุนี้เพื่อเป็นการลดราย
 จ่ายของกองตระเวน ใน พ.ศ. 2435 ที่ประชุมเสนาบดีจึงเห็นควรที่จะใช้คนกองมอญ
 มาเป็นพลตระเวน โดยให้เป็นคนคงกรมเงินเดือน ๆ ละ 4 บาท พระบาทสมเด็จพระ
 จุฬจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบด้วย จึงโปรดให้ชำระคนกองมอญจากกลาโหมมาเป็น
 พลตระเวนขึ้นกระทรวงนครบาล² และทรงเห็นว่ากองมอญเป็นกองใหญ่พอที่จะใช้ในการ
 กองตระเวนได้ จึงโปรดให้พวกที่เป็นพลตระเวนล่าน้ำเดิมซึ่งเป็นบุตรหมู่พวกที่ทำกรใน
 วังเป็นคนคงกรมรับราชการในระหว่างวังต่อไป³ คนกองมอญที่ชำระครั้งแรกมี 5 กรม
 คือ กรมคั้งทองซ้าย กรมคั้งทองขวา กรมคอบสองมือ กรมอาทมาตซ้ายและกรมอาทมาตขวา

¹ เรื่องเดียวกัน.

² ใน พ.ศ. 2435 ได้ทรงยกฐานะกรมต่าง ๆ เป็นกระทรวงและทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นนเรศรวรฤทธิเป็นเสนาบดีว่าการกระทรวงนครบาลแทนคอมมิตตี
 กรมพระนครบาล - ประชุมพระราชกฤษฎีกาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ทรงบริหารราชการแผ่นดิน, ภาคที่ 3 ตอน 2 หน้า 324.

³ เรื่องเดียวกัน, ภาคที่ 2 หน้า 12 - 13.

ต่อมาได้รวบรวมกองมอญฝ่ายพระราชวังบวรอีก 3 กรมซึ่งอยู่ในกลาโหมด้วย คือ กรมมอญ
ขวา กรมมอญซ้ายและกรมมอญกลาง มาเป็นพลตระเวนด้วย

การที่ยกคนมอญมาเป็นพลตระเวนนั้น นอกจากจะเป็นเพราะว่าเป็นกองใหญ่
มีจำนวนมากแล้วยังอาจเป็นเพราะคนพวกนี้เคยทำหน้าที่สอดแนมสืบข่าวทางเมืองพม่า
มาก่อนย่อมจะมีความชำนาญในเรื่องการสอดแนมสอดส่องดูความเคลื่อนไหวของชาวบ้าน
ชาวเมืองอย่างดี คนพวกนี้จึงเหมาะที่จะทำหน้าที่เป็นพลตระเวนเพราะต้องคอยตรวจจับ
โจรผู้ร้าย สืบเข้าไปในท้องที่ต่าง ๆ หาผู้ทุจริตที่กระทำการผิดกฎหมายเพื่อจับตัวมาให้
พนักงานกองไตสวนพิจารณาสอบสวนลงโทษ อีกประการหนึ่งการสืบข่าวทางเมืองพม่าก็
หมดความสำคัญลงเมื่ออังกฤษเข้าครอบครองพม่า ทำให้ไทยไม่ต้องเป็นห่วงการศึกด้าน
พม่าอีกต่อไป หน้าที่ของมอญกองอาทมาตในการสอดแนมสืบข่าว จึงสิ้นสุดลงด้วย คนมอญ
เหล่านี้จึงไม่มีหน้าที่ประจำอื่นใดอีกนอกจากเป็นพลกรร เขียงเรือเซหน้าแหตามเวลา
เสด็จพระราชดำเนินทางชลมารค¹ กรมพระกลาโหมจึงได้จัดแยกคนเหล่านี้ไปเป็นส่วย
อยู่กองต่าง ๆ บาง รับราชการต่าง ๆ ในกระทรวงกลาโหม กระทรวงกรมทาบวง
โดยมีนายกองคอยควบคุมเกณฑ์ราชการหรือเก็บเงินส่งเท่านั้น เงินราชการที่เก็บนี้
ก็ได้ไม่ค่อยเต็มเม็ดเต็มหน่วย คงค้างทบป้ออยู่เสมอ คงจะเห็นได้ว่า แม้จะยกคนพวกนี้
มาเป็นพลตระเวนแล้ว กรมกองตระเวนฝ่ายกองรักษาก็ยังมียหน้าที่ต้องบังคับเจ้ากรม
ปลัดกรมสมุหนุชชี กรมรามัญทั้ง 5 ให้ทำยศส่งเงินราชการที่ค้างตั้งแต่ปี พ.ศ. 2432-
2434 (ร.ศ. 108 - 110) ให้แก่กระทรวงกลาโหมตามเวลาอันสมควรด้วย² ส่วน
มอญวังหน้า 3 กรม ซึ่งเคยยกไปเป็นกองส่วยเสนากองหนึ่ง ขึ้นกับพระคลังก็มีบัญชีจำนวน

¹ กองจกหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม น. 7ค/5 เรื่องเดิม.

² กองจกหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม น. 32/4 หนังสือพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรม
หมื่นนเรศวรฤทธิ ถึงนายรองพินิจราชการ ผู้ว่าที่สมุหนุชชีใหญ่กรมกองตระเวนฝ่าย
กองรักษา ลงวันที่ 6 เมษายน ร.ศ. 112.

เงินค่าราชการทางอยู่ถึง 28 ชั่ง 26 บาท¹

กองมอญ 5 กรมที่ยกมาเป็นพลตระเวนนั้น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์โปรดให้คงรับราชการหน้า แห่ตามเสด็จพระราชดำเนินตามที่เคยปฏิบัติมา กล่าวคือ ถ้าเป็นกระบวนพยุหยาตราจะใช้เรือแซ่กระบวนหน้า มีกรมคั้งทองซ้าย กรมคั้งทองขวา กู้หนึ่ง กรมอาทมาตซ้าย กรมอาทมาตขวา กู้หนึ่ง กรมอาทมาตขวา กรมทหารปืนเมืองนคร เขื่อนขันธ์ กู้หนึ่ง รวม 3 กู้ 6 ลำ กระบวนหลังมีกรมคั้งทองขวา กรมคาวสองมือ กู้หนึ่ง รวมทั้งหมด 4 กู้ 8 ลำ แต่ถ้าเป็นกระบวนราบจะใช้เรือแซ่กระบวนหน้ามีกรมอาทมาตซ้าย กรมอาทมาตขวา กู้หนึ่ง กรมคั้งทองซ้าย กรมทหารปืนเมืองนคร เขื่อนขันธ์ กู้หนึ่ง รวม 2 กู้ 4 ลำ กระบวนหลังมีกรมคั้งทองขวา กรมคาวสองมือ กู้หนึ่ง รวมทั้งหมด 3 กู้ 6 ลำ ทั้งนี้โดยกเรือแซ่นั้นมาเป็นเรือกรมกองตระเวน ให้จากกรมปลัดกรมลงประจำลำเรือตามปกติ แต่พลกรร เขียงนั้นให้เปลี่ยนเป็นพาย เพื่อให้ดูเรียบร้อยไม่เกะกะและเข้ากับเครื่องแต่งกายพลตระเวน²

แต่การจักเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังเป็นปัญหา เพราะไม่สามารถจัดให้เป็นแบบเดียวกันได้ทั้งกระบวน เนื่องจากว่ากรมทหารปืนเมืองนคร เขื่อนขันธ์ซึ่งรวมอยู่ในกระบวนแห่ด้วยนั้น ในชั้นต้นยังมิได้ยกมาเป็นพลตระเวนคงขึ้นอยู่กับกระทรวงกลาโหม จึงไม่สามารถที่จะบังคับให้เปลี่ยนธรรมเนียมการแต่งกายจากเดิมได้ ทำให้เรือที่จักเข้ากระบวนแห่แต่งกายผิดกันไป คู่มิเป็นระเบียบ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์จึงได้ขอพระราชทานยกคนกองมอญทหารปืนเมืองนคร เขื่อนขันธ์มาเป็นพลตระเวนด้วย เพื่อให้การจักเรือแซ่ของกรมกองตระเวนเป็นไปโดยเรียบร้อย พระองค์ได้ทรงให้เหตุผล

¹ กองจกหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม น. 32/4 หนังสือพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ ทูลไปยังพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพัทธ์พงษ์ ร่องเสนาบดีคลัง ลงวันที่ 25 พฤศจิกายน ร.ศ. 111.

² กองจกหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม น. 7ก/5 เรื่องเดิม.

ชี้แจงเพิ่มเติมในเรื่องนี้ว่า กองมอญทหารปืนเมืองนคร เขื่อนขันธ์นี้เป็นคนหมู่เดียวกับ
 กองมอญ 5 กรมที่ยกมาเป็นพลกระเวน และกรมตั้งทองชวาเป็นผู้นำสักในทะเล เป็นนัสด์
 เรียกว่า กรมตั้งทองชวาทหารปืนเมืองนคร เขื่อนขันธ์ แต่ได้แยกมอญกองนี้ออกไปเป็น
 ทหารประจำป้อมเมืองนคร เขื่อนขันธ์ และปรากฏว่า การประจำป้อมในขณะนั้นก็ไม่มี
 ราชการอะไร หน้าที่ในการรักษาคลังโซซึ่งอยู่กับโรงไว้ทุนและป้อมกำแพงนั้นก็เป็นของ
 ไพรหลวงกองกรมการกับกองทุนเมืองนคร เขื่อนขันธ์อยู่แล้วอีกประการหนึ่ง แม้วามอญ
 กองนี้ต้องถูกเกณฑ์ราชการ เป็นเงินช่วยเช่นเดียวกับกองมอญ 5 กรม แต่ปรากฏว่ามี
 จำนวนเงินเสียช่วยส่งหลวงแต่เพียงเล็กน้อยพอเป็นพิธี เงินจำนวนนี้ข้าราชการในกรม
 พระกลาโหมได้นำมาจัดแบ่งกันเป็นผลประโยชน์ในหมู่พวกตน ในกรณีที่ไม่ได้เงินก็ใช้ชีวิต
 แบ่งจ่ายคนไปรับใช้ที่บ้าน วิธีนี้ได้ปฏิบัติมาตั้งแต่ครั้งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชสุริยวงศ์
 (ช่วง บุนนาค) ซึ่งเป็นผู้จัดไว้ คนพวกนี้จึงต้องเข้าเดือนรับการใช้สอยคล้ายหาสเท่ากับ
 ว่าคนพวกนี้ไม่ได้เป็นประโยชน์ต่อแผ่นดินเลย พระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์
 จึงทรงเห็นเป็นการสมควรที่จะให้คนเหล่านี้เข้ารับราชการกะเกณฑ์ เช่นเดียวกับกองมอญ
 อื่น ๆ เพื่อจะไต่ทำการให้เป็นประโยชน์ต่อแผ่นดินโดยแท้จริง และเป็นการป้องกันมิให้
 ไพรหลวงรามัญหมู่อื่น ๆ เกิดการระส่ำระสายอันจะเป็นช่องทางให้เจ้าหม่อมขุนนายพากัน
 สมรู้ร่วมคิดกันจำหน่ายไพร่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาเห็น
 ชอบด้วย จึงทรงมีพระบรมราชานุญาตให้ยกคนมอญทหารปืนเมืองนคร เขื่อนขันธ์ไปเป็นพล
 กระเวนด้วย

แม้ว่าจะได้รับพระบรมราชานุญาตให้ชำระคนกองมอญมาเป็นพลกระเวนตั้งแต่
 เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2435 แต่ปรากฏว่ากองกระเวนไม่สามารถเกณฑ์ตัวไพร่ทั้งหมด
 ได้ในทันที เนื่องจากว่าไพร่หลวงที่สักไว้คงกรมนั้น กรมพระกลาโหมได้จัดแยกไปเป็นช่วย

¹ เรื่องเดียวกัน, และหลายพระหัตถ์พระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์
 แนนอยู่ในแฟ้มเดียวกัน.

อยู่ในกองต่าง ๆ ดังได้กล่าวแล้ว แต่ยังไม่ได้จำหน่ายจากกรม และนายกองก็มีใค้อยู่ใน
 บังคับของเจ้ากรมปลัดกรมเดิมที่น่าสักรั้ว แต่ขึ้นอยู่กับกระทรวงต่าง ๆ ที่ไพร่ไปรับ
 ราชการอยู่ เช่น กระทรวงกลาโหม กระทรวงกรมท่า กรมพระคลังสินค้า¹ ทัวไพร่นั้นก็
 อยู่กระจัดกระจายห่างไกลจากพระนคร ทำให้ออกจากจะเสียเวลาติดต่อไปยังกระทรวง
 ต่าง ๆ แล้วยังต้องติดตามทัวไพร่ซึ่งอยู่ตามหัวเมืองอีกด้วย ดังนั้นใน พ.ศ. 2435 นี้
 กรมกองตระเวนจึงยังต้องจ้างคนมารับราชการไปพลางก่อน และกองตระเวนลำน้ำก็คง
 ให้พระยานรรัตนราชมานิตจัดการรักษาท้องน้ำโดยใช้คนชุดเดิมไปก่อนจนกว่าจะชำระได้
 ทัวคนกองมอญมาเปลี่ยน²

คนกองมอญเริ่มเข้ารับราชการในกองตระเวนอย่างแท้จริงเมื่อเดือนเมษายน
 พ.ศ. 2436 โดยมีจำนวนคนที่ชำระได้ก่อนสิ้น พ.ศ. 2435 (ร.ศ. 111)³ เพียง
 3,028 คน ในจำนวนนี้ได้แบ่งไปเป็นคนกองตระเวนลำน้ำเสีย 628 คน เหลือเป็นคน
 ในกองตระเวนบกเพียง 2,400 คน ซึ่งเมื่อแบ่งเป็น 4 ผลัด ผลัดละ 3 เดือนแล้ว
 จะไค้คนเกณฑ์ผลัดละ 600 คนเท่านั้น ยังต้องจ้างคนเพิ่มอีกเดือนละ 900 คน จึงจะครบ
 1,500 คน ตามอัตราคนรักษาท้องที่ แต่ที่ประชุมเสนาบดีกำหนดให้จ้างคนจำนวนนี้เพียง
 3 เดือน โดยให้ค่าจ้างคนละ 5 บาทต่อเดือน และให้เร่งชำระคนมอญเพิ่มเติมรวมทั้ง
 ชำระคนทหารปืนเมืองนครเขื่อนขันธ์เข้ามาด้วย ปรากฏว่าคนทหารปืนเมืองนครเขื่อนขันธ์ยัง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม น. 40.4/1 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
 นเรศรวรฤทธิ ทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ ลงวันที่ 11 พฤศจิกายน
 ร.ศ. 111.

² ประชุมพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงบริหาร
 ราชการแผ่นดิน, ภาคที่ 2 หน้า 21.

³ มีนาคม, พ.ศ. 2436 (ในสมัยนั้นเริ่มนับเดือนเมษายนเป็นเดือนแรกของปี).

ไม่ทันได้ชำระมาเป็นกองตระเวนตามที่ได้กำหนดไว้ ก็ถูกยกไปเป็นทหารเรือ เมื่อเดือน
เมษายน พ.ศ. 2436 และต่อมาในเดือนกรกฎาคม ปีเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระจุล-
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็โปรดให้ยกคนกองมอดูตั้ง 8 กรมที่เป็นพลตระเวนไปเป็นทหารเรือ
อีกด้วย และเพิ่มงบประมาณให้กรมกองตระเวนกลับไปใช้คนจ้างตามเดิม¹ ดังนั้นแม้ว่า
คนกองมอดูจะได้ซื้อวายุไปเป็นพลตระเวนตั้งแต่ พ.ศ. 2435 แต่ปรากฏว่าได้รับราชการ
ในหน้าที่พลตระเวนอย่างแท้จริงเพียง 3 เดือน ในต้นปี พ.ศ. 2436 เท่านั้น

ทหารเรือ

พวกมอดูได้เข้ามาเป็นองค์ประกอบทางค่านับบุคคลในการทหารเรือตั้งแต่
เริ่มมีการจัดการเกี่ยวกับกิจการทหารเรือในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์
กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้า
พระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เสด็จพาอาสาสมัครมาหัดเป็นทหารปืนเล็กขึ้นเช่น
เดียวกับที่สมเด็จพระเจ้าตากรมขุนอินทรีศรีสงครามทรงฝึกหัดอาสาสมัครเข้ารีตเป็นทหารปืนใหญ่
และให้อาสาสมัครทหารปืนเล็กนั้นขึ้นอยู่กับกรมพระกลาโหม ทำหน้าที่รักษาป้อมเมืองสมุทร
ปราการ ร่วมกับญวนทหารปืนใหญ่² พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตระหนัก
ถึงความจำเป็นทางเรือมากขึ้นทั้งด้านการเมืองและเศรษฐกิจ เพราะเป็นสมัยที่ชาว
ตะวันตกพากันเดินทางมายังประเทศต่าง ๆ ทางภาคตะวันออกเฉียงออกมากขึ้นอีกสมัยหนึ่ง จุด-
ประสงค์ของการเดินทางมากก็เพื่อผลประโยชน์ทางการค้าและการเจริญสัมพันธไมตรี

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ค. 5.2/1 เรื่อง ขอเพิ่มงบประมาณพล-
ตระเวนครบบาล ปี 112, หนังสือกราบบังคมทูลของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่น
นเรศวรฤทธิ์ ลงวันที่ 8 สิงหาคม ร.ศ. 112.

² กระทรวงกลาโหม, ที่ระลึกวันสถาปนากระทรวงกลาโหม (พระนคร :
โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, 2496), หน้า 260.

ตลอดจนแสวงหาอาณาบริเวณที่มีโอกาส ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ได้มีความสัมพันธ์กับประเทศเหล่านั้นถึงขั้นทำสนธิสัญญาทางการค้าและไมตรีกันขึ้นได้แก่ประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกา ยิ่งไปกว่านั้นสถานะการณ์ระหว่างประเทศไทยกับญวนในขณะนั้นก็น่าไว้วางใจอันเนื่องมาจากกบฏเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ เป็นเหตุให้พระองค์ทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องสร้างสมทำนุบำรุงกำลังเรือรบควบคุมไปกับการสร้างป้อมปราการและการฝึกหัดทหาร ได้เริ่มใช้ทหารเป็นเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับการสร้างเรือ และซ่อมแซมเรือที่ชำรุดตลอดจนเก็บรักษาและใช้เรือ แต่ยังไม่เรียกว่าทหารเรือ เพราะยังไม่มี การฝึกหัดวิชาทหารเรือ นอกจากฝึกกำลังพายเรือแจวเรือเท่านั้น ทหารที่นำมาใช้ในการนี้คือ กรมอาสาสมัครของเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ กับกรมแสง กรมอาสาสมัครเข้ารีตของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์¹

ในสมัยรัชกาลที่ 4 การทหารเรือได้มีการพัฒนาให้เป็นกิจลักษณะ ชัยกว่ารัชกาลก่อน โดยแยกดำเนินการอยู่เป็น 2 ฝ่าย ไม่ขึ้นแก่กันแต่ขึ้นโดยตรงต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่

1. ทหารเรือวังหน้า ในบังคับบัญชาของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารเรือวังหน้า

2. ทหารมะรินสำหรับเรือรบ หรือที่เรียกว่าทหารเรือวังหลวงหรือทหารเรือบ้านสมเด็จ ได้แก่พวกอาสาสมัครทหารปิ่นเล็กนั่นเอง อยู่ในบังคับบัญชาของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง)²

การทหารเรือทั้ง 2 ฝ่ายนี้ต่างพยายามสร้างสมกำลังเรือรบที่มีสมรรถภาพสูง และทันสมัยมีอยู่ต่อเรือของตนเองที่เรียกว่า อู่วังหน้า และอยู่บ้านสมเด็จตามลำดับ และใน พ.ศ. 2401 ได้ใช้พวกอาสาจามาเป็นพนักงานเดินเรือ และได้เพิ่มพวกมอญเป็นทหาร

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 260.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 276.

มะรืนสำหรับเรือรบ ส่วนการบังคับบัญชาในเรือรบ ยังต้องจ้างชาวต่างประเทศเป็น
กัปตันและคนหน เพราะยังไม่มีคนไทยที่ชำนาญ¹

ส่วนค่านทหารบกนั้น ได้มีการฝึกหัดพวกมอญอยู่บ้าง แต่ไม่ยั่งยืนเหมือนค่าน
ทหารเรือ ดังจะเห็นได้ว่า ในสมัยรัชกาลที่ 4 หลังจากที่โปรคไทรอยเอกอิมเปย์
(Impey) นายทหารอังกฤษที่ไปรบที่อินเดียม่าเป็นผู้จัดการหัดทหารแบบตะวันตกในวัง
หลวงแล้ว โปรคไทรอยเอกอิมเปย์ได้แนะนำให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ เก็บลูกหมู่ของมอญมาฝึกหัดการทหาร มีเจ้าหมู่
สมุห์บัญชี สารวัตร ขุนหมื่นรับเบี้ยหวัดชั้นอยู่ในกรมพระกลาโหม การบังคับบัญชาสิทธิขาด
อยู่ในกรมพระกลาโหม เมื่อทหารพวกนี้ฝึกหัดจนพอที่จะแห่เสด็จได้ จึงแบ่งมาไว้หน้า
เสด็จพระราชดำเนินมีจำนวนคนเข้าเวร 200 คน ให้ยกขาตมหมู่มาแต่ยังคงอยู่ในกรม
พระกลาโหม ลูกหมู่ของมอญที่ได้รับการฝึกหัดในครั้งนั้น ต่อมาได้นำไปรวมกับกองทหาร
เกณฑ์หัด กรมทหารรักษาพระองค์ และกรมอาสาธาวเขมรในกระทรวงกลาโหมและ
มหาดไทย เรียกว่าทหารหน้า คนของมอญที่เก็บมาเป็นทหารหน้าหลังจากแบ่งส่งมารับ
ราชการแล้วก็ไม่มีราชการระลูกหมู่เพิ่มเติม พวกเก่าที่เหลืออยู่ก็สูญไป คนกรมอื่น ๆ ก็
เช่นกัน จึงเหลือคนประจำการทั้งสี่กรมไม่เกิน 400 คน พระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร
บุณนาค) ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาก็สนใจและเป็นธุระค่านการเรือมากกว่าการบก การทหาร
หน้าจึงร่วงโรยลง ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 5 การชำระลูกหมู่ทหารหน้าก็ไม่ใครจะได้คนเท่า
ใดนัก โปรคไทรอยเอกอิมเปย์ได้แนะนำให้เก็บลูกหมู่ของมอญขึ้นอีก ก็ยกไปเป็นทหารมะรืนมีจำนวน 100 คน ทำหน้าที่
รับเสด็จอยู่ปากข้างโน้น² และใน พ.ศ. 2418 ได้โปรคไทรอยเอกอิมเปย์ให้เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์
ชำระลูกหมู่รามัญทหารปืนเลฆกรมการ เมืองนครเขื่อนขันธ์ให้มาฝึกหัดทหารปืนใหญ่ขึ้นอยู่

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 263.

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, แฉดพระบรมราชธิบายแก่ไข
การปกครองแผ่นดิน, หน้า 52 - 54.

ในบังคับบัญชาของกรมพระกลาโหม ในครั้งนั้นชำระไต่จำนวน 159 คน ส่งให้พระอมรวิไสยสรเทศน์หัตถ์รับราชการไต่อยู่ประจำการแทนทหารฉนวนที่ออกเวรไป ในจำนวนนี้คงมีตัวรับราชการจริง 113 คน ที่เหลือจำหน่าย ตาย หัก ฯลฯ อย่างไรก็ตาม มอญทหารปืนใหญ่ตั้งแต่ส่งเข้ามารับราชการแล้วก็ไม่ได้มีการชำระลูกหมู่เพิ่มเติมเข้ามา ตลอดเวร มอญหมู่หนึ่งจึงต้องรับราชการอยู่ถึง 6 ปี โดยไม่มีเวรออก ดังนั้นใน พ.ศ. 2424 มอญทหารปืนใหญ่จึงเข้าชื่อกันมาร้องต่อเจ้าพระยาสุรวงศไวยวัฒน์ ขอมี้เวรออกไปทำมาหากินเลี้ยงครอบครัวบ้าง เจ้าพระยาสุรวงศไวยวัฒน์จึงให้เรียกทหารฉนวนเข้ามาเปลี่ยน แต่ชำระตัวไต่ไม่เพียงพอต่อการประจำหน้าที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ใช้ทหารสมัคร ซึ่งในขณะนั้นได้มีลูกหมู่กองมอญอาสาสมัครเป็นทหาร ไต่แก่ เลขไพร่หลวง 1 คน ทหารปืน 1 คน ที่บิดาเป็นเลขกองเมืองนครเขื่อนขันธ์ 21 คน และมอญหัวเมืองอื่น ๆ วงหลวงบ้าง วงหน้าบ้าง อีกเล็กน้อย โดยทรงเห็นว่าลูกหมู่มอญเหล่านี้คงยังมีตัวอยู่อีกมาก และหากตั้งคนขึ้นชำระแล้วก็จะมีจำนวนพอที่จะนำมาใช้ในราชการไต่อีก² แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าได้มีการชำระเพิ่มเติมตั้งพระราชดำริหรือไม่ และถึงมีการชำระก็คงจะไม่ได้คนเพิ่มเท่าใดนัก เพราะคนกลัวเป็นทหารกันมาก ขนาดถูกเกณฑ์ยังเสียเงินหลัออกไปบ้าง จ้างคนมาแทนบ้าง และการประกาศรับทหารสมัครเข้ารับราชการก็ทำได้เพียงคราวเดียว เพราะไม่มีคนเข้ามาสมัครตามหมายประกาศอีก³

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, สารบาณสมุทพิเศษ รัชกาลที่ 5, เล่ม 20 "หนังสือเจ้าพระยาสุรวงศไวยวัฒน์ กราบบังคมทูลเรื่องลูกหมู่รามัญทหารปืนเลขกรมการเมืองนครเขื่อนขันธ์ร้องทุกข้อมี้เวรออก", หน้า 421 - 426.

² เรื่องเดียวกัน, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตอบเรื่องนี้, หน้า 426.

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, สารบาณสมุทพิเศษ รัชกาลที่ 5, เล่ม 31 เรื่องจัดการทหารหน้า : หนังสือเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ศิขารัง ทอบพระราชหัตถเลขา เรื่องการตั้งและควบคุมเลขนายตายซึ่งยกมาเป็นทหาร, หน้า 40 - 45.

ในชั้นหลัง การทหารปืนใหญ่คงจะใช้คนหม้ออื่นเข้าประจำการ ส่วนคนกองมออยู่ชั้นกับ
กรมพระกลาโหม ปรากฏว่าได้ไปรับราชการอยู่ในกระทรวง กรม กองต่าง ๆ จนใน
พ.ศ. 2435 ได้ยกไปเป็นพลตระเวนและโอนมาเป็นทหารเรือในปี พ.ศ. 2436 ดังจะ
ได้กล่าวต่อไป

การทหารเรือในสมัยรัชกาลที่ 5 ก่อนที่จะมีการตั้งเป็นกรมทหารเรือใน
พ.ศ. 2430 ได้มีหน่วยงานแยกดำเนินการอยู่เป็น 3 ส่วน คือ

1. ทหารเรือวังหน้า ในบังคับบัญชาของกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ หน่วย
ในสังกัด ประกอบด้วยกรมเรือไฟ กรมอาสาจาม และกองทะเล

2. กรมอรสมุผล ในบังคับบัญชาของเจ้าพระยาสุรวงศไวยวัฒน์ (วร บุนนาค)
ใช้คนอาสาสมัครซึ่งเป็นทหารมะรืน ยกไปประจำการเรือรบและเรือกลไฟพระที่นั่งบางลำ
ร่วมกับพวกอาสาจามที่เป็นพนักงานเดินเรือ ต่อมาเมื่อเจ้าพระยาสุรวงศไวยวัฒน์ได้เลื่อน
เป็นสมุหกลาโหม พระยาประภากรวงศ์วรวิภูษิต (ชาย บุนนาค) ผู้บุตรก็ได้ขึ้นบังคับ-
บัญชาแทน หน่วยที่อยู่ในสังกัดกรมอรสมุผลนี้ ได้แก่ กรมเรือกลไฟ กรมอาสาสมัคร และ
กรมอาสาจามมีหน้าที่บังคับบัญชาเรือรบหลวงทั้งหมด

3. กรมเรือพระที่นั่ง อยู่ในบังคับบัญชาของพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ซึ่งขณะ
นั้นได้ทรงบังคับบัญชากรมแสงอยู่ด้วย ต่อมา พ.ศ. 2421 รัฐบาลได้สั่งซื้อเรือเวสาลี
เข้ามาเป็นเรือพระที่นั่งจึงได้ใช้ทหารกรมแสงกับทหารปืนแคตลิงกันในกรมแสงเดิมเป็น
ทหารลงประจำลำเรือ¹

ครั้นถึง พ.ศ. 2428 เมื่อกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญเสด็จทิวงคต พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ยุบตำแหน่งกรมพระราชวังบวรและยกกองทหาร

---

¹มลิวัลย์ คงเจริญ, "บทบาทและกิจการทหารเรือไทยสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์"
(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์-
มหาวิทยาลัย, 2517) (อัครสำเนาะ), หน้า 36 - 37.

วังหน้าทั้งหมดมาสมทบรับราชการในกองทหารวังหลวง ทหารเรือวังหน้าก็ยกมารวมกับกรมเรือพระที่นั่ง ในตอนนั้นทหารเรือจึงเหลือเพียง 2 ส่วน คือ

1. กรมเรือพระที่นั่งเวสาศรี คือกรมทหารปืนกลแคตลิงกันในกรมแสงเดิม ซึ่งโอนมาเป็นทหารเรือ กับเรือพระที่นั่งทั้งหมด มีพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์เป็นผู้บังคับการ

2. กรมอรุณผล คือกรมเรือรบ ประกอบด้วยเรือปืนและเรือลำเลียงกับเรือกลไฟพระที่นั่ง และทหารมะรินสำหรับเรือรบ ซึ่งได้แก่ อาสามอญและอาสาจาม มีพระยาประภากรวงศ์วรวิภูภักดี (ชาย บุนนาค) เป็นผู้บังคับการ¹

ต่อมา พ.ศ. 2430 ได้รวมกรมทหารเรือทั้ง 2 แผนกนี้เข้าด้วยกัน เรียกว่า "กรมทหารเรือ" แยกจากทหารบกเด็ดขาด มีพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์เป็นผู้บัญชาการขึ้นตรงต่อกรมยุทธนาธิการ หลังจากนั้นกรมทหารเรือได้มีการแก้ไขและปรับปรุงระเบียบและกิจการต่าง ๆ ให้รัดกุมอยู่เสมอ กำลังคนที่น่าสนใจในระยะแรกนี้ส่วนหนึ่งมาจากคนกองมอญสังกัดกรมต่าง ๆ นอกเหนือไปจากพวกมะริน คนพวกนี้ได้เข้ามารับราชการในกรมทหารเรือเป็นระยะ ๆ ตั้งแต่ พ.ศ. 2434 ซึ่งเป็นปีที่กรมทหารเรือได้แยกออกเป็นกรมอิสระจาก กระทรวงยุทธนาธิการ² กิจการทหารเรือในยุคแห่งการปรับปรุงนี้ต้องการกำลังคนเข้าประจำการในตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ เพิ่มขึ้น และในส่วนกำลังที่มีอยู่เดิม เช่น กรมอาสาจาม กรมมะริน กรมแสง กรมโตะ ก็ไม่ค่อยพอกับราชการ โดยเฉพาะ

¹กระทรวงกลาโหม, เรื่องเดิม, หน้า 276. และ นาวาตรี ประพันธ์ รัชนีแก้ว "ทหารมะรินกับอั้งยี่ และปัจจุบัน," นาวิกศาสตร์, ปีที่ 53 เล่ม 8 (สิงหาคม, 2513), หน้า 45 - 46.

²กระทรวงกลาโหม, เรื่องเดิม, หน้า 263 - กรมยุทธนาธิการที่ตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2430 นั้น ได้ยกฐานะเป็น "กระทรวง" เมื่อ พ.ศ. 2433 และถึง พ.ศ. 2435 จึงยุบกระทรวงยุทธนาธิการเป็นกรมยุทธนาธิการใหม่อีก มีหน้าที่เกี่ยวกับทหารบกอย่างเดียว.

อย่างนี้ เมื่อมีการใช้เรือกลไฟ ซึ่งได้เพิ่มจำนวนมากขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ เพราะต้องเป็นกำลังของกรมอื่น ๆ ทั่วไปที่มีราชการต้องใช้เรือกลไฟ ความจำเป็นที่จะต้องมีช่างกลและช่างไฟเพื่อทำหน้าที่ควบคุมและแก้ไขประจำเรือแต่ละลำก็ย่อมมีมากขึ้นตามลำดับ กรมทหารเรือเองแม้จะมีการฝึกบุตรหมู่ในกรมขึ้นใช้ก็มีจำนวนไม่เพียงพอ ด้วยเหตุนี้กรมทหารเรือจึงต้องหากำลังคนมากภายนอกเข้ามาเพิ่ม พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจรจรัสวงศ์ผู้มีบัญชาการทหารเรือในขณะนั้นทรงพิจารณาเห็นว่าคนกองมอญลาวรักษาโรงเรือในสังกัดกรมพระกลาโหมนั้น เดิมพระยาประภากรวงศ์-วรวิภักดิ์ได้เคยนำมาปฏิบัติราชการในกรมอรุสมผลและเป็นวิศวกร ช่างไฟได้เกือบทุกคน และในขณะนั้นก็ไม่มีราชการสิ่งใดทำเนื่องจากไม่ต้องรักษาโรงเรือแล้ว เพียงแต่ใช้เกณฑ์แห่แห่นและเก็บเงินส่งพระคลังมหาสมบัติเท่านั้น คนเหล่านี้ได้ไปเที่ยวรับจ้างอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ครั้นกรมทหารเรือจะจ้างบ้างกลับไม่ยอมรับ เพราะอัตราเงินเดือนของกรมทหารเรือต่ำกว่าที่เอกชนจ้างและยังต้องทำงานหนักกว่าด้วย เพราะต้องอยู่ประจำทั้งกลางวันและกลางคืน จึงพากันหนีหมดไม่มีใครยอมอยู่รับราชการ ดังนั้นพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจรจรัสวงศ์จึงได้ขอพระราชทานกองมอญลาวเข้ามาขึ้นกับกรมทหารเรือเมื่อ พ.ศ. 2434¹

เนื่องจากว่าราชการในกรมทหารเรื่อนับวันจะมีมากขึ้น เพราะกิจการได้รุ่งเรือง และทวีความสำคัญต่อบ้านเมืองยิ่งขึ้นทุกที โดยเฉพาะในด้านการป้องกันประเทศ จึงต้องการกำลังคนมากในการประจำกองเรือ ประจำป้อม ทหารยามและช่างกลต่าง ๆ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ก. 13.1/4 หนังสือพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรจรัสวงศ์ ผู้บัญชาการทหารเรือ กราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ เสนาบดีกระทรวงยุทธานุการ ลงวันที่ 18 พฤษภาคม ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434) และสำเนาพระราชหัตถเลขา ลงวันที่ 3 มิถุนายน ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434).

แม้จะมีกำรเพิ่มกำลังเข้ามาอีกก็ยังไม่เพียงพอต่อตำแหน่งหน้าที่และการอยู่เวร ยิ่งไปกว่านั้นสถานการณ์บ้านเมืองในขณะนั้นอยู่ในภาวะที่จะต้องเตรียมพร้อมทั้งกำลังทางบกและทางเรือ เพราะได้เกิดกรณีพิพาทชายแดนระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในบริเวณดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง กรณีพิพาทดังกล่าวทวีความรุนแรงขึ้น ต่างฝ่ายต่างก็รุกล้ำเขตแดนซึ่งกันและกัน และไม่สามารถเจรจาตกลงกันได้ ฝรั่งเศสได้แสดงท่าทีให้เห็นว่าพร้อมที่จะใช้กำลังกับไทยเพื่อให้ไทยยอมรับว่าเขตอิทธิพลของฝรั่งเศสกินอาณาเขตมาจนถึงฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ได้ส่งเรือรบชื่อ ลูแตง (Lutin) เข้ามาตั้งกองการณอยู่ที่หน้าสถานทูตฝรั่งเศสในกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2435 (1893) และไม่ยอมถอยออกไปภายใน 7 วัน ตามกำหนดเนื่องจากไทยไม่ยอมรับข้อเสนองของฝรั่งเศสและยืนยันจะให้ตั้งอนุญาโตตุลาการขึ้นตัดสินกรณีพิพาทต่าง ๆ แต่ฝรั่งเศสไม่เห็นด้วย ฝ่ายไทยจึงต้องจัดเตรียมกำลังเพื่อป้องกันข้าศึกทางทะเลทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองชายทะเล นอกเหนือไปจากการเจรจาตกลงกันทางการทูต ดังนั้นในเดือนเมษายน พ.ศ. 2436 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ใ้ยกคนทหารปืนเมืองนครเขื่อนขันธ์ไปขึ้นกับกรมทหารเรือทั้งหมดแทนการชำระไปเป็นพลตระเวน ซึ่งอาจเป็นเพราะทรงเห็นว่าในขณะนั้นการทหารเรือเป็นราชการที่สำคัญและจำเป็นรีบด่วนกว่าพลตระเวน ส่วนคนกองทัพนเมืองนครเขื่อนขันธ์ซึ่งมีหน้าที่รักษาค่ายโขซึ่งทั่นกับโรงไว้ ทั่นและป้อมกำแพงร่วมกับไพร่หลวงกรมการเมืองนั้น โปรดให้พระองค์เจ้าจรจรัสวงศ์ปรึกษากับเจ้าพระยาพลเทพสมุหพระกลาโหม เพื่อสืบคว้าคนกองนี้เป็นสมุหนายเจ้าเมืองกรมการเมืองซึ่งต้องแบ่งไว้เป็นกำลังแก่ผู้ว่าราชการและกรมการเมืองบ้างหรือไม่ แล้วจึงค่อยยกจำนวนที่เหลือไปเป็นทหารเรือ ทั้งนี้เพราะโปรดให้การพิจารณาความกับการรักษาราชการ

¹ดูรายละเอียดเกี่ยวกับปัญหากรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสได้ใน Hall,

บ้านเมืองอยู่ในกระทรวงกลาโหมตามเดิม ยกแต่การรักษาป้อมไปขึ้นกรมทหารเรือ¹

การยกคนทหารปืนเมืองนครเขื่อนขันธ์กับคนกองทัพเรือเป็นทหารเรือ นั้น มีผลทำให้เกิดความหวั่นไหวในหมู่รามัญที่สังกัดกรมอื่น ๆ อีก 8 กรม ซึ่งรับราชการอยู่ในกรมกองตระเวน เนื่องจากเกิดการเล้าลือขึ้นว่าคนพวกนี้จะต้องเป็นทหารเรือเช่นเดียวกับพวกทหารปืนเมืองนครเขื่อนขันธ์ เพราะเป็นคนพวกเดียวกัน จึงพากันระส่ำระสายหลบหนีเข้าป่าไปบ้าง เพราะคนพวกนี้เคยอยู่สบายมากจนและกลัวว่าถ้าเป็นทหารแล้วต้องทำงานหนัก² พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์เสนาบดีกระทรวงนครบาลผู้บังคับบัญชากรมอดูทั้ง 8 กรม ก็มีท่าทีไม่คอยเต็มพระทัยที่จะให้คนพวกนี้ไปเป็นทหารเรือ เมื่อพระองค์เจ้าจรรจรังสรรค์ ทูลขอ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระองค์เพียงจะได้รับพระราชทานคนเหล่านี้ไปใหม่ ๆ และได้ทำการฝึกหัดจนสามารถรับราชการในกรมกองตระเวนได้แล้ว จึงมีความหวงแหนและเสียดายเป็นธรรมดา พระองค์ได้ทูลแนะให้ทำการเกณฑ์เป็นครั้งคราวแทนที่จะโอนไปเป็นทหารเรือเลยทีเดียว เพราะจะเกณฑ์ได้ง่ายกว่าและยังเป็นการป้องกันมิให้เกิดการระส่ำระสายหลบหนีในหมู่ไพร่ แต่พระองค์เจ้าจรรจรังสรรค์กลับไม่ทรงเห็นด้วย ได้ทรงแย้งว่าการหลบหนีนั้นเป็นเรื่องปกติของบรรดาไพร่ทุกกรมอยู่แล้ว ไม่เฉพาะแต่ที่จะยกมาเป็นทหาร ไพร่เหล่านั้นเมื่อทราบว่าจะขึ้นไปก็ไม่เกิดประโยชน์แล้ว

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ก. 14/5 พระราชหัตถเลขา ถึง พระองค์เจ้าจรรจรังสรรค์ ลงวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2436 และหนังสือเจ้าพระยาพลเทพ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 ลงวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2436.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ก. 14/5 ต้นร่างพระราชหัตถเลขา ที่ 57/4977 ถึงพระองค์เจ้าจรรจรังสรรค์ ลงวันที่ 20 มิถุนายน ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436).

ก็จะยอมรับการเกณฑ์แต่โดยดี¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นด้วยกับพระองค์เจ้าขจรจรัสวงษ์ในเรื่องนี้ ดังนั้นในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2436 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกกรมอดูทั้ง 8 กรม (วังหลวง 5 วังหน้า 3) ไปขึ้นทหารเรือ ได้จัดพวกมอดูลงประจำลำเรือ ทำหน้าที่ฝ่ายช่างไฟและฝ่ายมะรืนซึ่งเป็นกำลังบนบกของทหารเรือ ประจำอยู่ในกรุงเทพฯ และตามสถานีชายทะเลกับป้อมปากน้ำ²

คนมอดูทั้งหมดที่ยกไปเป็นทหารเรือนั้นยังคงแยกกันอยู่เป็นหมวดเป็นกองตามชื่อกรมเดิมที่เคยสังกัดและมีการสักระหว่างกันออกไปตามชื่อกรมที่สังกัดด้วย เช่น พวกมะรืน สักระหว่าง "ม" พวกมอดู 8 กรม สักระหว่าง "ม.ป." และพวกมอดูลาว สักระหว่าง "ม.ล." เป็นต้น³

นอกจากจะสักระหว่างกันไปตามชื่อกรมที่ไพร่สังกัดแล้ว กรมทหารเรือยังได้ทำการแบ่งหน้าที่ราชการในกรมออกไปตามกรมกองต่าง ๆ ที่ยกมาเป็นทหารเรือตามความถนัด และเป็นการกำหนดตายตัวลงไปด้วยว่าถ้าเป็นคนพวกไหนก็ต้องทำหน้าที่นั้น ๆ เช่น พวกอาสาจามให้ทำหน้าที่ปากเรือ พวกโต๊ะทำหน้าที่ในการรักษาและทำความสะอาดอาวุธปืน สำหรับพวกมอดูซึ่งแยกอยู่หลายพวกก็ให้ทำหน้าที่แยกกันไปด้วย กล่าวคือ

พวกมะรืนกับพวกมอดู 8 กรม จะทำหน้าที่เป็นพวกท้องเรือ ตั้งแต่ตัวนายรองจากฝรั่งลงมา ตลอดจนพลช่างไฟประจำในเรือใหญ่เป็นส่วนใหญ่ นอกนั้นก็มีการเสี้ยนกระสายช้อยู่ตามหน้าที่อันบ้าง แต่เป็นส่วนน้อย คนพวกนี้ไม่มีใครชกจูงญาติพี่น้องให้เข้ามา

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ก. 14/5 ลายพระหัตถ์พระองค์เจ้าขจรจรัสวงษ์ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 ลงวันที่ 22 มิถุนายน ร.ศ. 112.

² มลิวลีย์ คงเจริญ, เรื่องเดิม, หน้า 69.

³ ทานมั่งงาย (นามแฝง), "ทหารโรงหล่อ," นาวิกศาสตร์, ปีที่ 20 เล่มที่ 9 (กันยายน, 2480), หน้า 2281.

ประจำหน้าที่เดียวกับคนเหมือนพวกอื่น เพราะงานชิ้นแรกของแผนก็คือ หน้าที่ข้างไฟซึ่งเปรียบเสมือนรถในเรือเนื่องจากต้องเผชิญกับความยากลำบาก จึงไม่ยากให้ญาติพี่น้องอันเป็นที่รักใคร่ของตนต้องเข้ามารับความทุกข์ยากด้วย นอกจากจะถูกเกณฑ์เข้ามาเองซึ่งก็ต้องทนท้อไปจนกว่าจะได้ออกเรือหรือได้รับการเลื่อนขั้นให้มีหน้าที่ทางไฟนรกออกมาหรือตายไป

พวกมอญลาวบางไส้ไก่กับพวกมอญปากลัด ส่วนมากจะทำงานอยู่ในกรมอุทลวง และมักจะชักจูงญาติพี่น้องให้เข้ามาทำหน้าที่นี้ด้วย¹

ในการยกคนมอญมาเป็นทหารเรือนั้น กรมทหารเรือต้องประสบปัญหาในการชำระตัวไพร่ให้เข้ามาประจำการ ทั้งนี้เพราะไพร่ที่สังกัดกรมกองต่าง ๆ นั้น เมื่อได้ทราบข่าวว่าจะถูกเกณฑ์ไปเป็นทหารเรือก็พากันระส่ำระสายหลบหนีเข้าป่าไปบ้าง ทำให้ต้องเสียเวลาในการตามตัวกว่าจะชำระได้ตามจำนวนที่มีในบัญชี และการเกณฑ์ในสมัยก่อน พ.ศ. 2442 (ร.ศ. 118)² นั้น เจ้าหนุมคนหนึ่งจะคุมคนหลายแขวงหัวเมืองกระจัดกระจายออกไป บางคราวตัวเลขอยู่ไกลมากพนกกำลังที่เจ้าหนุมจะไปตามมาชำระได้ ส่วนที่พอจะตามได้บางครั้งก็เสียเวลาในการไปตามหลายวัน เพราะอยู่ในท้องที่ห่างไกลกัน ดังนั้นจึงเกิดปัญหาในการชำระเลขส่งกรมทหารเรือให้ทันตามกำหนด ยิ่งไปกว่านั้น เจ้าหนุมบางคนยังไม่ยอมให้ความร่วมมือในการชำระเลข ส่วนมากมักจะหวงแหนเลขของตนซึ่งเป็นแรงงานสำคัญของตนจึงมีการช่วยเหลือปิดบังไม่ยอมนำส่ง บางครั้งก็ยังมีผู้

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2283 - 2284.

² ใน ร.ศ. 118 ได้มีประกาศเปลี่ยนการควบคุมตัวเลข ให้อำเภอ กำหนดควบคุมตัวเลขที่อยู่ในท้องที่แขวงนั้น ๆ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ม. 1.4/5 "ประกาศเปลี่ยนการควบคุมตัวเลข"

ทูลวิทหาของทางให้ เลขหลบหนี โดยได้รับสินบนจากตัวเลข เป็นการตอบแทน¹ นอกจากนี้ การที่เจ้าหมื่นนายหมื่นนายกองไม่ได้เข้มงวดในการจัดทะเบียนตัวเลขในสังกัดกรมของตน ทำให้มีลูกหมื่นบางคนรอดพ้นจากการสักรัไปรับราชการอยู่ในกระทรวงต่าง ๆ โดยที่บางคน ก็อาจไม่รู้ตัวเลยว่า เป็นคนในสังกัดกรมนั้น ๆ ดังเช่น กรณีนายมิ่ง บุตรหมื่นรามัญ 8 กรม ได้เข้ารับราชการอยู่ในกรมกองตระเวน จนได้เลื่อนเป็นนายยามกองตระเวนโรงพักบาง ทวายแขวงเมืองรัตนบุรี โดยไม่ได้สักรัตามหมื่นเดิมของตน เพราะบิดามารดาเสียชีวิตตั้งแต่ยังเด็ก² อีกประการหนึ่งในสมัยที่คนกองมอญมาอยู่ในบังคับบัญชาของกรมพระกลาโหม แล้วนั้น กรมพระกลาโหมได้แบ่งคนส่งไปรับราชการในกระทรวงต่าง ๆ ครั้นเมื่อมีการ ยกคนกองมอญทั้งหมดไปเป็นทหารเรือ ได้เริ่มมีการชำระลูกหมื่นอย่างจริงจัง จึงเกิดปัญหา เมื่อปรากฏว่าไม่สามารถเกณฑ์ได้ตามจำนวนที่แท้จริง เพราะมีลูกหมื่นไปรับราชการอยู่ใน กรมกองต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระทรวงกลาโหม พระยามนตรีสุริยวงศ์ ผู้ว่าที่ สมุหกลาโหมได้กราบบังคมทูลชี้แจงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อกรม ทหารเรือมาตามจับลูกหมื่นที่รับราชการอยู่ในกระทรวงกลาโหมว่า

...บรรดาข้าราชการซึ่งเป็นพนักงาน นายเวร และเสมียน ในกระทรวงกลาโหม ซึ่งได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณ มาแต่เดิมนั้น ก็เป็นเชื้อรามัญเสียโดยมาก พนักงาน นายเวร

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ก. 8/13 หนังสือ พระอรุณพลาภิบาล เจ้าพนักงานใหญ่กองเร่รังชำระ กราบทูลพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจรจรัสวงศ์ ผู้บัญชาการทหารเรือ ลงวันที่ 24 ธันวาคม ร.ศ. 113 และหนังสือพระองค์เจ้า จรจรัสวงศ์ ทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ราชเลขาธุการ ลงวันที่ 24 ธันวาคม ร.ศ. 113.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม น. 8.2/28 เรื่อง "ขอยืมนายมิ่งบุตรหมื่น รามัญกรมทหารเรือไว้รับราชการในกรมกองตระเวน.

และเสมียนพวกนี้ก็ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณอยู่ใน
หน้าที่อันสำคัญตั้งนั้น ถากกรมทหารเรือจะรื้อถอนเอาคนพวก
นี้ไปแล้ว นายเวรแลพนักงาน หัวหน้าซึ่งรับราชการในหน้าที่
อันสำคัญก็เป็นอันหมดตัว ครั้นจะหานายเวรแลพนักงานใหม่
มาใช้ในการเงินก็ไม่เป็นที่ไว้วางใจได้ไม่เหมือนกับคนเก่า
ที่เคยกระทำการมาแล้ว ทั้งราชการก็จะบกพร่อง การที่
กรมทหารเรือคิดจะถอนคนซึ่งมีหน้าที่รับราชการในกระทรวง
ไปแทนจะทั้งกรมกลาใหม่เช่นนี้ ก็เป็นการเหลือสติกำลัง...¹

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระบรมราชโองการโปรด
เกล้าฯ ให้ผู้แทนเสนาบดีและผู้นับราชการทหารเรือปรึกษาและไตส่วนกันว่าผู้ใดรับราชการ
ในกลาใหม่จริงแล้วก็ให้ยกเว้นจากราชการทหารเรือ เพราะทรงเห็นว่าเป็นราชการ
เหมือนกัน และการโอนคนทหารเรือไปรับราชการในตำแหน่งต่าง ๆ นี้ ไม่ถือว่าเป็น
การยกขาดหมู่ชาครกรมไป เป็นแต่เพียงการย้ายตัวคนไปรับราชการ เพราะเมื่อพ้นจาก
หน้าที่ราชการนั้น ๆ แล้ว ก็ต้องกลับเข้าสังกัดกรมทหารเรือตามเดิม นอกจากกระทรวง
กลาใหม่แล้ว ลูกหมู่ร่ำมัญทหารเรือยังไปรับราชการอยู่ในกระทรวงมหาดไทยเป็นกรม
การหัวเมืองบ้าง² เป็นเสมียนอยู่ในกระทรวงการคลังบ้าง³ และเป็นเสมียน สำรวัตร

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ก. 8/9 หนังสือพระยามนตรีสุริยวงศ์
กราบบังคมทูล รัชกาลที่ 5 ลงวันที่ 20 พฤษภาคม ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441).

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ก. 8/12 หนังสือสมเด็จพระยาตำรง
ราชานุภาพ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 ลงวันที่ 24 มิถุนายน ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437).

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ค. 1/7 หนังสือพระเจ้า้องยาเธอกรมหมื่น
สมมตอมรพันธุ์ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 ลงวันที่ 27 เมษายน ร.ศ. 111 และลาย
พระหัตถ์รัชกาลที่ 5 ทรงตอบ ลงวันที่ 28 เมษายน ร.ศ. 111.

นายยาม ในกรมกองตระเวน ซึ่งบางคนก็ยังไม่ได้ไปลงทะเล เบียดและสักเลขหมายหมู่ คนพวกนี้ได้รับราชการมีตำแหน่งสูงเป็นถึงนายยามกองตระเวนประจำโรงพัก จึงมีความชำนาญในท้องที่ ๆ คนประจำอยู่ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาลต้องทำเรื่องราวขอยืมตัวคนเหล่านี้อยู่เสมอและยอมจะไม่เป็นที่พอใจของกรมทหารเรือเพราะเป็นฝ่ายเสียผลประโยชน์ ดังจะเห็นได้จากพระราชดำรัสของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต ผู้บัญชาการทหารเรือว่า

แลการเช่นนี้ กรมทหารเรือขอมรงเกียจอยู่แต่เพียงว่าจะเป็นตัวอย่างแก่ผู้อื่นให้หลบหนีจากราชการตามหมู่ไปทำการซึ่งโดยผลประโยชน์มากกว่า ซึ่งเสมอกับเป็นทางหากินอย่างปกติ ถ้าเป็นผู้ที่ได้รับราชการในกรมทหารเรือมาแล้ว แลกระทรวงนครบาลจะยืมไป กรมทหารเรือจะไม่มี ความรังเกียจเลย¹

อย่างไรก็ตาม กรมทหารเรือก็ต้องขอมอบอนุญาตให้มีการยืมตัวไป แต่มีข้อกำหนดว่าต้องส่งบุตรหมู่ขึ้นไปสักลงทะเล เบียดกับกรมทหารเรือก่อน และเมื่อบุตรหมู่พ้นจากราชการแล้ว ต้องกลับกรมทหารเรือตามระเบียบ

ด้วยเหตุที่มีการร้องขอราชมัญหารเรือไว้รับราชการในกรมกองต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า "ผู้บัญชาการกรมทหารเรือไม่มีอำนาจที่จะยกเว้นหมู่ทหารเรือให้ไปแก่ผู้ใดผู้หนึ่งแต่ลำพังได้ นอกจากที่ไปรับราชการอยู่ในกระทรวงอื่น ซึ่งมีหน้าที่สูงกว่าที่ผู้นั้นจะมารับราชการในกรมทหารเรือ"² และได้ใช้เป็นกฎในการที่จะตัดสินในเวลาต่อมาว่า

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม น. 8.2/28 เรื่องเดิม.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม น. 1.2/42 สำเนาพระราชหัตถเลขาทรงมีไปยังสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรค์วรพินิต ลงวันที่ 9 กันยายน ร.ศ. 123 (พ.ศ. 2447).

บุตรหม่อมคนใดควรจะให้ตั้งรับราชการในกระทรวงนั้น ๆ ทั่วไปหรือควรจะให้ยกขึ้นมาเป็นทหารเรือ

ปัญหาและอุปสรรคในการชำระตัวเลขมาเป็นทหารเรือดังกล่าวทำให้มีตัวเลขเข้ามาประจำการในราชการน้อยไม่เพียงพอที่จะแบ่งเป็นหลาย ๆ ผลิต และราชการในกรมทหารเรือก็เป็นงานหนัก บางครั้งต้องอยู่เวรทั้งกลางวันและกลางคืนเนื่องจากหาคนผลิตได้ยาก ทำให้ไพร่ที่เข้าประจำการได้รับความเดือดร้อน ต้องเข้าเวรนานเกินกว่าที่กำหนดไว้เดิม คือ 2 เดือน 10 วัน มาเป็น 3 เดือน 3 วัน¹ และแม้ว่าต่อมาจะกำหนดให้อยู่เวรจนครบ 3 เดือน แต่ไพร่ก็ยังคงถูกกักตัวไว้อีก 10 - 15 วัน บางคนก็ถูกหน่วงเหนี่ยวไว้ถึง 4 หรือ 6 เดือน² ความเดือดร้อนนี้มีสาเหตุเฉพาะกับไพร่ที่เข้าเวรเท่านั้น ราษฎรอื่น ๆ ทั่วไปก็ต้องคอยหวาดผวากับการเกณฑ์เลขไปเป็นทหารเรือด้วย เพราะว่าเมื่อคนไม่พอและไปตามมาทำผลิตไม่ทันก็ใช้วิธีจับคนข้อมือขาวไม่ว่าจะเป็นรามัญ 8 กรมหรือไม่กี่ตาม เพียงแต่เป็นรามัญเท่านั้นก็จับไปหมด บางบ้านก็จับผู้ชายไปหมดทั้งบ้าน เหลือแต่ผู้หญิงไว้ทำให้เกิดโจรผู้ร้ายเข้าปล้นอยู่เนื่อง ๆ³ นอกจากนี้ไพร่แล้วบรรดาเจ้าหมื่นนายกองก็ได้รับความเดือดร้อนถึงกับพากันมาร้องทุกข์ขอให้ได้รับการผ่อนผันในการทำผลิตบ้าง เพราะกรมทหารเรือเร่งให้ทำผลิตส่งเลขภายใน 3 - 7 วัน เนื่องจากราชการ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ก. 14/11 หนังสือฎีกาของพระยาแสง-ผลาญศึก หลวงแสงสิทธิการ ฯลฯ ร้องทุกข์ว่าเจ้าพนักงานกรมทหารเรือเร่งเอาตัวเลขให้ได้แก่คนที่ช่วยตามเลขหาไม่ ลงวันที่ 8 ธันวาคม ร.ศ. 112.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ก. 14/128 หนังสือฎีกาของรามัญทหารเรือ ร้องทุกข์เรื่องเจ้าพนักงานกักขังไว้หาจ่ายเวรให้ไม่ (ไม่มีวันที่)

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ก. 14/12 หนังสือฎีกาพระยาพรหมจักรและพระยาแสงผลาญศึก ร้องทุกข์เรื่องในกรมทหารเรือ ลงวันที่ 29 ธันวาคม ร.ศ. 112.

กรมทหารเรือต้องเปลี่ยนผลัดบ่อย ๆ เพราะต้องอยู่เวรทั้งกลางวันและกลางคืน แต่การที่ตัวเลขอยู่ในห้องที่ห่างไกลแยกย้ายกันไปคนละทิศทำให้ไม่สามารถทำผิดส่งได้ทัน ยิ่งไปกว่านั้นนายกongที่คุมเลขก็ถูกบังคับให้ส่งตัวปลัดกองเสมียน สรวัตรตลอดจนญาติพี่น้องและบุตรเข้ารับราชการด้วยจึงไม่มีกำลังในการตามตัวเลข การทำผิดส่งในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ จึงเป็นไปได้ เมื่อทำไม่ได้ก็มักถูกลงโทษโดยการกักขัง¹

ผลที่เกิดจากความเดือดร้อนในเรื่องนี้ ปรากฏว่าใครบางคนหนีไปเข้าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส² และที่กำลังเตรียมจะไปเข้าในบังคับอังกฤษก็มีอีกมาก ใครบางคนก็เข้ารับราชการอยู่ถึง 4 - 5 เดือน และเจ้าพนักงานยังไม่ได้จัดเวรให้ทันได้พากันคิดหาช่องทางหลบหนีไปหงสาวดี ส่วนราษฎรทั่วไปก็มีความหวาดกลัวว่าจะถูกจับไปเป็นทหารเรือ ถึงกับพากันละทิ้งบ้านเรือนหนีไปยังที่ต่าง ๆ บางรายก็ขายบ้านเรือนไร่นาโคกระบือ แล้วอพยพครอบครัวหนีไปหาที่อยู่ใหม่³ เห็นได้ว่าการเกณฑ์ทหารครั้งนี้ทำให้ราษฎรไม่มีความสุขและพากันระส่ำระสาย

ความเดือดร้อนของรามัญทหารเรือทั้งตัวนายและไพร่นั้เราอาจพิจารณาได้เป็น 2 กรณี คือ

1. เกิดจากความบกพร่องของฝ่ายรัฐบาลเองที่ไม่สามารถเพิ่มจำนวนคนเข้าประจำการให้มากเพียงพอต่อตำแหน่งหน้าที่การงานและการจัดสรรงานยังไม่เป็นที่เรียบร้อย บางหน่วยมีงานหนักมาก ทำให้ไพร่ต้องรับภาระในหน้าที่การงานมากในขณะที่

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ก. 14/12 เรื่องเดิม, และ แฟ้ม ก. 14/11 เรื่องเดิม.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ก. 14/16 หนังสือฎีกานายกongมอญกล่าวโทษพระยาเกียรติ พระยานครอินทร์ เรื่องนำตัวเลขเข้ารับราชการ ลงวันที่ 29 กันยายน ร.ศ. 113.

³ จดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ก. 14/12 เรื่องเดิม.

ที่บางหน่วยอาจจะไม่ค่อยมีงาน และในหน่วยที่มีงานมากถ้าหาไพร่มาดลัดเวรยังไม่ได้ ก็มีความจำเป็นต้องใช้งานไพร่ชุดเดิมต่อไปอีกระยะหนึ่ง จึงกลายเป็นการกักกันไพร่ไว้ไม่ให้ออกเวรไปประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัว

2. ส่วนทางค่านไพร่นั้นก่อนที่จะมาเป็นทหารเรือ เคยอยู่อย่างสุขสบายมาก่อน เพียงแต่เสียส่วยหรือค่าราชการบ้างเล็กน้อย การปกครองบังคับบัญชาก็ยังเป็นไปอย่างหละหลวมไม่เข้มงวด ครั้นเมื่อถูกยกมาเป็นทหารเรือซึ่งมีการปกครองบังคับบัญชาเข้มงวด และเป็นระเบียบกว่าเดิม ทั้งยังต้องเข้ารับการศึกษาฝึกหัดและปฏิบัติหน้าที่อย่างจริงจัง ก็ย่อมจะไม่พอใจจึงพากันทำหนังสือฎีการ้องทุกข์ขอร้องเกล้าฯ ถวายว่าถูกเบียดเบียนบีบบังคับบัญชาที่เข้มงวด โดยเปรียบเทียบไปถึงเมื่อครั้งที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชศรีสุริยวงศ์ และเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ปกครองพวกตนนั้นได้รับความสุขสบายมาก¹ พวกที่ทนไม่ไหวจริง ๆ ก็พากันหลบหนีไป

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้กรมทหารเรือทำการแก้ไขปัญหาคความเดือดร้อนดังกล่าว โดยการปรับระเบียบการเกณฑ์ทหารให้ผ่อนปรนลงและโปรดให้เกณฑ์ตามหัวเมืองชายทะเลด้านตะวันออก ซึ่งเคยเป็นไพร่ส่วยเข้ามาเป็นพลทหารเพิ่มขึ้น แต่การเกณฑ์ก็ยังไม่สู้จะเป็นระเบียบนัก จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2448 ได้มีพระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 จึงได้ยกเลิกการเกณฑ์แบบเก่าตามกรมที่ไพร่สังกัดมาเป็นการเกณฑ์แบบใหม่ตามท้องที่ ๆ ไพร่เหล่านั้นอาศัยอยู่ใน พ.ศ. 2448 นี้ ได้เกณฑ์กันในเขตท้องที่เมืองต่าง ๆ คือ ปทุมธานี นนทบุรี มีนบุรี ราชบุรี พระประแดง (นครเขื่อนขันธ์) สมุทรปราการ ชลบุรี ระยอง แกลง ชลบุรี ต่อมาใน พ.ศ. 2449 ได้ขยายบริเวณออกไปยังสมุทรสาคร สมุทรสงคราม และจันทบุรี²

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ก. 14/15 หนังสือฎีกาพลทหารเรือรามัญ กล่าวโทษผู้บัญชาการว่ากดขี่ต่าง ๆ ลงวันที่ 27 มิถุนายน ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437).

² กระทรวงกลาโหม, เรื่องเดิม, หน้า 269.

มณฑลหัวเมืองชายแดน : รมัญ 7 เมือง

บริเวณหัวเมืองชายแดนทางค้ำตะวันตกของประเทศซึ่งติดต่อกับประเทศพม่า โดยเฉพาะ เมืองกาญจนบุรีและราชบุรีนั้นเป็นบริเวณที่พวกมอญมักจะอพยพเข้ามาอาศัย ฟังพระบรมโพธิสมภารในยามที่ได้รับความเดือดร้อนจากพม่าอยู่เนือง ๆ ฝ่ายรัฐบาลได้ จัดให้คนพวกนี้อยู่รวมกันเป็นหมู่เหล่าตามเมืองหน้าค้ำ ตำบลต่าง ๆ ที่เป็นเมืองหน้าค้ำ กับพม่า เรียกรวมกันว่า รมัญ 7 เมือง ขึ้นต่อเมืองกาญจนบุรี รมัญทั้ง 7 เมืองนี้ได้ แก่เมืองสิงห์ (หรือสมิงชะบุรี) เมืองลุ่มลุ่ม เมืองไทรโยค เมืองทองคาภูมิ เมืองท่าตะกั่ว เมืองท่าขนุน และเมืองท่ากระดาน เมืองเหล่านี้ตั้งอยู่ในแนวลำน้ำน้อย ยกเว้นเมืองท่ากระดานเท่านั้นที่ตั้งอยู่บนแนวใหญ่ลำน้ำเมืองกาญจนบุรีได้เมืองศรีสวัสดิ์ลงมา¹

รมัญทั้ง 7 เมือง มีเจ้าเมืองหรือผู้ว่าราชการเมืองเป็นผู้ปกครองดูแล และ ยังมีหลวงปลัดยกกระบัตร์หลวงพลกรมการ ขุนหมื่นไพร่เมืองละมาก ๆ ซึ่งล้วนแต่เป็นคน มอญด้วยกันทั้งหมด เจ้าเมืองมียศเป็น "พระ" เรียกตามชื่อเมืองนั้น ๆ เช่น พระไทรโยค พระท่าขนุน เป็นต้น ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ พระราชทานชื่อผู้ว่าราชการเมืองทั้ง 7 เป็นตำแหน่งยศดังนี้

พระเมืองสิงห์	เป็น	พระสมิงสิงหนรินทร์
พระลุ่มลุ่ม	"	พระนินนภูมิบดี
พระท่าตะกั่ว	"	พระชินดิษฐบดี

¹พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าศรีเสาวภางค์, จดหมายเหตุระยะทาง
เสด็จประพาสในรัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสไทรโยคครั้งที่ 2 ปีชวด สัมฤทธิศก พ.ศ. 2431
(พิมพ์ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ, กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2463), หน้า 29 - 30.

พระไตรโยค	เป็น	พระนิโครธาภิโยค
พระทองผาภูมิ	"	พระเสลภูมิราชการ
พระทาชุน	"	พระบันนัสสสิฐปติ
พระทากระคาน	"	พระปลกกะธิฐปติ ¹

บริเวณที่เป็นที่ตั้งเมืองทั้ง 7 นั้น ไม่สู้จะมีผู้คนอาศัยอยู่มากนัก เนื่องจากว่าพื้นที่เป็นป่าทึบและภูเขาสูง ซึ่งไม่สามารถทำนาทำไร่ให้ไถ่ผลเพียงพอที่จะยังชีพอยู่ได้ บรรดาชาวเมืองจึงพากันไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่นครชุม บ้านบางเตา บ้านโพธาราม แขวงเมืองราชบุรี เป็นส่วนใหญ่ แม้ว่าเจ้าเมืองกรมการจะไม่ได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตแขวงเมืองนั้น ๆ แต่ก็มีบ้านเรือนของขุนหมื่นนายค่านตั้งอยู่เป็นระยะ ๆ และผู้ว่าราชการกรมการก็ได้ไปตรวจตราอยู่เสมอ เพราะเป็นของค่านทางไปมากับเมืองนอกพระราชอาณาจักร เขตใดหลายของทางหลายตำบล บางเมืองก็มีคนไทยบ้างกะเหรียงบ้าง มอญบ้าง เข้าไปตั้งทำไร่ตัดไม้อยู่เป็นระยะ และถ้ามีบ้านเรือนมากก็จะมีกรมการเมืองออกไปกำกับอยู่ด้วย เช่น แขวงไตรโยค เป็นต้น

รามัญ 7 เมือง มีอาชีพเกี่ยวกับการตัดไม้ เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศเป็นป่า และเขา กล่าวคือเมืองไตรโยคนั้นมีป่าไม้สักขนาดเล็กที่ใหญ่ที่สุดประมาณ 7 กำ ชาวเมืองจะตัดผูกแพลงมาขายแถบกาญจนบุรี ราชบุรีเสมอ แขวงเมืองท่าตะกั่วเมืองลุ่มลุ่มจะมีการทำเสาไม้เต็งรังและตัดไม้ไผ่ป่าลงแพลงมาขาย แขวงเมืองสิงห์ตัดไม้ฝาง ไม้รวก ไม้ใหญ่ขนาดทำรั้ว โปะปลา ซึ่งชาวเมืองสมุทรสงครามมารับเป็นสินค้าไปและยังมีไม้เสาเล็ก ๆ บ้าง นอกจากนี้ก็มีการหาของป่า ทำน้ำมันยาง ทำไต เป็นต้น บางแห่งมีการทำไร่บ้างแต่ก็เพียงพอใช้ในครอบครัวเท่านั้น² ส่วนพวกมอญที่เข้ามาอยู่แถบบ้านแขวงเมืองราชบุรีนั้นมีอาชีพในการทำนา

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

โดยทั่วไปแล้วอาชีพที่ราษฎรมัญญ์ 7 เมือง ทำนั้นเป็นการทำเพื่อยังชีพไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น เนื่องจากภูมิประเทศกันดารและอึดคั้มมาก ราษฎรส่วนใหญ่จึงอยู่ในขั้นที่ขัดสน ค้วยเหตุนี้จึงปรากฏว่ารัฐบาลไม่เคยเก็บภาษีอากรจากคนพวกนี้เลย¹ อีกประการหนึ่งการทำทะเบียนจำนวนคนก็ไม่สู้จะแน่นอนเพราะมีการอพยพกลับไปมาบ้าง อพยพจากพม่าเข้ามาเพิ่มบ้าง ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 5 หลังจากที่มีการแก้ไขการปกครองเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาลแล้ว พระยาราชเจตศักดิ์ราชูฐ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลราชบุรี ได้เสนอให้เก็บเงินค่าราชการจากราษฎรชาวมอญ ชาวกะเหรี่ยงที่ประกอบอาชีพอยู่ตามชายพระราชอาณาเขตเพื่อให้เป็นการเสมอภาคกับราษฎรทั่ว ๆ ไป แต่ให้เก็บคนละ 3 บาทต่อปี เนื่องจากคนพวกนี้ยากจน ที่ทางท่ามาหากินก็ฝืดเคืองและกันดารจึงไม่สามารถจะเก็บตามอัตราปีละ 6 บาท เท่ากับคนทั่วไปได้² หลังจากที่เสนอเรื่องนี้เข้าที่ประชุมเทศาภิบาลใน พ.ศ. 2443 (ร.ศ. 119) พร้อมทั้งพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงแนะให้มีการกำหนดอัตราการเก็บโดยการแบ่งเขตตำบลตามความขัดสนมากน้อยแทนการกำหนดตามเชื้อชาติแล้ว ปรากฏว่าคนมอญในรามัญ 7 เมือง ได้รับการลดเงินช่วยเหลือลง คงเสียคนหนึ่งปีละ 2 บาท ทั้งนี้ได้ยกเว้นคนที่เพิ่งอพยพครอบครัวเข้ามาอยู่เป็นปีแรก ต่อเมื่อถึงปีที่สองจึงให้เสียเท่ากับคนที่อยู่เดิม³

¹ สมุคราชบุรี, เรื่องเดิม, หน้า 76.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ค. 13.2/23 หนังสือพระยาศรีสทเทพรามมังคมหุตรรัชกาลที่ 5 เรื่องการเก็บเงินส่วยพวกมอญและ เกรียงในมณฑลราชบุรี และเพชรบุรี ลงวันที่ 24 สิงหาคม ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443).

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ค. 13.2/23 หนังสือสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพเสนาบดีมหาดไทย กรามมังคมหุตรรัชกาลที่ 5 เรื่องการเก็บเงินส่วยลงวันที่ 26 พฤศจิกายน ร.ศ. 119.

การเก็บเงินค่าราชการจากราษฎรในรามัญ 7 เมือง ในอัตราดังกล่าวได้เป็นอย่างดี
เรียบร้อยและเหมาะสม ดังปรากฏในรายงานของพระยาวรเศรษฐีคาวุธ หลังจากที่ได้
ไปตรวจราชการเมืองกาญจนบุรีว่า

เงินค่าราชการที่เก็บแก่คนเกรียง มอญ ลาว ซึ่งอยู่ปลาย
พระราชอาณาเขตในทีกันดาร ไพรกุงเลลา ในุเก็บแต่เพียง
คนละกึ่งตำลึงนั้น เป็นการสมควรแก่อภินิเทศที่ข้าพระพุทธเจ้า
ได้ไปเห็นในเวลานี้ ถ้าต่อไปผลประโยชน์มีความเจริญขึ้นจึง
คิดเก็บให้มากขึ้นตามสมัย...¹

คนมอญในรามัญ 7 เมือง มีฐานะเป็นไพร่หลวง (ส่วย) กล่าวคือมีหน้าที่ต้อง
ส่งส่วยทองแก่รัฐบาลทุกปีเมื่อถึงเทศกาลแล้งราว ๆ เดือนธันวาคม - มกราคม จะโปรด
เกล้าฯ ให้เจ้าเมืองกรมการเกณฑ์ไพร่หลวงรามัญ 7 เมือง ออกไปร่อนทองที่คลองมีลอก
คลองพลู ให้ร่อนได้ทองขุนหมื่นไพร่คนละ 3 สลึง บุตรหมื่นนายทาสคนละ 1 สลึง
1 เพื่อ² และให้เจ้าเมืองกรมการเก็บรวบรวมทองส่วยนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย หน้าที่
สำคัญอีกประการหนึ่งคือต้องลาดตระเวนรักษาบ้านอยู่เป็นประจำ ทั้งฤดูฝนและฤดูแล้ง
โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 2 และ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เพื่อป้องกันมิให้พม่าเล็ก
ลอคเข้ามาสืบข่าวความเคลื่อนไหวของฝ่ายไทย ขณะเดียวกันเนื่องจากเป็นเมืองหน้าด่าน
ชั้นนอกต่อแดนเมือง เมาะลำเลียงก็ต้องหมั่นสืบฟังข่าวราชการในประเทศพม่าด้วย ในบาง
ครั้งเมื่อมีคนในพระราชอาณาจักรหลบหนีออกนอกพระราชอาณาเขต เช่น พวกมอญ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ม. 2.14/54 รายงานพระยาวรเศรษฐีคาวุธ
ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลราชบุรี ตรวจราชการเมืองกาญจนบุรี ลงวันที่ 24 มีนาคม
ร.ศ. 119.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ใบบอกกระทรวงกลาโหม รัชกาลที่ 4, เล่ม 17,
หน้า 99.

บรรดาเจ้าเมืองรามัญทั้ง 7 จะได้รับคำสั่งให้กำชับนายค่านทางทุกแห่งทุกตำบลให้
 กวดขันบริเวณปลายค่านเป็นพิเศษ และออกสะกดจับผู้ที่หลบหนีเพื่อส่งกลับไปกรุงเทพฯ
 โดยเร็ว คนมอญที่หนีออกไปส่วนมากมักเป็นพวกที่อพยพเข้ามาอยู่ในแขวงเมืองราชบุรี
 ในสมัยรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยถึงกับมีรับสั่งให้อพยพมอญใหม่
 ที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่คลองบางสองร้อย โปธาราม บางเสา นครชุม แขวงเมือง
 ราชบุรี เข้าไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในกรุงเทพฯ ด้วยเกรงว่าจะหลบหนีไปอีก¹ ในชั้นหลัง
 ต่อมาก็ยังมีการหลบหนีอยู่บ้าง เช่นในสมัยรัชกาลที่ 4 มีพวกมอญโรงเรือ หลบหนีไป
 12 ครอบครัว ออกไปทางเมืองอุทัยธานีและเมืองตากในราว พ.ศ. 2396² และขณะ
 เดียวกันก็มีพวกมอญสาวที่หนีไปอยู่เกาะลำเลิงและทวายลักลอบเข้ามาชักชวนญาติพี่น้อง
 แถบเมืองราชบุรี กาญจนบุรี ให้อพยพหนีไปด้วย³ เรื่องการหลบหนีออกนอกพระราช
 อาณาเขตนี้ได้กลายมาเป็นเรื่องใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อมีมอญตำบลบางเสา แขวง
 เมืองราชบุรีอพยพหนีไป 6 ครอบครัว และกำลังชายบ้านเรือนโรนารเตรียมการอพยพอีก
 7 ครอบครัว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้พระยามนตรีสุริยวงศ์
 แทนสมุหกลาโหมออกไปจัดการระงับเหตุแห่งความเดือดร้อนอันทำให้พวกมอญต้องอพยพ
 หนีบ้านเรือนไป และให้กำชับพวกค่านทางให้ป้องกันเข้มแข็งขึ้น⁴

¹ หอสมุดแห่งชาติ, เอกสารตัวเขียนสมุดไทยคำ รัชกาลที่ 2 เลขที่ 3 จ.ศ. 1183.

² หอสมุดแห่งชาติ, เอกสารตัวเขียนสมุดไทยคำ รัชกาลที่ 4 เลขที่ 47 จ.ศ. 1215.

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ใบบอกกระทรวงกลาโหม รัชกาลที่ 4, เล่ม 5
 เลขที่ 67 จ.ศ. 1215, หน้า 185 - 188.

⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ม. 5.1ก./31 เรื่องพวกรามัญแขวงเมือง
 ราชบุรีหนีออกไปนอกพระราชอาณาเขต ร.ศ. 109 - 110 (พ.ศ. 2434).

นอกจากงานดังกล่าวแล้ว รามัญ 7 เมือง ก็อาจจะมิงงานอื่น ๆ ที่เป็นการจร ซึ่งแล้วแต่ว่าจะได้รับคำสั่งมาเป็นคราว ๆ ไป เป็นต้นว่า เกณฑ์ให้ตัดไม้เพื่อใช้ทำค้ำพระแสงทอก¹ ทำพลับพลาที่ประทับเวลาเสด็จพระราชดำเนินไปประพาสแคว้นน้อยไทรโยค² และในระยะหลังที่ไทยมีการติดต่อกับหัวเมืองพม่าตอนล่างที่เป็นของอังกฤษแล้ว ก็มีการไปมาค้าขายติดต่อกับเมาะตะมะ เมาะลำเลิง ร้างกุ้ง เป็นต้น ครั้นเมื่อมีราชการที่จะออกไปยังเมืองเหล่านั้น ก็ได้อาศัยพวกรามัญ 7 เมือง คอยรับส่งจัตที่พักและนำทางพวกอาทมาต เข้าไปถึงปลายทางตามที่อยู่เสมอ ๆ³

ส่วนในยามสงครามนั้น รามัญ 7 เมือง ก็ถูกเกณฑ์เข้ากองทัพด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณเมืองเหล่านี้เป็นเส้นทางที่ยกทัพไปมาของพม่า และฝ่ายไทยเวลายกทัพไปรบก็อาศัยการเดินเรือในลำน้ำแควน้อยไปขึ้นบกที่ไทรโยค และได้อาศัยพวกรามัญ 7 เมือง ในการทำทาง จัดตั้งกองเสบียงอาหาร และที่พักเป็นระยะ ๆ ไป

บรรดานายค่านายกองได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดคนหนึ่งปีละ 6 - 20 บาท ส่วนเจ้าเมืองได้ปีละ 40 บาท เป็นอย่างสูง⁴ ทั้งเจ้าเมือง กรมการ นายค่านายกอง จะต้องไปถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาปีละ 2 ครั้ง ในเทศกาลตรุษและสารทเช่นเดียวกับข้าราชการทั่วไป โดยเข้าไปทำพิธีร่วมกับพระยากาญจนบุรีและกรมการ ณ วัดวาอาราม

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ใบบอกกระทรวงกลาโหม รัชกาลที่ 4, เล่ม 5 เลขที่ 72 จ.ศ. 1215, หน้า 199.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ม. 2.12ก./3 ใบบอกเมืองกาญจนบุรี เรื่องได้เกณฑ์ผู้วาราชการรามัญ 7 เมือง ไปรับราชการทำพลับพลารับเสด็จพระราชดำเนินตามระยะทางถึงไทรโยค ลงวันที่ 6 กันยายน ร.ศ. 109.

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ใบบอกกระทรวงกลาโหม รัชกาลที่ 4, เล่ม 33 จ.ศ. 1229, หน้า 237 - 238.

⁴ สมุทราชบุรี, เรื่องเดิม, หน้า 23.

ในเมืองนั้น กระทำสัตยาบุญย้ายหน้าไปยังกรุงเทพฯ

ครั้นเมื่อเริ่มจัดการปกครองตามระเบียบใหม่ตั้งแต่ พ.ศ. 2438 (ร.ศ. 114) เป็นต้นมา ได้ยกเลิกGRAM 7 หัวเมือง โดยยุบไปสังกัดขึ้นแก่เมืองกาญจนบุรีฐานะของเมืองเหล่านั้นจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปคือ

เมืองทองผาภูมิ ยุบลงเป็นหมู่บ้าน อยู่ในเขตกิ่งอำเภอสังขละบุรี

เมืองท่าขนุน (สังขละบุรี) ยุบลงเป็นกิ่งอำเภอสังขละบุรี ขึ้นอำเภอวังกะ ซึ่ง เป็นอำเภอที่ตั้งขึ้นใหม่ *เมือง 256 อ.โพธาราม*

เมืองไทรโยค ยุบลงเป็นกิ่งอำเภอไทรโยค ขึ้นอำเภอวังกะ

เมืองท่าตะกั่ว ยุบลงเป็นหมู่บ้านอยู่ในเขตกิ่งอำเภอไทรโยค *๗ ส. ๗๐*

เมืองลุ่มสุม ยุบลงเป็นหมู่บ้านอยู่ในเขตกิ่งอำเภอไทรโยค

เมืองสิงห์ ยุบลงเป็นหมู่บ้านอยู่ในเขตอำเภอเมืองกาญจนบุรี

เมืองท่ากระดาน ยุบลงเป็นหมู่บ้านอยู่ในเขตกิ่งอำเภอศรีสวัสดิ์ ขึ้นอำเภอ

เมืองกาญจนบุรี¹

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 76 - 77.